

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EĞİTİM FELSEFESİ AÇISINDAN LİBERAL
EĞİTİM**

**AYŞE UĞURLU
13730002**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ŞENGÜL ÇELİK**

**İSTANBUL
2015**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EĞİTİM FELSEFESİ AÇISINDAN LİBERAL
EĞİTİM

AYŞE UĞURLU
13730002

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ŞENGÜL ÇELİK

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

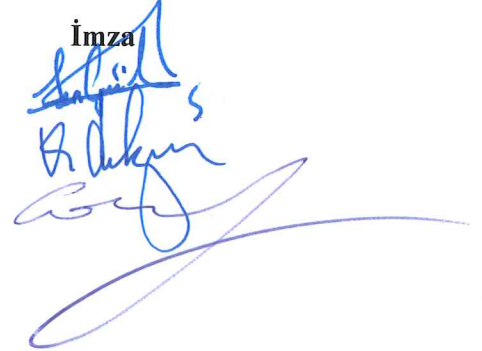
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan –Ad Soyadı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şengül ÇELİK
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ
Prof. Dr. Caner TASLAMAN

İmza

İSTANBUL
ARALIK 2015

ÖZ

EĞİTİM FELSEFESİ AÇISINDAN LİBERAL EĞİTİM

AYŞE UĞURLU

ARALIK, 2015

Eğitim, insanın öğrenme, öğretme, merak etme gibi istek ve ihtiyaçlarından meydana gelerek bireysel ve toplumsal alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Hayat boyu bilgiyi ve gerçeği arama çabası olan felsefenin eğitimle tartışmasız olan ilişkisi, eğitime doğası, amacı, imkânı ve süreci hakkında yol göstererek, felsefi akımlarla da disiplin ve düşünce yöntemi sağlar. Bu çalışmada, eğitim ve felsefe ilişkisinden yola çıkarak eğitim felsefesinin eğitime yön veren felsefi akımlarını ve eğitim modellerini inceledik. Bu akımlardan bağımsız olamayacağını düşündüğümüz liberal eğitim anlayışını ele aldık. İlk önce siyasi bir terim olarak ortaya çıkan liberalizmin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, ilkeleri ve türlerini ortaya koyarak, eğitim alanında da büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermeye çalıştık. Liberal eğitimin ne olduğunu ve amacını daha iyi anlatabilmek adına, liberal eğitimi farklı düşünürlerin bakış açılarından değerlendirdik. Bu düşünürler; faydacı, pratik ve ferdîyetçi eğitim anlayışı ile John Locke, demokratik okul anlayışı ile John Dewey, özgür ve kişisel eğitim anlayışı ile Murray Newton Rothbard, insanlığın yeşertilmesi düşüncesi ile Marta Craven Nussbaum ve son olarak iyi ve faziletli insan yetiştirmek anlayışı ile Alparslan Açıkgenç'tir. Bu düşünürlerin fikirleri doğrultusunda liberal eğitimin mutlak bir tanımının yapılmasının zor olduğunu göstererek eğitimin felsefi akımlar ile bağlantısını kurmaya çalıştık. Son olarak liberal eğitimden ne anladığımızı ve düşüncelerimizi değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Eğitim felsefesi, liberal eğitim, Locke, Dewey, Rothbard, Nussbaum, Açıkgenç.

ABSTRACT

Liberal Education In Terms Of Philosophy Of Education

AYŞE UĞURLU

DECEMBER, 2015

Education has an important place in individual and social area including the meet of the need and wish about learning, teaching and curiosity. Unquestionable relationship between education and philosophy which has great effort to look for information and the truth during the whole life provide discipline and the method of thought by philosophical movement as well by guiding education about its character, target, opportunity and process. In this study, we examined the philosophical movement which are directing the education of philosophy of education and educational model through relationship between education and philosophy. We have thought that this is not an independent subject from concept of liberal education. That's the main reason we chose liberal education. First of all we have decided that we need to focused on development in the historical process of liberalism emerged as a political term, we tried to emphasize importance of historical point of liberalism and its necessities and principles on education. In order to better understand what the purpose of a liberal education is, firstly we defined the liberal education than we evaluated the perspectives of different thinkers on this very subject. These thinkers; utilitarian, John Locke practical and individualistic approach to education, John Dewey, democratic school understanding, free and personal training concept of Murray Newton Rothbard, recreation of humanity Marta Craven Nussbaum with germinated the idea and train finally good and virtuous people are Alparslan Açıkgenç with understanding. This is in line with the ideas of liberal education is hard to think of an absolute definition and tried to establish a link with the philosophical movements of liberal education. Finally, we have evaluated our thoughts and understand what liberal education is.

Key Words: Philosophy of education, liberal education, Locke, Dewey, Rothbard, Nussbaum, Açıkgenç.

ÖN SÖZ

Öncelikli olarak tez yazım aşamamda desteğini bir an bile olsun benden ayırmayan, çocuğumuzla ilgilenen ve çayımı yanı başımızdan eksik etmeyen eşim **Serkan ARI**' ya sonsuz sevgilerimi sunarım.

Geniş bilgi birikimi, tecrübesi ve sevecenliğiyle tez süresince bana yardımını esirgemeyen danışmanım **Doç. Dr. Şengül ÇELİK** hocama sonsuz saygı ve teşekkürümü sunarım.

Ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi yüksek lisans eğitimimde benden katkılarını esirgemeyen tüm hocalarıma da teşekkür ederim.

İSTANBUL HAZİRAN 2015

Ayşe UĞURLU

13730002

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. FELSEFE VE EĞİTİMİ ETKİLEYEN FELSEFİ AKIMLAR	3
2.1 Felsefenin Tanımı.....	3
2.2 Eğitimin Tanımı	4
2.3 Eğitim Felsefesi.....	5
2.4. Eğitime Yol Gösteren Temel Felsefî Akımlar	6
2.4.1 İdealizm	6
2.4.2 Realizm.....	8
2.4.3 Pragmatizm.....	9
2.4.4 Natüralizm.....	11
2.4.5 Varoluşçuluk	13
2.5 Çağdaş Eğitim Felsefesi Akımları	15
2.5.1 Daimicilik.....	15
2.5.2 Esasicilik	16
2.5.3 İlerlemecilik	17
2.5.4 Yeniden Kurmacılık	18
2.6 Eğitime Farklı Bakış Açılıarı	19
2.6.1 Ivan Illich- Okulsuz Toplum	19
2.6.2 Alexander Sutherland Neil- Summerhill School.....	20
2.6.3 Ev Okulu uygulaması (Homeschooling)	21

3. LIBERALİZM VE LIBERAL EĞİTİM	22
3.1 Liberalizmin Tanımı.....	22
3.1.1 Liberalizmin Temel ilkeleri	23
3.1.2 Liberalizmin Tarihsel Süreci	24
3.1.2.1 Ortaçağ'da Avrupa, Feodalite ve Kilise	24
3.1.2.2 Kentlerin Yükselişi ve Kilise - Devlet Çatışması.....	26
3.1.2.3 Rönesans ve Sanayi Devrimi.....	27
3.1.2.4 Liberalizme Doğru	28
3.1.3 Liberalizmin Türleri.....	29
3.1.3.1 Klasik Liberalizm	30
3.1.3.2 Neo-Liberalizm	30
3.1.3.3 Libertarianizm	31
3.2 Liberal Eğitim	32
3.2.1 Klasik Liberal Eğitim.....	32
3.2.2 Neoliberal Eğitim.....	36
3.2.2.1 Neoliberal Eğitime Eleştirel Bir Bakış	37
3.2.3 Libertarian Eğitim.....	40
4. LIBERAL EĞİTİMİN ANLAYIŞININ FARKLI DÜŞÜNÜRLERİN PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	42
4.1 Pratik, Faydacı ve Ferdietçi Eğitim – John Locke	42
4.2 Demokratik Eğitim – John Dewey	47
4.3 Özgür ve Kişisel Eğitim – Murray Newton Rothbard	51
4.4 Sorgulayarak Öğrenme ve İnsanlığın Yeşertilmesi–M.C. Nussbaum	56
4.5 İyi ve Faziletli İnsan Yetiştirmek – Alparslan Açıkgenç	61
5. SONUÇ	68
KAYNAKÇA	75
ÖZ GEÇMİŞ.....	80

KISALTMALAR

BS	:Basım
ÇEV	:Çeviren
C	:Cilt
DiĞ	:Diğerleri
ED	:Edited,Editor
NUM	:Number
PUB	:Public
S	:Sayı
VOL	:Volume
YY	:Yüzyıl

1. GİRİŞ

Eğitim toplumsal açıdan oldukça önemli bir alandır ve insan doğası gereği öğrenmeye ve öğretmeye ihtiyaç duyduğundan dolayı, hem felsefe alanında hem de eğitim alanında uzun yıllardır tartışılır bir konudur. Felsefeciler, yaşadıkları toplumda, bireylerin ve toplumun isteklerini, ihtiyaçlarını, göz önünde bulundururlar ve buna bağlı olarak yeni kuramlar üretirler. Eğitim de bireyler ve toplum için vazgeçilmez bir unsur olduğundan, neredeyse her düşünürün hakkında bir şeyler söyleme gereği duyduğu bir alandır. Çünkü kişi bildiklerini aktarabilmek ve merak ettiklerini öğrenmek için eğitime ihtiyaç duyar ve istediği amaca ulaşabilmek adına ideal eğitimin nasıl olması gerektiği hakkında sorular sorar. İşte tam bu noktada felsefe görevini yapmaya başlar ve eğitimi nasıl ideal olarak gerçekleştirebiliriz sorusuna değerlendirmeler getirir.

Bu çalışmanın konusu her ne kadar liberal eğitim olsa da liberal eğitimi, eğitim felsefesinden ve eğitimle ilgili felsefi akımlardan ayrı bir yere koyamayız. Liberal eğitimin zeminini oluşturan düşüncelerin daha iyi anlaşılması adına, öncelikle eğitimin, felsefenin, eğitim felsefesinin anlamını ve işlevlerini tanımlamalıyız. Bu çalışmanın amacı, eğitim felsefesinin sunmuş olduğu akımları ele alarak liberal eğitim felsefesinin ne olduğunu, bu akımların neresinde olduğunu göstermek ve liberal eğitimi önemli düşünürlerin fikirleri doğrultusunda yeniden değerlendirmektir.

Öncelikli olarak birinci bölümde, felsefenin, eğitimin, eğitim felsefesinin ne oldukları hakkında bilgi verilerek, eğitim felsefesinin eğitime olan katkıları gösterilmiştir. Eğitimin felsefi akımları olan idealizm, realizm, natüralizm, pragmatizm ve varoluşçuluk ele alınarak, bu akımların eğitim üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu, eğitimin gerçekleştirilmesinde nasıl bir yol gösterdiği anlatılarak, birbirlerinden benzer ve farklı yönleri değerlendirilmiştir. Sonrasında, bu akımların yansıması olarak gelişen çağdaş eğitim felsefesi akımları olan, esasicilik, daimicilik, ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık düşünceleri ele alınmıştır. Bunların yanında

eğitime daha farklı bakış açıları gösteren, okulsuz toplum, özgürlükler okulu ve evde eğitim gibi düşünceler gösterilmiştir.

Liberal eğitim de tıpkı diğer akımlar da olduğu gibi, eğitim konusunda, birbirinden farklı düşünceleri içermektedir. Bunları göstermeden önce liberalizmin ne olduğu, ilkeleri, türleri, liberalizmin sosyal, siyasal, ekonomik ve toplumsal yöndeki etkileri gösterilerek liberal eğitime doğru bir yol çizilmiştir. Liberalizm her konuda olduğu gibi eğitim alanında da büyük bir etki göstererek eğitim felsefesinde büyük bir yere sahip olmuştur ve eğitime yön verme adına birçok farklı düşünür tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmaların çeşitliliğinin sebebi aslında liberalizmin kendi içindeki türlerinden ve bu türlerinin liberal eğitimin türlerine de etki ederek birden çok liberal eğitim anlayışının ortaya çıkmasından dolayıdır. Bu çalışmada tek bir isim üzerine çalışmamamızın en önemli sebebi de budur ve liberal eğitimi değişik düşünürlerin bakış açılarından değerlendirmek, bu çeşitliliği, liberal eğitimin türlerini, felsefi akımlarla olan bağlantısını göstermek adına daha faydalı olmuştur.

Öncelikli olarak, John Locke, pratik, faydacı ve ferdiyetçi eğitim anlayışı ile realist ve pragmatist bir tutum içerisinde liberal eğitimi aydınlatmıştır. John Dewey pragmatist ve varoluşçu bir anlayışla okulların demokratik ve özgür bir ortam olarak yapılanması gerektiğini savunarak ve öğrenciyi merkeze alarak yaşayarak öğrenme ilkesini geliştirmiştir. Murray Newton Rothbard öncelikle neoliberal bir yaklaşımla düşüncelerini aktarmaya başlamış olsa da daha sonra libertarian çizgisini göstererek devletin müdahalesinin olmadığı bir eğitimi savunmaktadır. Eğitime bakış açısı her ne kadar realist yönde olsa da ev okulu uygulaması yönü daha ağır basmaktadır. Marta Craven Nussbaum klasik liberal eğitim anlayışı içerisinde sorgulamayı, eleştirmeyi, empati duygusu geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim olmasını savunarak, realist ve varoluşçu anlayışa hâkimdir. Son olarak Alparslan Açıkgenç'i ele aldık, O'nun liberal anlayış çerçevesini, daha çok kültürümüzü yansıtmamasından dolayı ve kurmuş olduğu eğitim nazariyesinin eğitime katkılarını göstermek amacıyla değerlendirdik.

Sonuç olarak, ele aldığımız konuları bir özet niteliğinde ele alarak ve liberal eğitimden ne anladığımızı göstermeye çalışarak, liberal eğitim ile ilgili düşüncemizi değerlendirmeye çalıştık.

2. FELSEFE VE EĞİTİMİ ETKİLEYEN FELSEFİ AKIMLAR

2.1. Felsefenin Tanımı

İnsanın gelişimi, bebeklikten olgunluk zamanına kadar hatta tüm hayatı boyunca, sürekli merakla ve merakın mutlak sonucu olan bilme ve öğrenme isteği ile oluşur. Felsefe sözcüğü de kelime anlamı ile bilgiyi, bilgeliği sevmek anlamındadır. Bu yüzden felsefenin tanımını yaparken onu tek bir tanım etrafında çerçeveselendirmek pek doğru olmaz. Çünkü felsefe hayat boyu bilgiyi, gerçekleri arama çabasıdır ve bunlara sorulan sorular ve verilen cevaplar farklılık göstereceğinden felsefe nedir sorusuna alınan cevaplar da her daim farklı olacaktır. Ahmet Arslan felsefeyi “ insanı insan yapan ve bir hiç olmaktan kurtaran araştırma, soruşturma, ruhunun, anlamlandırma, yorumlama ve değerlendirme etkinliğinin, önemli sorular sorma ve onlara ciddi olarak cevaplar arama özelliğinin, erdemli olma ve mutlu yaşama talebinin, kısaca bilgeliğe ulaşma özleminin en hakiki ve belki tek ifadesidir”¹ olarak tanımlar.

Felsefenin olmazsa olmaz ilkeleri, düşünmek, merak etmek, kuşku duymak, eleştirmek, mantıksal argümanlar kurmak, kavramları analiz etmek en önemlisi ise sorular sormaktır. Eğer felsefe bu özellikleri taşıyorsa, hiç kuşkusuz felsefenin ilgi alanı tüm yaşamdır ve felsefenin bağlantılı olmadığı hiçbir alan yoktur diyebiliriz.

Felsefe herkes için aynı sanılan bazı gerçeklerin aslında farklı olabileceği düşüncesini bize kazandırır. Farklı ilgi ve yeteneklere sahip insanların bulunduğu bir dünyada birbirinden farklı birçok düşünce, gerçek, inanç çeşitliliği vardır. Felsefe bunları ortaya koyabilen, farklı düşünüş biçimlerinin irdelenmesi, ortaya koyulması, eleştirilmesi ve insanlığa sunulması için meydana gelmiş bir düşünce sistemidir. Yaşamın sürekli değişkenlik göstermesi ve insanların fikirlerinin de buna bağlı olarak değişebilmesi, aslında felsefenin sonu olan bir sistem olmadığını da bize gösterir.

¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Adres Yayınları, 2007), 17.

Felsefe aslında bir derin düşünme çalışmasıdır. Bu çalışma bize bir şeye sahip olmayı sağlamaz, derin düşünme sayesinde insanlar sahip olduğu bilgileri sorgulayarak zihni faaliyetlerde bulunmuş olur. Yani felsefe zihni çalıştırma faaliyetidir.

Felsefi bilgi -sadece o olmasa da- her zaman insanın kendine bakışıdır. Çünkü felsefe derin bir düşünme, düşüncenin kendi üzerine dönmesidir. Hayata ilişkin deneyimimiz ne kadar zengin, bilimsel ve teknik bilgilerimiz ne kadar derin olsa da, bunların hiç biri felsefenin yerini tutmaz. Filozof olmak, bu bilgi üzerinde düşünmek, onu sorgulamaktır. Filozof olmak sadece düşünülen şeyi değil, düşüncenin kendisini soruşturma konusu yapmaktır. Felsefeyi derin düşünme olarak tanımlamak, onda birinci dereceden bir bilgiyi değil, ikinci dereceden bir bilgiyi, bilginin bilgisini görmek demektir. Aynı şekilde öğrencisi olmayan bir filozofu veya öğretimi olmayan bir felsefeyi de düşünemeyiz. Her felsefe aynı zamanda bir pedagojidir. Çünkü bilgelik ancak bir başkasına iletildiği ve paylaşıldığı zaman bilgeliktir.²

Felsefenin türleri ise, bilgi, bilim, varlık, ahlak, sanat, siyaset, din ve eğitim felsefesi gibi alanlara ayrılmıştır. Bu çalışmada eğitim felsefesi üzerinde yoğunlaşılacak ve eğitim alanındaki felsefi yaklaşımlar değerlendirilecektir.

2.2. Eğitimin Tanımı

İnsan olmanın en temel özelliklerinden biri öğrenme ve öğretme yetisine sahip olmasıdır. Sahip olduğu bu yetiler insanı eğitime ve eğitilme ihtiyacına sürükler. Günümüz yaşamının eğitsel çalışmaların süzgecinden geçerek bugüne geldiğini söyleyebiliriz. Toplumda her dönem insanlar daha eski yaşantıların tecrübe, faaliyet, düşünüş, anlayış gibi birikimlerini eğitim yoluyla planlı veya plansız bir şekilde öğrenmiş ve bu öğrendiklerinin üzerine değişen yaşamla birlikte yeni değişiklikler ekleyerek eğitime her daim devam etmiştir.

Eğitimin herkesin kabul edeceği net bir tanımını yapmak zor olsa da eğitim, en genel anlamıyla bireyde davranış değişikliğini sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır. Selahattin Ertürk'e göre eğitim "Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."³ Eğitim değerlerin, kültürlerin, bilginin aktarılmasıdır. İnsana var olanlarla arasında ilişki kurmasını sağlamaktır.

Eğitim insanlara, sahip oldukları yetilerini kullanabilme, zihnini geliştirme imkânı sunar ve en önemlisi, toplumların içinde bulunduğu kültürleri yansıtmalarını ve bu kültürlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.

² Felsefe 2000, www.tusiad.org/_rsc/shared/file/felsefe.pdf (05.11.2005).

³ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, 3.bs (Ankara: Anı Yayıncılık, 1979), 12.

2.3. Eğitim Felsefesi

Eğitim felsefesi, eğitime amaçlar sunar, yani eğitimin imkanı, doğası, süreci nasıl olmalıdır gibi konuları ele alır. Bu amaçlar doğrultusunda eğitime ne gibi araçlar kullanacağını gösterir. Eğitime yön veren kavramları, düşünceleri ve ilkeleri felsefi bir tutum ya da yöntemle ele alır.

“Eğitim, felsefeden ayrıldığında yanında köpeği olmadığı zaman yolunu kaybedecek körün durumuna düşecektir. Bu anlamda felsefe ve eğitim birlikte yürür, karşılıklı olarak birbirlerini oluşturur, düşünce ve eylem sürecinde birbirleriyle alışverişte bulunurlar. Birbirlerinin aracı ve amacıdırlar, süreç ve üründürler. Eğitim felsefesi, bu derin düşünme ve edimsel eylemin bütünleşmesiyle tanımlanabilir.”⁴

Eğitim, insanların her zaman ihtiyaç duyduğu bir olgudur, çünkü eğitim insanın var olması sürecinde en önemeli unsurdur. Felsefenin en temel konusu olan bilgi, aynı zamanda eğitimin de konusudur ve felsefe bilginin nasıl elde edileceğini ya da bilgiyi neden, niçin bilmeleri gerektiğini ele aldığından eğitim ile iç içedir. Ayrıca eğitim felsefesi eğitim kuramlarının ne olması gerektiği ve nasıl uygulanması gerektiği konusunda da bakış açısı sağlamaktadır.

“Eğitim felsefesi kuramları insanlara sosyalleşmeyi, rasyonel ve eleştirci bilinç kazanmayı, iyi birey olmayı öğretmeye yönelik çalışmaları amaç edinmişlerdir. Öyleyse eğitilmiş insan hayata hazırlanmış, hayatın problemlerine karşı çözümü olan, sürekli değişen dünya ile değişmeyenler arasında kendi kendine dengeyi kurabilen, ölçüyü yakalayabilen bir insandır.”⁵

Felsefe, eğitim ile ilgili hedef ve amaçları belirlerken eğitim bunları uygulamaya ve insanlara kazandırmaya çalışır. Eğitimin yöntem ve metotlarının çıkmaza girdiği dönemlerde felsefe eğitime yeni yol ve yöntemler sunarak, eğitsel çalışmaların ilerlemesi adına yol gösterici olur. Eğitimde öğrencilere hangi amaçlar doğrultusunda nasıl yetiştirileceği hususunda bir yol çizer. Bunu da var olan eğitim anlayışlarındaki teorik ve pratik uygulamaları inceleyip, bunları eleştirerek ve yeni metotları eğitime aktarma ile gerçekleştirir. Hilmi Ziya Ülken’e göre,

“Eğitim felsefesi bütün felsefeler gibi ortak duyunun ve bilimin verilerine dayanacak, fakat onları aşan hür bir düşünce ile yani kendi diyalektiği ile gerçekleşecektir. Böyle olmazsa her felsefe gibi eğitim felsefesi de bir anlık zahmete değmez. Dar kafalı bilgi adamları felsefenin lüzumsuzluğuna hükmederken nasıl oturdukları dalı kesiyorlarsa, çocuk ve eğitimle ilgili bunca ihtisas bilgisi arasındaki gerçek bağı kurmak için zaruri olan bir eğitim felsefesini inkâr edenler de aynı suretle oturdukları dalı kesmektedirler”⁶

Sonuç olarak eğitim felsefesi, eğitime ve eğitimcilere bakış açısı sunarak, eğitimi niçin, nasıl yapalım tarzında bir disiplin ve düşünce yöntemi oluşturur.

⁴ Charles J. Brauner, Hobert W. Burns, *Eğitim Felsefesi*, çev, Sabri Büyükdüvenci, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/512/6313.pdf> (06.11. 2015).

⁵ Harold Titus, *Living Issues In Philosophy* (New York: V. R. Company, 1964), 519.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 2001), 20.

2.4. Eğitime Yol Gösteren Temel Felsefi Akımlar

2.4.1. İdealizm

İdealizm, felsefi anlamda yerini kelime itibarıyla idea kelimesinden almaktadır. Bilgi, akıl yoluyla ulaşılan hakikatin bilgisidir. İdealizm, insanın bir özü ve bir doğası olduğunu, insanın olmazsa olmaz özelliğinin onun manevi varlığı ve akıllı olduğunu savunur. İnsan ruh ve bedenden müteşekkil olup, ruhun özelliği ise akıl ve düşünmedir.⁷ İdealizm ile ilgili düşüncelere baktığımızda, ilk olarak bunun en güzel örneğinin Platon'da olduğunu görürüz. Platon (MÖ.427-347), hakikatin ölçüsü olarak ideaları gösterir. O'na göre iki tür dünya vardır; görünen nesnelerin olduğu duyulur dünya ya da görüngüler dünyası, diğeri ise ideaların, yani gerçek varlıkların olduğu idealar dünyası ya da düşünülür dünyadır. Duyulur dünyanın, değişmez gerçeklerin olduğu düşünülür dünyanın gölgelerinden ibaret olduğunu söyler.⁸ Bu durumda Platon'un düşüncesinin bilginin hakikati olan idealara ulaşmak olduğunu ve bunun akıl yoluyla gerçekleştirilebileceğini söyleyebiliriz. Platon, bireylerin eğitiminde diyalektik ve felsefe eğitimine fazlasıyla önem vermiştir, çünkü bu eğitimler sayesinde insan, aklını kullanarak, her şeyin doğasını kavrar. Platon'un eğitimdeki asıl amacı, insanların arzularını doğru bir şekilde eğitmek ve onları gerçek bilgilerle donatıp topluma kazandırmaktır.⁹

Bir diğer idealist düşünür, Immanuel Kant (1724-1804), duyu verileri ile elde edilen bilgi alanını *fenomen* olarak adlandırır ve insan yetilerinin zaman - mekân ve kategoriler yardımıyla ancak bu alanı bilebileceğini belirtir. Bu durum da fizik ötesi nesnelerin bilinmesi mümkün değildir. Fakat Kant bu tür metafiziksel bilgilerin insanlar tarafından hep bir merak konusu olduğunu, bunlar hakkında sorular sorma hususunda dış dünyanın bilgilerinin yönlendirdiğini belirtir. Mesela insanın ölümlü olması, başka bir dünyanın ya da Tanrı'nın olup olmadığı hakkında sorular sormasına sebep olur. Fakat aklın bu tür bilgiyi üretmesindeki amacı bilgisel değil ahlaksaldır. Kant akla uygun davranmayı, aklın sesini dinlemeyi ahlakın temel amacı olarak savunur ve ahlaki buyruğa itaat etmeyi bir ödev olarak görür. Kant'a göre, "bir ahlak varlığı için ulaşılmaması gereken son amaç "en yüksek mutluluk", "en yüksek iyi"dir En yüksek iyi ancak Tanrı'nın var oluşu koşuluyla olabileceğinden

⁷ Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 25.

⁸ Platon, *Devlet*, çev. M.A. Cimcoz, S. Eyüboğlu, 3. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), 507 a.

⁹ C.D.C. Reeve, *The Socratic Movement, A Company to the Philosophy of Education*, ed. By R. Curren (Oxford: Blackwell, 2003), 13-14.

Tanrı'nın varlığını kabul etmek, ahlaksal bakımdan zorunludur.”¹⁰ Bu durumda Kant'ın felsefesindeki evreler ahlak eğitiminin evreleri gibidir. Eğitimde, öğrencinin, düşünmesini sağlamak, öğrencilere görevlere uygun davranışlar öğretmek, ahlaki alıştırmalar yapmak önemlidir.

İslam medeniyetine baktığımızda da, idealist eğitim modelini görürüz. Örneğin Gazali (1058-1111), bilgiyi elde etme sistemi akıl ve vahiy merkezli olarak görür. Bilginin kaynağı öncelikli olarak duyular ve akıldır. Bunların vasıtasıyla, insan içinde yaşadığı âlemin bilgisini elde eder. Fakat insana görünür olmayan gerçek varlık alanının bilgisini bilme imkânı ancak vahiy sayesinde olur.¹¹ Gazali'ye göre öğrenme yeteneği, “toprağa gömülü tohum, okyanus dibindeki mücevher, maddedeki cevher gibi ruhlarda kuvve halinde mevcuttur.”¹² Bu cevherin fiil haline dönüşmesi için kişinin yaptığı çalışmaya taallüm (öğrenme), başkasının yardım etmesine de talim(öğretme) denir.¹³ Gazali eğitimde bilgiyi elde etme, onu uygulama ve bilgiyi yol göstermede bir öğreticinin olması üzerinde durmaktadır. Öğretmen yol gösterici ve yönlendirici olmalıdır.

İdealist eğitimin en önemli ilkelerinden biri, değişmeyen prensiplerin olması gerektiğidir. Evrensel bilgiye ulaşmak için eğitimde aklın önüne çıkan girdapların kaldırılması gerekir. Eğitim öğrencilerin kendisini ve evreni akıl ve sezgi yoluyla öğrenmek amacı ile olmalıdır. Yani, zihinsel olarak gerçekliğin bilgisine ulaşılmalıdır. Gerçeğe giden yolda sadece bilimsel yöntemler değil sezgisel tutum da bilimsel yöntem kadar önemlidir. İyi, doğru güzel gibi kavramlar evrenseldir ve öğrencilere değerlerin neler olduğu ve bu değerlerle nasıl yaşanılması gerektiği öğretilmelidir. Öğretmenin eğitimdeki rolü çok büyüktür ve idealizm öğretmen merkezli bir eğitimi benimser. Öğretmenler diyalektik yöntemi ile öğrencilerle karşılıklı soru sorarlar ve hakikatin bilgisine ulaşmada önceki bilgilerinin ayrıntılarını ya da gerçek bilgi olup olmadığı yargısına varabilirler. Bunun yanında öğretimdeki konular evrensel doğruları içermeli, öğrencilerin dikkatini çekmelidir. Ayrıca konular, diğer konuların ön şartı olmalı ve basitten karmaşığa doğru gitmelidir.

¹⁰ Ülker Öktem, *Kant Ahlakı* <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11498.pdf> (07.11.2015).

¹¹ Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi* (Bursa: Asa Kitabevi, 2011), 71.

¹² Gazali, *Er-Risaletü'l-Ledünniye*, *Mecmuatu Resaili'l- İmami'l-Gazali* içinde, c.3, 68.

¹³ Gazali, *Ledün*, 31.

2.4.2. Realizm

Realizm kelime anlamıyla, İngilizce kökenli *real* kelimesinden gelmektedir. Hakikat, gerçek, hakiki anlamlarına gelen somut ve nesnel olarak var olanı temsil eder.

Realizm, genel anlamıyla, zihnimizden bağımsız bir dış dünya vardır ve gerçekler bizim düşüncelerimize göre değişmezler düşüncesini savunur. İdealizme karşıt bir görüş olan realizm, idealizmdeki, varlıkların gerçeğin görüntüleri olması düşüncesinin aksine, var olanlar somut olarak gerçeğin kendisidir, yani gerçekte var olanlar somut olarak gösterebildiğimiz varlıklardır anlayışını savunur. İnsan dış dünyanın bilgisini akılla ve duyuyla kavrayabilir. Yani, dış dünyadaki bilgimizin kaynağı olan olgular ve nesneler, beş duyu organımızla algılanır ve onların var olmasının kaynağı gerçekten somut delillerle ifade edilmesine bağlıdır. Bilimsel çalışmalar deney ve gözleme dayalıdır.

Realizmin ilk düşünürlerinden olan Aristoteles (MÖ.384-322), madde ve form öğretisi sunarak evrende her şeyin bir amacı olduğunu gösterir. Mesela, tohumda ağaç olma formu vardır, yani ağaç tohumda potansiyel olarak vardır. Nasıl ki tohumun amacı ağaç olmak ise, evrendeki her türlü işleyiş bir amaca yöneliktir. Bu anlamda eğitim adına değerlendirme yaparsak, insan, değerler ve bu değerleri elde etme amacına yönelik aklı ile bilgiye ulaşır. İnsan, istek ve arzularını geliştirmek için kendine belli amaçlar belirler ve rasyonel olarak kendi kimliğini belirler. Gerald L. Gutek'e göre;

“İlk kez Aristoteles tarafından ilkeleri belirlenen realizm, eğitimin insanı en iyi, mükemmel yetilerle donatarak mutluluğunu sağlaması gerektiğini ileri sürer. Aslında bu düşünceyi temel alan eğitim 1.insanın en önemli gücü olan aklın, onu bilgi alanları konusunda aydınlatırken geliştirmeyi, 2.İnsanları akıllarını kullanarak yapacakları tercihlerde ne istediklerini bilme, mükemmel bir potansiyel oluşturarak kendilerini ifade etme ve rasyonel hiyerarşik, düzene göre benimseyecekleri amaç ve rollerle de kendi kimliklerini belirleme konusunda cesaretlendirmeyi hedefler.”¹⁴

Akıl realizm de en önemli unsurdur. Duygu ve arzular akla bağımlı olmalıdır ve insan ancak yaşadığı çevre ile bilgi alışverişi içerisinde olmalıdır. Bu bağlamda, modern bilimin temelini oluşturan deneyselliğin ve nesnelliğin zeminini hazırlamıştır.

¹⁴ Gerald L. Gutek, *Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler*, çev. Nesrin Kale, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/498/5963.pdf> (07.11 2015).

Realist eğitim anlayışı, insanın en yüksek amacının kendisinin bilgi ve değere ulaşma potansiyelini ortaya çıkartmak ve iyi bir yaşam sürmeyi gerçekleştirmek olarak ele alınır. Bireyler toplumsal gerçekliğe göre eğitilirler ve öğrencilerin gerçekliği anlayıp yaşama uyum sağlaması beklenir. Eğitimde deney, gözlem uygulama ön plandadır ve öğretmen merkezli bir eğitim amaçlanır.

Öğretmen tarafından bilgiler ve yetenekler öğrenciye kazandırılır, yani öğretim, öğretmenin sahip olduğu bilgilerin öğrenciye aktarılmasıdır. Bunu tartışma, deney ve gözlem gibi yöntemleri uygulayarak yapar. Eğitim tecrübeye dayanacağından dolayı, öğrencilerin hem kendi tecrübelerinden hem de öğretmenlerinin tecrübelerinden faydalanması beklenir. Konuya hâkim olarak otorite öğretmendedir ve eğitimin en temel amacı erdemli ve akıllı bireyler yetiştirmektir. İyi yetişmiş bir öğretmen, var olanları olduğu gibi aktarmaya çaba gösterir. Öğretimi, öğrencilerin zevk ve isteklerine göre değil, hakikat bilgisi ne ise ve nasıl verilmesi gerekiyorsa, ona uygun eğitim faaliyeti gerçekleştirmelidir.

Realist ders programının özünü, gerçeği öğrenmenin yolu olarak sistematik bir şekilde disiplinleri araştırmak oluşturur. Eğitimin en temel amacı iyi ve topluma faydalı insanlar yetiştirmektir. Gerçekler nesnel olacağından dolayı, eğitimin bir diğer amacı, insan doğasındaki değerlerin değişmez olarak ortaya koyularak, insana öğretilmesini sağlamaktır.

“Realist felsefeye göre eğitim iki temele dayanır: Öncelikle toplumsal gerçeğin görülmesi, doğrunun belirlenmesi ve buna uygun uygulamanın izlenmesidir. İkincil olarak toplumsal esasın devamının sağlanmasıdır.”¹⁵

2.4.3. Pragmatizm

Pragmatist anlayışa göre yaşamda sürekli bir değişim söz konusudur ve realite de değişim içerisindedir. Çünkü realite, hem deney ve gözlemle tecrübeye dayanır hem de insanın nesnelerle olan iletişimi ve insanın nesneleri anlamlandırması ile ortaya çıkar. Fakat tecrübe edilemeyen herhangi bir şey gerçek değildir. Bu anlamda insan her şeyin ölçüsüdür anlayışı pragmatist felsefede rehber bir anlayıştır.¹⁶

¹⁵ Turan Akman Erkılıç, “Eğitim Felsefeleri Açısından Köy Enstitüleri”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl.5, s.9 (2013): 3.

¹⁶ Necmettin Tozlu, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: MEB Yayınları, 2003), 49.

Pragmatist düşünür Charles Sanders Peirce (1839-1914), bilgi bilimsel yöntemle elde edilmelidir, yani bilgi deney ve gözlem ile tecrübe edilerek kazanılmalıdır düşüncesini savunur. Peirce, bir düşüncenin doğruluğu hakkında verilen kararın tek tek sınanarak, gözlemciler topluluğunun kabul ettiği toplumsal bir karar olması gerektiğini düşünür. Bir başka önemle değindiği nokta, doğruluğun yönteminin yanında anlamın da yöntemidir. Yani, bir şeyi gözlemleyemiyor ya da deneye tabi tutamıyorsak, o şeyin anlamı hissedilebilir etkilerden oluşmaktadır. Mesela, güç kavramı bireyin çevresi ile kurduğu ilişkilerden yola çıkarak anlamlandırılır. Sonuç olarak Peirce'e göre pragmatizm, bir düşüncenin ya da önermenin doğruluğunun onun pratikteki etkilerinin gözlenebilir sonuçlarından ya da hissedilebilir etkilerinden oluşur olmasıdır. Pragmatist görüşe öncülük eden bir diğer düşünür William James (1842-1910), pragmatizmi daha çok yöntem olarak görmüştür ve şu şekilde tanımlar: "O yalnızca bir araştırma tavrı demektir. İlk şeylerden, ilkelerden, kategorilerden, varsayılan zorluklardan başını çevirme ve ileriye, son şeylere, meyvelere, sonuçlara, olgulara bakma tavrı..."¹⁷O'na göre bir önemenin doğruluğu, insanın amaçlarına ulaşmada ne ölçüde yarar sağladığı ve yaşamına ne kattığı ile ilgilidir. Sanatsal, dini, ahlaki konular da dâhil olmak üzere her türlü bilimsel, felsefi önermeler problemlerin çözümüne katkı ve fayda sağladıkları sürece ve tecrübelerimize dayandığında doğru olarak nitelendirilebilirler.

Diğer önemli düşünür John Dewey (1859-1952), ne idealizmin değişmeyen idealarını ne de realizmin değişmeyen varlıklarını gerçek olarak görmez, O'na göre insan, yaşadığı çevredeki olayların gidişatını anlamak ve kontrolünü ele almak için deneyi kullanmalıdır. Deney ile birlikte değişen durumlar test edilmeli ve bu değişimler sürekli değerlendirilmelidir, değişen dünyada var olmak Dewey'in bize felsefesini vermektedir. O'na göre, toplumsal ve bireysel gelişmeye katkı sağlayan düşünceler, büyük teoriler üretmekten daha önemlidir.

Pragmatist görüşte, insanının düşünce veya inanç ile ilgili doğru olup olmamasına karar vermesi için onun insan yaşamında ya da pratik hayatta olumlu bir etki vermesi gerekir. Eğer üzerinde durulan kuram ya da hipotez, insan yaşamı için olumlu ise doğru, olumsuz ise yanlıştır. İnsanlar bilgi elde etmeyi pasif alıcı olarak değil aktif olarak sağlamalıdır. Yani insanların çevreleriyle etkileşimleri sonucu

¹⁷William James, *Pragmatism and Four Essays From the Meaning of Truth* (Newyork: Meridian Books, 1959).

bilgi elde edilir. Bilgi, mutlak ve değişmez değildir, doğruluk göreceli olarak fayda ile belirlenir.

Pragmatizmin eğitime yansımalarına baktığımızda, pragmatik anlayış, mutlak bilgi anlayışını reddettiği gibi, eğitimde de mutlak kuralların ve bilgilerin olmasını desteklemez. Hayatta her şey her daim bir değişim içerisinde ve eğitim bu değişime ayak uydurmalı, öğrencileri, araştırmaya, pratik uygulamalara yönlendirmelidir.

İdealim ve realizmdeki öğretmen merkezli eğitim yerine, eğitimin öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre şekillenerek merkezde öğrencinin olduğu, öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade edebildiği, demokratik sınıf ve okul ortamında gerçekleşmesi gerekir.

Eğitim programlarındaki hedefler, koşulların değişimine göre esneklik gösterebilir. Bilgiler, hayatta pratiği olmayan teorik bilgiler yerine, hayatta karşılığı olan, günlük yaşamdaki problemlerin çözümünde fayda sağlayacak pratik bilgileri içermelidir. Aslında bir öğretmen tarafından hayata hazırlık değil, bizzat öğrencilerin aktif katılımları ile hayatın kendisini yaşar pozisyonunda bir eğitim anlayışını savunur.

Okul gerçek yaşamla ilgili ortak ilgiler oluşturmali ve demokratik bir kurum olarak, toplumu yönlendiren ve onu geliştiren işlevde olmalıdır. Bu sayede okul, sorunların demokratik yöntemlerle çözülmeye başladığı yer olacaktır.¹⁸

2.4.4. Natüralizm

Natüralizm'e göre doğa doğrunun temel kaynağıdır ve insan da doğanın bir parçasıdır. Natüralistler, realist düşüncedeki gibi bilimsel açıklamalara inanırlar ve doğal ve sosyal olayları incelerler. Var olan, bütün olarak doğadır. Evren, doğal olaylar ve nesneler tarafından meydana gelmiş ve insan da bu mekanizmanın bir parçası olarak doğal kanunlara tabidir.

Natüralizmde gerçekler parçalardan bütüne doğru gidilerek elde edilir. Bu düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri olan Francis Bacon (1561-1626) " insan hâkimi olduğu ve yorumlayıcısı olduğu tabiatı hem nesneleri hem de zihni inceledikten sonra ve yaptığı gözlemler kendisine izin verdiği ölçüde anlayabilir ve

¹⁸ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 64.

onunla baş edebilir.”¹⁹ Şu durumda, bilgi gözlem ve deneyim yoluyla elde edilir ve insanın yaşam ile bağını kurması ya da yaşamı daha iyi anlayabilmesi için bilginin araştırılması gerekir. Bunu yaparken, yani doğanın bilgisine ulaşırken, her türlü önyargılardan kurtulup, olaylar veya nesnelerin tek tek incelenerek, tümel bir yargıya varılması gerektiğini savunur. Bu düşünceleri eğitimin her alanında da yerini bulmaktadır. Öğrenciler gerçekleri, olguları keşfederken kendisi gözlemde bulunmalı, deneyler yapmalı, kitaplara ve belli otoritelere bağlı kalmak yerine, tümevarıma dayalı akıl yürütme yöntemi ile bilgileri sınyarak keşfetmelidir.

Bir diğey önemli düşünür Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) da doğanın önemine vurgu yapar. Bunu şu sözlerle ifade eder:

"Doğayı gözlemleyin, onun göstereceğı yolu izleyin. O, çocukları sürekli olarak eğitir. Her türlü sınamalarla mizaçlarını dayanıklı kılar”²⁰

"Yeteneklerimizin ve organlarımızın gelişmesi, hep doğanın sayesindeyir. Bize öğretilen bu gelişimin kullanımı ise, insanların eğitimidir. Bizi etkileyen nesnelerle ilgili deneyimlere gelince, bu da çevrenin eğitimidir.”²¹

Rousseau insanların yaratıldığında iyi olarak yaratıldığını fakat insanın her şeyi değıştirme veya dönüştürme arzusu yaratılanların ilk haliyle kalmasına izin vermez bundan sonra kötölükler başlar. Rousseau’ya göre kişi iyi ve mutlu bir hayat sürebilmesi için her türlü zararlı etkilerden kendini koruyup, bunu nasıl yapacağını kendisi bulmalıdır. Eğitimde de istediğı budur, yani öğrenci eğitimle doğada özgürce yaşamalı ve bilginin doğrulunu ya da yanlışlığını kendisi araştırarak düşünen ve açık fikirli insanlar olarak yetişmelidir.

Natüralist eğitim anlayışı, öğrencinin doğal haliyle gelişip ihtiyaçlarına göre bir eğitimi savunur. Eğitim, geleneksel tutumdan vazgeçmeli, öğrencilerin düşünmeye yönelten açık fikirli bireyler yetiştirmeye yönelik program uygulamalıdır.

Öğrencilere direk bilgiyi vermek yerine, öğrencilerin keşfederek bilgileri öğrenmesi natüralist anlayışta önem verilen bir noktadır. Bu anlayış öğrenci merkezli bir eğitim olması gerektiğini savunur ve öğretmenlerin araştırmaya, incelemeye, keşfetmeye yönelik eğitim vermesini hedefler.

¹⁹ F. Bacon, *Novum Organon*, çev. Sema Önal Akkaş (Ankara, 1999),7.

²⁰ J. J. Rousseau, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, çev. Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılçim (Erzurum: Babil Yay, 2000), 18.

²¹ Rousseau, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, 29.

Natüralizmde eğitim programları, aktiviteleri, yaratıcılığı ve çocuğun problem çözme yeteneğini öğrenmenin temeline koyar ve gelenek haline getirilmiş disiplinlere karşı çıkar. Öğrencilere akla uygun, kanıtlanmış bilgiler verilmeli ve izlenen yöntem bilimsel bir yöntem olmalıdır. Doğa bilimleri gibi dersler, sözel anlatımda daha ziyade, öğrencilerin doğayı ve çevreyi gözlemleyerek, deneyimlediği ortamlarda verilmelidir. Bunu okul gezileri, sosyal etkinlikler gibi faaliyetlerle gerçekleştirmeleri mümkündür.

Öğrenciler, olayları ve olguları öncelikli olarak sorular sorarak ya da özel araç gereçlerle kontrol etmeli, sonra bilgiyi tekrar ederek doğruluğunu sınamalıdır. Bunun yanında, yanlışlığını da ortaya koymaya çalışarak, bilginin sadece doğruluğunu göstererek değil yanlış olmadığı durumunu göstererek de doğruluğu ispatlanmalıdır.

Natüralizmde doğa anlayışının önemi , insanın ve diğer canlıların da doğanın birer parçaları olmaları sebebiyle tüm doğaya saygı göstermek ve yaşamın değerini bilmek en önemli ilkelerinden biridir.

2.4.5. Varoluşçuluk

Varoluşçuluk insanın kendi değerlerini kendinin oluşturabileceğini, irade ve bilince sahip insanın varoluşunu kendisinin yaşam içerisinde gerçekleştireceğini savunan bir düşüncedir. Bilimsel ve felsefi uğraşların somut ve soyut kavramlarını insanın varoluşundaki engeller olarak görülür ve insanın, üretilen doğruları sorgulayarak, kendi insanlığını kurması beklenir.

Soren Aabye Kierkegaard (1813-1855) , varoluşu, “somut, öznel ve uyanık insanın yaşamıdır²² olarak tanımlar. Var oluş soyut düşünmek değil yaşamın kendisidir. Varoluşu akılla değerlendirmeye çalışmak veya ona soyut ve spekülâtif olarak anlam yüklemek mümkün değildir. Çünkü varoluş öznelidir. Örneğin inanmak kişi için öznel bir durumdur, hissetmek ve yaşamakla ilgilidir. Buna akli deliller sunarak ya da soyut teolojik argümanlar sunarak inanmanın rasyonel ve nesnel bir zemine oturtulması doğru değildir. İnsan sürekli değişen bir varlıktır, o yüzden varoluşu bir kalıba sokulamaz, varoluş yaşamın içerisinde olan bir şeydir ve insanlar bunu kendi öznel tercihleri ile gerçekleştirirler.

²² Timuçin Afşar, *Düşünce Tarihi* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2001), 194.

Bir diğerk önemli varoluşçu düşünür Jean Paul Sartre (1905-1980), “insanın varoluşu özden önce gelir”²³ düşüncesi ile varoluşu açıklar. Yani insan bir nesne gibi bilinçsiz değildir, varlığını bir yaratıcının zihninde tasarı olarak almamış, belli bir öze ve amaca göre yaratılmamıştır. O, sadece vardır. Olması gerektiği durum sonradan gelir. Yani belli bir amaç ya da insani öze göre yaratılmamıştır. Kendini dünyada düşmüş, atılmış olarak bulur ve bilinci sayesinde etrafındaki nesneleri, insanları, dünyayı belirler ve kendi varlığını, nesnelerin varlığından ayırır. Kendi varoluşundaki yokluğu, aslında onun özgürlüğünü gösterir. Yani insanın varoluşunu hiçbir şey belirlemediği için, özgürdür. İnsan varoluşunun belirlenmemiş olduğunu bildiği zaman özgür olduğunun da farkına varır ve seçtiği kişi olur, yani nasıl bir kişi olacağını seçer. İnsanın kendi kendisini seçmesi, olmasını istediği kişi olarak kendini seçmesidir.

Varoluşçulukta önemli olan, insanın değerleri oluşturma ve kendi öznel tercihlerine göre bu değerleri seçmesidir. Yani varoluşçu bir yaşamda birey, özgür tercihler yaptığı için, özgür olmanın ve tercih yapabilmenin değerini bilir ve kendini ona göre gerçekleştirir. Bu durumda, bireyler ancak kendi tercih edeceği değerleri benimser ve herkes için seçme özgürlüğünün olmasını isterler.

Varoluşçuluğun eğitim alanına etkilerine baktığımızda, eğitim her şeyden önce insanların kendi varoluşlarını gerçekleştirmeleri adına özgür eylemlerde bulunacağı bir doğrultuda yapılmalıdır. Toplumsal değerler yerine kendi oluşturduğu ya da seçtiği değerleri benimsetmelidir. “Öğretmen ve öğrencinin dünyanın olabilirliklerine birlikte katılmaları, birlikte keşif yapmaları sonucunda ortaya çıkan şey herhangi bir becerinin kazanılmasından, kültür aktarılmasından ya da herhangi bir konunun öğretilmesinden daha fazla bir şeydir; varlığın oluşturulmasıdır ve “eğitim” bir anlamda varlığı oluşturmak olmaktadır; öğrencinin varlığını, öğretmenin varlığını ve dünyanın varlığını.”²⁴

Varoluşçu eğitim modelinde eğitim Sokratik yöntem yani diyaloglarla eğitimidir. Bu yöntemle öğrenci ve öğretmen arasında sorulu cevaplı bir metot vardır ve en önemlisi öğretmenin soruların cevaplarını bilmek zorunluluğunun olmamasıdır. Öğrenci kendisinin cevabını bildiği sorular sorması kendi düşünceleri hakkında tahlil

²³ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir*, çev. Asım Bezirci (İstanbul: Say Yayınları, 1997), 61.

²⁴ Sabri Büyükdüvenci, *Varoluşçuluk ve Eğitim* (Ankara: Form Ofset, 1994), 81.

etme, eleştirme, sorgulama imkânına sahip olmalarını sağlar. Öğretmen ne tam sadece bilgiyi veren kişi ne de öğrenciye danışmanlık yapan konumda olmalıdır. Öğretmenlerin en önemli işlevi, öğrencilerin kendi görüşleri üzerinde düşünmelerini ve yaşamlarında kendi kararlarını kendi verebilen bireyler olması anlayışını vermeleridir.

Varoluşçu eğitim anlayışında ders müfredatı, her öğrencinin şahsi farklılıklarından doğan çeşitliliğe göre, katı ve değişmez olmayıp bireysel farklılıklara göre değişkenlik göstermelidir. Kişilerin tek tek bireyselliği önemli olduğu için öğrencilerin bireyselliğini geliştirecek tarzda eğitim programı hazırlanmalıdır. Bu da özellikle eğitimin içeriğinin değerler eğitimi olarak düzenlenmesi ile olacaktır. İnsanın değerli bir varlık olduğu, insan yaşamının ve özgür yaşamın, özgür tercihlerde bulunmanın öneminin vurgulandığı, insani ve ahlaki değerlerin merkeze alınarak, insan hakları, demokrasi gibi fikirlerin desteklendiği bir eğitim sistemi savunulmaktadır.

2.5. Çağdaş Eğitim Felsefesi Akımları

2.5.1. Daimicilik

Daimicilik, realizmin ve idealizmin felsefi temeline dayanır ve eğitimin evrensel nitelikte ve insanlar için daima önemli olduğuna inanılan konuların öğretilmesini savunur. Her ne kadar insanın yaşamı sürekli değişimler içerisinde olsa da, insanın doğal ve ahlaki ilkelerinin değişmediğini ve bu değişmeyen gerçeklerin eğitimde anlatılmasını ister. Evrendeki temel gerçek değişim değil kalıcılık ve devamlılıktır. Eğitimin amacı insan zihnini, aklını ve düşünme gücünü geliştirmektir. Buradaki amaç insanın manevi ve entelektüel tarafının geliştirilmesidir. Öğretmenler öğrencilerin düşünmelerinde yardımcı olmalı ve doğruyu göstermede rehber olmalıdırlar. Daimiciliğin ilkelerini Mustafa Önder şu şekilde açıklamıştır:²⁵

1- İnsanın yaradılışı sabit olduğuna göre, eğitimin niteliği de sabit olmalıdır, eğitim evrensel nitelikteki belli gerçeklere göre düzenlenmelidir,

2- İnsan doğasının en önemli yanı akıldır. Bu nedenle eğitimde insan aklını geliştirmeye yönelik entelektüel eğitime ağırlık verilmelidir,

²⁵ Talip Kabadayı ve diğ., *Eğitim Felsefesi*, ed. Nurten Gökalp, Şengül Çelik (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2012), 110-111.

3- Eğitim, evrensel ve değişmez olan gerçeğe uyum sağlamaya ve ezeli-ebedi doğruların ilgisini kazandırmaya yardım etmelidir,

4- Eğitim sağlam ve doğru karakterli insan tipi yetiştirme işiyle meşgul olmalı, evrensel ve değişmez olan gerçeğe uyum sağlamaya yardım etmelidir,

5- Eğitim, hayatın tam bir kopyası değil fakat ona hazırlıktır. Buna göre okul, gerçek yaşama hazırlık yeridir. Okulun temel işlevi kültürü etkili bir şekilde yeni kuşaklara aktarmaktır,

6- Çocuklara dünyanın hem ruhsal, hem de fiziksel gerçeklerini tanıttacak temel gerçekler öğretilmelidir,

7- Eğitim programlarında, dil, tarih, matematik, doğa bilimleri, sözel sanatlar, felsefe, mantık gibi konulara ağırlık verilmelidir,

8- Bu eğitim büyük kitaplar denilen klasik eserlerden verilmelidir.

2.5.2. Esasicilik

Esasicilik, felsefi temellerini aklı gerçekleri görmede esas alması ile idealist, bilginin duyu organları ile elde edilmesi yönüyle realist felsefe düşüncesinden alır. Esasici eğitimde disiplin, düzen, kontrollü çalışma önemlidir ve öğrenciler okul yönetmeliği ve kurallarına uymalıdır. Öğretmen merkezli olması ve kültürel değerlerin aktarılması gibi konularda daimicilikle birleşmektedir. Öğretmen doğru ve tutarlı bilgilere sahip olmalı ve öğrenciler öğretmenlerinden öğrendiklerini ezberlemeli ve tekrarlamalıdır. Gül Tuncel ve Özcan Demirel esasici eğitimin ilkelerin şu şekilde açıklarlar:²⁶

1- Öğrenmenin doğasında çok sıkı çalışma ve çoğu zaman zorlama vardır ve disiplin eğitimde çok önemli bir yer tutar. Bu nedenle öğrenciye kendini disiplin altına alma öğretilmelidir,

2- Eğitimde ve öğretimde girişim öğrenciden çok öğretmende olmalıdır. Öğrencinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirebilmesi için öğretmenin rehberliğine ve yetişkinlerin kontrolüne ihtiyaç vardır,

²⁶. Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya* 20.bs (Ankara: Pegem Yayınları, 2013), 20-21, Kabadayı, *Eğitim Felsefesi*, 112-113.

3- Eğitim sürecinin özünü, konu alanının çok iyi özümlemesi oluşturur. İçerik temel kültürel değerlerin aktarımını sağlayacak konulardan seçilmelidir,

4- Temel eğitimde okuma, yazma, hesaplama becerileri verilir. Uyumlu bir sosyal yaşam ve akademik başarı için gerekli olan iletişim becerileri kazandırılır,

5- Okul, geleneksel zihne dayalı disiplin yöntemlerini uygular ve sürekliliğini sağlar,

6- Okul hiyerarşik bir düzenle yönetilir. Otoriteyi korumak ve dış disiplini sağlamak için öğrenciye ceza ya da ödül verilebilir.

7- Eğitimin amacı, genel refahı ve sosyal birliği güvence altına almak için kültürel aktarımı gerçekleştirmektir,

8- Sınavlar, öğrencinin kültürel değerleri öğrenip öğrenmediğini saptayacak sorulardan oluşmalıdır,

9- Tümevarım ve aktarım yöntemi uygulanmalıdır.

2.5.3. İlerlemecilik

İlerlemeci eğitim felsefi anlamda temelini pragmatizmden almaktadır. İlerlemeci eğitim, idealist ve realist anlayıştaki birçok fikre karşı çıkmaktadır. Öncelikle eğitimin öğretmen merkezli olmasına ve öğrencinin bilgiyi alırken pasif bir şekilde ve ezberci yöntemle almasına karşı çıkar. Öğrenci öğretmeninden aldığı bilgilerin ya da okuma, yazma, hesap yapma gibi temel becerilerin dışında, çözüm üretme, tanımlama gibi becerileri de öğrenmesi gerekir. Bilgi öğrencilerin çevreyle etkileşimi sonucunda alınmalı ve öğrenciler bilgiyi kitapların ve öğretmenlerin otoritesiyle değil, kendi aktif çabaları ile elde etmelidirler. Baykal Biçer ve Demirel' göre ilerlemeci eğitimin ilkeleri şunlardır:²⁷

1- Öğrenci sürekli değişen dünyada yaşamın koşul ve ilkelerine aktif deneyimler ile hazırlanmalıdır,

2- Yaşamın tamamını temsil eden her türlü derse programda yer verilmelidir,

²⁷ Demirel, , *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*, 21-22, Kabadayı, *Eğitim Felsefesi*, 119.

3- Okul yaşama hazırlık yapılan bir ortam değil, yaşamın bizzat kendisidir. Sınıf ortamı demokratiktir, disiplin doğal yolla sağlanmalıdır,

4- Öğrenme yaşantı yoluyla gerçekleşen bir süreçtir. Öğrenme sürecinde olay, olgu ve problemler öğrenciye sunulmakta, öğrencinin bunlardan yargılar çıkarması sağlanmaktadır,

5- Öğretmen, öğrencinin ilgilerini merkeze alan; seçenekli, zengin öğrenme ve öğretme yaşantılarını başarılı bir şekilde planlayan ve uygulayan bir rehberdir,

6- Öğrenci pasif bir alıcı değil, aktif ve öğrenen bireydir. O, yaşayan ve gelişen varlık olarak çevresiyle etkileşime girmekte, uyum sağlamakta, aktif olarak kendine mal etmekte ve çevreye üstünlük kurmayı öğrenmektedir,

7- Okul öğrencileri yarıştırmaktan çok işbirliğine özendirmeli ve yönleltmelidir. İnsan doğası itibarıyla sosyal bir varlıktır ve en büyük mutluluğu diğer insanlarla olan ilişkilerden elde eder. Bu nedenle eğitimde işbirliği yaparak öğrenme yarışmaktan daha önemlidir.

8- Demokratik eğitim ortamı sağlanarak fikirlerin ve insan kişiliklerinin birbirini özgürce etkilemesine imkân verilir.

2.5.4. Yeniden Kurmacılık

Yeniden kurmacılığın felsefi temelleri pragmatizm ve varoluşçuluktur. Bu eğitim sistemi, yeni bir toplumsal düzen yaratma fikrini esas alır. Yaşam sürekli bir değişkenlik içerisinde ve bu değişkenlik içerisinde dengeyi sağlayacak olan eğitimidir. Toplumun ve bireyin üretkenliğini arttırmak için aktarmacı eğitimden vazgeçilmelidir. İnsanlar kendilerine en uygun yaşamı elde etmek için yeniliklerle uyum içerisinde olup kendilerini yenileme adına da hedef sahibi olmalıdırlar. Bunun için bilim ve teknolojiye faydalanıp, dogmatik bilgileri terk etmelidirler. Gürkan Ergen yeniden kurmacı eğitimin ilkelerini şu şekilde sıralamıştır:²⁸

- 1- Eğitim toplumsal düzeni her seferinde yeniden kurabilecek nitelikte olmalıdır,
- 2- Eğitim sürecine demokratik değerler hâkim olmalıdır,
- 3- Bireyin şekillenmesinde toplum en önemli etkendir,

²⁸ Kabadayı, *Eğitim Felsefesi*, 126-127.

4- Eğitim için yeni değerler üretmek bir zorunluluktur,

5- Eğitim bir sosyal hareket niteliği taşımalı ve toplumu yeniden kurmayı sağlayacak programlar geliştirilmelidir,

6- Eğitim, toplum ve dünyanın gelecekte karşılaşacağı sorunlara yönelik bir eğitim olmalıdır,

7- Öğretim yöntemleri; grup süreci, problem çözme, eleştirel düşünme, karar verme, benzetim ve oyun, uygulamalı eğitim, çalışma deneyimi, rol planlama ve eğitimcilerin eğitimi gibi esaslara göre düzenlenmelidir,

8- Eğitim öğretim programı kültürel çoğulculuk esasına göre hazırlanmalı, insan ilişkileri, sosyoloji, değişim politikaları, ekonomi ve siyaset bilimi, antropoloji ve psikoloji, gerçek yaşam ve kültürel eğitim esaslarını dikkate alarak hazırlanmalıdır.

8-Öğretmen değişim ve reformun temsilcisi, araştırma proje başkanıdır. Toplumu daima yeniden kurucudur, değişmeci bir liderdir, değişim ajanıdır, hoşgörülüdür ve değişime açıktır, çatışma yönetimi eğitimecisidir, program değerlendirmeci ve stratejik planlamacıdır.

2.6. Eğitime Farklı Bakış Açıları

2.6.1. Ivan Illich- Okulsuz Toplum

Ivan Illich (1926-2002), Viyana doğumludur ve tarih, felsefe, teoloji gibi alanlarda eğitim almıştır. Okulların toplumda var olan otoriteye bağlı bireyler yetiştirdiğini savunur ve okullara hayır der.

Eğitimin okulsuzlaştırılmasını savunan Illich, okulu öğretmen öğrenci ilişkisine bağlı, yaşa göre sınıflara ayrılmış, tam zamanlı bir devamlılığı gerektiren süreç olarak ifade eder. Bu duruma sebep olan üç düşünce hâkimdir; çocuklar okula aittir, çocuklar okulda öğrenim görür ve çocuklar ancak okulda öğretilir.²⁹

Illich, okula devam zorunluluğunun öğrenen hakkını kısıtladığını ve okulların eğitimi kurumsallaştırdığını düşünür. Bu sebeple eğitimde diploma ve diplomaya bağlı iş imkânı ortaya çıkmaktadır. Öğrencinin diplomasından ziyade özgeçmişi iş piyasasında daha önemli olmalıdır.

²⁹ Ivan Illich, *Deschooling Society* (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), 33.

Okula giden öğrenci eğitimi, sınıf geçme, yüksek not alma, iyi bir dereceyle diploma sahip olmadan ibaret zannetmektedir. Bunun yanında aileler de çocuklarını okula göndermeyi çok büyük bir sorumluluk gibi görüp, çocuklar okula gittiklerinde, her şeyi orada öğreneceklerini düşünmektedirler. Böylece aileler çocuklarının sorumluluğunu okula yüklemiş olurlar. Veliler okulda neyin öğretilmesi gerektiği ya da nasıl öğretilmesi noktasında hâkim değildirler, okul öğrenci için diploma, öğretmen için iş kaynağından başka bir şey ifade etmemektedir.

Illich, insanların öğrenmenin kaynağını yanlış bildiklerini söyler. Eğitim ve öğrenme öğretim ile birlikte olmak zorunda değildir. Mesela insanların çoğu bildikleri bilgileri aslında öğretmenlerinin yardımı olmadan kendi kendilerine öğrenirler.

Okulsuz topluma karşı bulduğu çözüm eğitsel ağlar kurulmasıdır ve O'na göre bu eğitsel ağlar aslında çok kolay kurulabilir. Kişi bilgilerini, adresini, telefon numarasını, aradığı kitabı, ya da herhangi bir dokümanı bir bilgisayara kaydettirerek kendisi gibi isteklerde bulunanlarla bu ağ üzerinden iletişime geçer. Bu şekilde tartışma grupları oluşturularak, herkesin eğitiminin herkes tarafından eğitimle sağlandığı bir eğitim modelini savunmaktadır.

2.6.2. Alexander Sutherland Neil- Summerhill School

Alexander Sutherland Neil (1883- 1973) , İskoçya doğumludur ve eğitimci, yazar ve psikolog kariyerine sahiptir. Neil, çocuğun doğuştan iyi olduğunu fakat çocuğu kötü yapan şeyin okuldaki eğitim ve toplum olduğunu düşünür. O'na göre okulda tam demokrasi ve özyönetim olmalıdır. Çocuk eğer okulda otorite ortamıyla karşılaşırsa kendini iyi ifade edemez ve bu durum ona mutsuzluk ve saldırganlık yükler.

Neil, çocuğun tüm yönlerinin ortaya çıkartıldığı, özgürce eğitildiği ve ideolojilerin empoze edilmediği bir eğitimi savunur. Summerhill bir diğer adıyla özgürlükler okulunun 1921 yılında kurucusu olan Neil, öğrencilerin baskı altında olmak yerine özgür oldukları bir ortamda öğrenmelerinin daha iyi olacaklarını savunur. Summerhill okulunda tüm dersler isteğe bağlıdır ve öğrenciler okul zamanlarında ne istiyorlarsa yapmakta özgürdürler.³⁰ Öğrenciler personel ile eşit oy

³⁰ Summerhill School anasayfa, <http://www.summerhillschool.co.uk/> (30.11.2015).

hakkına sahiptir ve okul ile ilgili sorunların birlikte tartışıldığı, haftada üç kez toplanılan toplantıya katılma hakkına sahiptirler.

Bu okulda öğrenciler derslere girip girmeme noktasında serbesttirler. Öğrenciler istedikleri kadar oyun oynayabilirler, fakat eğer derse girerlerse kesin kurallarına uymaları gerekmektedir. Çocuğun okula uyması yerine okulun çocuğa uyması anlayışı vardır. Buradaki eğitimin amacı çocukların mutluluğudur. Okulun elbette ki kuralları vardır ve kurallara uymayan çocuklar okul mahkemesinde değerlendirilirler.

Summerhill okulunda yaşlara göre ayrılmış sınıflar da yoktur. Öğrenciler kendi yeteneklerine göre sınıflara yerleştirilirler ve bu sınıflarda farklı yaşlarda öğrenciler bulunabilmektedir. Bunun yanında okulda atölye ve sanat odası da bulunmaktadır ve öğrenci isterse tüm gün burada çalışma yapabilir ve yaptıkları çalışmalar kendilerine ait çalışmalardır.

Summerhill okulunun en önemli amacı öğrencilerin kendilerini özgür ve mutlu hissettikleri, düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildikleri ve kendi kendilerini disipline etmeyi öğrendikleri bir ortamda eğitilmeleri olmasıdır. Öğrencilerin okuldaki zamanlarını nasıl geçireceklerine ve kendileri için en iyisi olanın ne olduğuna kendilerinin karar vermesi beklenir.

2.6.3. Ev Okulu uygulaması (Homeschooling)

Ev okulu uygulaması, çok eskiden bu yana uygulanan bir modeldir. Genelde varlıklı ailelerin çocukları için tercih ettikleri bir sistem olsa da bazı ailelerin okullardaki eğitimin yeterli olmadığı ve istenilen sonuçları sağlayamadığını düşünmelerinden dolayı da tercih edilmektedir. Eğitimin zorunlu olması ev okulu uygulamasında engel bir durum olsa da birçok aile tarafından tercih edilmektedir.

Eğitimde farklı yaklaşımlar genel olarak zorunlu eğitimin ve okul ortamındaki baskılayıcı eğitimin olmaması gerektiği üzerinedir. Yukarıdaki, verilen örnek anlayışların yanında, William Godwin'in iktidarın ideolojilerinin hâkim olduğu milli eğitime karşı olması, Catherine Baker'in zorunlu eğitime hayır düşüncesi, Sudbury Valley'in Demokratik Değerler Okulu gibi anlayışlar eğitim alanında farklı görüşlerin olduğunu bize göstermektedir.

3. LİBERALİZM VE LİBERAL EĞİTİM

3.1. Liberalizmin Tanımı

“Liberalizm, bireyin özgürlüğünü, özerkliğini, temel haklarını garanti altına almayı amaçlayan ve bu nedenle siyasal iktidarın sınırlandırılması üzerinde duran bir düşüncedir.”³¹ “Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi sosyal, siyasal ilkeleri içine alarak daha güçlü ve geniş alanlara yayılmaya çalışmaktadır.”³² Liberalizm, bireysel özgürlük, ifade özgürlüğü, mülkiyet , inanç ve basın özgürlüğü, serbest ticaret, gibi fikirleri destekler

Liberalizm, özgürlük, hürriyet, serbestlik anlamlarına gelen İngilizce kökenli *liberty* kelimesinden türetilmiştir. Türkçeleşmiş haliyle erkincilik anlamına gelen liberalizm için özgürlük birincil değerdir ve politika geleneğine bağlı bir düşünce akımıdır. Liberalizm kelimesi farklı ülkelerde farklı anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. Türkiye’de “liberal” kavramı genel olarak demokrat, insan hakları savunucusu, özgürlükçü kişi ve kurumları ifade etmektedir. Bu kelime daha önceden İngiltere kaynaklı olup kötüleyici ve suçlayıcı ifade için kullanılmıştır. Daha sonra İspanyollar İngiltere kaynaklı politikaların nitelendirilmesinde liberal sıfatını kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Adam Smith’i ,*Ulusların Zenginliği*’ndeki liberal ihracat ve ithalat sistemi ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olarak nitelendirenler de olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram *birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler* ifadesinin yerini almıştır.

Genel anlamda liberalizmin savunduğu devlet düzenine baktığımızda, bireyler ifade özgürlüğüne sahip, serbest piyasa ekonomisinin olduğu, serbest düşüncenin hâkim olmasının yanında, hukukun üstünlüğünün kabul gördüğü bir düzeni hedefler. Adilane yapılan bir seçimle kanunlara dayalı bir eşitliğin söz konusu olduğu fırsat eşitliği ve piyasa ekonomisi olan bir sistemdir. Bunun adına liberal demokrasi de

³¹Fikret Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafqaz University*, s.9 (2002): 174.

³² age.

diyebiliriz. Veraset sistemi, devlet dini, krallık gibi eski devlet yönetim biçimlerini oluşturan düşüncelere liberalizm karşı çıkar. İnsanların seçme ve seçilme hakkının olduğuna vurgu yaparak, demokrasiyi ön plana çıkarır. Demokratik yollarla seçilen hükümetin sorumlulukları vardır. Fakat liberalizme göre devletin sorumlulukları, insanların sahip olduğu hakları engelleyemez. “Liberalizmin temel anlayışında devletin, insanın doğuştan getirmiş olduğu hakları engellemesi bir yana, devlet bu hakları koruyup insanların özgürlüğünü garanti altına almak durumundadır.”³³ Liberalizm, birincil değer olarak insan kişiliğini ön plana aldığından insanın var olma yolundaki amaçları tüm toplumsal ve siyasal gelişmelerin de birincil sebebi olduğunu söylemektedir. Özgürlüğün ve hakların insana kendisi için iyi olanı elde etmeye çalışmasını sağlamasından bahsedilirken dış etkenlerin bu duruma müdahalesi söz konusu değildir. Böylece insanın bireysel özgürlüğünü ve onun değerlerini önemsemeyen toplumsal iyi yerine bireysel iyi savunulur. Buna bağlı olarak, toplum, millet, cemaat ve daha kapsamlı olan devlet gibi kavramlar birey için ikinci plandadır ve araçtır.³⁴ “Liberalizmde toplumsal düzen insan iradesinin dışında şekillendiği için insanların özgürce eylemlerini gerçekleştirmesi kargaşanın nedeni değil, tam tersi Locke’da olduğu gibi kendiliğinden oluşan düzenin temel ilkesini oluşturmaktadır.”³⁵ Bütün anlatılanların ışığı altında liberalizmin temel ilkelerine de yer vermeliyiz.

3.1.1. Liberalizmin Temel ilkeleri

Bireycilik liberalizmin en öncelikli temel ilkesidir. “Liberalizmin bireyciliği, onun toplumsal olanın varlığını reddettiği anlamına gelmez; yalnızca toplumsal gerçeğin bireysel elementleriyle açıklanabileceğini söyler.”³⁶ Liberalizm bireyi öncelikli esas olarak alır ve sosyal ekonomik ve siyasal olayları bireyin eylemlerine göre inceler.

Özgürlük anlayışı liberalizmin olmazsa olmaz diğer ilkelerindendir. Liberallerin “özgür toplum” sözüyle belirttikleri, genellikle, özgür bireylerden oluşan ve özgürlüğü güvence altına alan devletin olduğu bir toplumdur. Fakat klasik liberalizmi savunanlar ile libertarianistler arasında birtakım anlayış farkı vardır. Libertarianistler pür özgürlüğü savunurlar yani devletsiz özgür toplumun varlığını kabul ederler.

³³ Metin İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi* (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 238.

³⁴ Mustafa Erdoğan, , *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm* (Ankara: Orion Yayınevi, 2006), 44.

³⁵ İlkay Sunar, *Düşün ve Toplum* (Ankara: Doruk Yayıncılık, 1999), 89-100.

³⁶ Atilla Yayla, *Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları, 1998), 2.b.

Rasyonalite ve bireysel çıkar bir diğer ilkedir. Bireyler rasyonel olmaları halinde kendilerine neyin faydalı neyin zararlı olabileceğinin ve kendi çıkarlarına uygun tercihlerde bulunabileceklerinin farkındadırlar. Ayrıca liberalizmde kamu, toplum çıkarı ya da yararı benimsenmez çünkü toplumun iyiliği bireylerin iyiliği ve özel çıkarları ile mümkün olur.

Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı da liberalizmin önemli ilkesidir. Liberal düşünürler devletin bireyler üzerinde sorumlulukları olduğunu fakat bunun sınırlandırılması gerektiğini savunurlar. Bu konuyla ilgili ilerleyen dönemlerde farklı düşünceler oluşacaksa da -mesela anayasaya bağlı bir sınırlamanın olması ya da devletin hiç olmaması gibi- fakat genel anlamda bir sınırlandırma söz konusudur.

Liberalizm, rekabete dayalı, devletin de bunu teşvik ettiği karı esas alan bir kapitalist sistemi savunur. Özel mülkiyet, miras, sözleşme gibi ekonomik yönden bireylerin tercihlerinde özgürlüğün olması gerektiğini ve devletin ekonomik işleyişe minimum düzeyde müdahalesinin olması gerektiğini savunur.

Laissez Faire ve Doğal Düzen ilkelerine göre ekonomin işleyişinde doğal bir düzen ve anti rasyonalizm vardır. “Laissez-faire, Laissez-passer yani bırakanız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışı hâkimdir. Fakat bu düşünce daha sonraları yerini, insanın rasyonel bir varlık olarak, aklının iyi bir sosyal düzenin oluşmasında kararlar alabileceği düşüncesine bırakacaktır.

“Liberalizm, tarihsel birikim ve çatışmaların süzgecinden geçerek günümüzde bütün bir siyasal sistem olarak varlığını sürdürmektedir.”³⁷ Şartların ve olayların değişimine rağmen yeni argümanlarla gelişimine devam etmektedir. Liberalizmin tarihi kökenleri incelendiğinde varlığı ve gelişimi daha iyi kavranabilecektir.

3.1.2. Liberalizmin Tarihsel Süreci

3.1.2.1. Ortaçağ'da Avrupa, Feodalite ve Kilise

Batı Avrupa'da Ortaçağ düzeninin çözülmesiyle liberalizm kendini göstermeye başlar. Ortaçağ düzeninde, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoriteler kendi aralarında hâkimlerdir. Kilisenin tanımladığı, kutsadığı ve diğer otoriteler

³⁷ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.3. s.1, (2002): 80.

tarafından da tanındığı imparatorun düzeni hâkimdir. Yani, papa, imparator ve local güçlerin karşılıklı bağılıklarıyla oluşan bir düzen vardır. Kilisenin buradaki en önemli vazifesi diğer otoritelere dinsel meşruiyet sağlayan ilkeler sunmasıdır. Ortaçağın bu şekildeki yapısını değiştiren sebepler liberalizmin kökenlerini ortaya koymaktadır. Liberalizm, Ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerinin eski düzen yerine yeni düzen oluşturma çabasının bir sonucu olarak doğmuştur. Bireylerin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatına kısıtlama getiren, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden sebeplere karşı bireylerin özgürlükleri için vermiş olduğu mücadeleler bize liberalizmin tarihini verecektir ve Ortaçağ özgürlüklere doğru adımlar atmaya başlayacaktır. Ortaçağ'da Avrupa'da iki temel unsur vardır. Biri feodalite diğeri ise klisedir. Feodalite, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprağa bağlı belirleyen bir düzen iken, kilise, dini güç ve otorite ile toplumu kendine bağımlı bulunduran yapıdır. Ortaçağ düzeninin yaşam tarzını belirleyen feodalite şöyle karakterize edilebilir;

Bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın, hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi; kralın dünyevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; papalığın uhrevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; kral ve kilise arasında Hristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi.³⁸

Feodal yapı dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olarak üç sınıfa ayrılmıştı. En büyük iktidar aracı topraktı. Toplum beyler ve serfler olarak bölünmüştü.³⁹ Kiliseye göre bu üçlü bölünmeler Tanrı iradesinin yansımasıydı bu yüzden kilise onları meşrulaştırmaktaydı. Bu anlayış toplumu üç tabakaya ayırdığı gibi bu tabakalar arasında herhangi bir hareketliliğe de izin vermemektedir.⁴⁰ Bu durumda toplum egemen olan güçlere boyun eğmekte ve bireyler varlıklarını, özgürlüklerini ifade etmeye ya da geliştirmeye uygun şartlara sahip değillerdi. Siyasal iktidarın bireylerin iradesi ile gerçekleşebileceği anlayışı henüz mümkün değildi.

Kilise Feodal sistemin en önemli parçasıdır ve bütün Hristiyan dünyasında yayılmış bir güçtür. Ortaçağ'ın dinsel değerlere fazlasıyla bağımlılığını düşündüğümüzde, kilisenin büyük oranda manevi güce sahip olduğunu anlayabiliriz. Hristiyanlığın getirmiş olduğu amaçlar doğrultusunda toplumda eğitim, vergi, her türlü sosyal, toplumsal ilişkilere kilise müdahale edebiliyordu. Kilise'ye göre Kral

³⁸ M. Wight, *Sistems of State* (Leicester: Leicester University Press, 1977), 26-29.

³⁹ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Ankara: Dost yayınları, 1974), 21.

⁴⁰ George Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, çev. M. Ali Kılıçbay (Ankara: İmge yayınları, 1995), 91.

Papa'ya bağı olmalıydı ve Kral Papa'nın emirlerine göre hüküm vermeliydi. Papa bu yüzden tek egemenlik merkezi olarak kabul görüyor ve Kral'a bağımlı olması asla düşünüleliyordu.⁴¹

3.1.2.2. Kentlerin Yükselişi ve Kilise – Devlet Çatışması

12.yy.dan itibaren ticaret ve kent yaşamının gelişmeye başlaması, sosyal siyasal yapıların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bireyler çıkarları adına hak talep etmeye ve bunları Kral'a kabul ettirmenin mücadelesini vermeye başlamışlardır. “Bu bağlamda kentler herhangi bir bireyin gücünü aşan ve maddi ve ahlaki kaynaklar hakkında ortaklaşa bir bilinçlenmenin belirlediği merkezler haline gelmişlerdir.”⁴² Bu değişimler ile feodal toplum yapısının temelleri sarsılmıştır. “Toplumu oluşturan soylu-ruhban-köylü tabakalaşması yerini güçlenen burjuvazinin de içinde olduğu çatışmacı toplumsal yapıya bırakmıştır.”⁴³ Bu durumun en büyük sonuçlarından biri kentlilerin arasında feodal yapıdaki bağlayıcı güçlerin vermiş olduğu yükümlülükler dışında özgürlük fikrinin oluşmaya bağlamsıdır. Kentlerdeki özgür insan yapısı siyasi bakımdan da değişim ve gelişmeye yön vermiştir. . Toplumsal tabakalar, hukuk kuralları çerçevesinde siyasal birime dönüşerek, Kralın ya da prensin kişisel ilişkilerinden ve isteklerinden bağımsız hale gelmişlerdir.⁴⁴ Liberalizmi doğuran özgür düşünce ortamı oluşmuş ve dinsel dogmaların yerine özgür ve eşit birey anlayışına sahip felsefi düşünceler yer almıştır.

10.y.y. ile 15.y.y. arasındaki en önemli gelişme orta sınıfların güçlenmesidir. “Kral, burjuvazi ve soylular arasındaki ilişkileri kendi yararına kullanarak kendi iktidarını güçlendirmeye çalışmış ve mutlak iktidar geleneği yerine toplumsal tabakaların da katılımını sağlayıcı kurumlar (meclisler) ortaya çıkmıştır.”⁴⁵ “Burjuvazi uysal bir ortaklık yerine iktidardan pay istemeye başlayacak, bir takım isteklerini gündeme getirecekti.”⁴⁶ Burjuvazi Kral' a ticaretin korunması ve güvenlik içinde yapılması için ordu kurulması teklifinde bulunmuştur. Bu güçlü ordunun maddi yükünü üstlenmiştir. Burjuvazi uluslararası ticarete güvenli adımlar atmaya

⁴¹ Perry Anderson, *Passages From Antiquity to Feodalism* (London: Verso,1978), 214.

⁴² Gianfranco Poggi, *The Development of the Modern State* (London: Hutchinson, 1978), 57.

⁴³ Aykut Kansu, *The Rise of The Modern State and Politics in Western Europe* (Ankara: METU, 1994), 23.

⁴⁴ M.Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Ankara: İmge Yayınları, 1991), 189.

⁴⁵ Jr. Barrington Moor, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev. Şirin Tekeli ve Alaatin Şenel (Ankara: V yayınları,1989), 10-11.

⁴⁶ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasa Hukuku* (İstanbul: Gerçek Yayınları, 1986), 16.

başlarken Kral da gücünü burjuvazinin maddi desteği ile arttırmıştır. Bu maddi destek ticaret arttıkça gelişeceğinden Kral tüccarları özgür kılan kanunlar çıkartmıştır. Kral toplumun her alanında otoritesini arttırmaya başladıkça karşısındaki tek güç olan kilise ile çatışmaya girmiştir. Ayrıca kilisenin halktan vergi alması halkın hem kilisenin hem kralın mahkemesinde yargılanması ve halkın her iki tarafın da eğitimini alması söz konusuydu. Burjuvazi Protestan reformcularını yanına alarak Katolik kilisesine karşı ikinci büyük savaşına girdi.⁴⁷ Halk, Hristiyanlıkta herkesin birbirinin kardeşi olduğu, herkesin eşit olduğu ilkeleriyle hareket ediyordu. Din adamlarının dünyevi yaşama karışmalarına duyulan düşmanlık artıyordu. Böylece Tanrı ile ilişki kurabilmek için, kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığı, insanların İncil'i kendilerinin okuyup anlayabileceği, Tanrı ile kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunuluyordu⁴⁸. Luther, Zwingli, Münzer, Calvin gibi düşünürler reform hareketini ve görüşlerini Avrupa'ya duyurmuşlardır. Protestan ahlakı çalışma ve biriktirmeyi tüm uğraşlardan üstün tutmuş hatta diğer uğraşları kötülemiştir. Bu anlayış belirli bir sermaye birikimi sağlamış, batının ekonomik ve siyasal gelişimine katkıda bulunmuştur. Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa'da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. "Reform hareketi Rönesans'la birlikte Ortaçağ'a damgasını vuran kilise tutuculuğunu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan "özgürlük hareketi" olarak ortaya çıkmaktadır."⁴⁹

3.1.2.3. Rönesans ve Sanayi Devrimi

Rönesans ile birlikte insana, topluma, bilime, sanata, dine, tarihe bakışta büyük bir değişim oluşmuştur. Rönesans, Avrupa'da aydınlanma çağının başlaması, bir tarihsel dönüşüm ve bir devrimdir. Ekonomik, siyasal ve kültürel düzeylerde 12. yüzyıl'dan itibaren süreklilik içinde bir değişimden söz etmek mümkündür. Rönesans'ın en öneli boyutu yeni bir insan anlayışı ve özgürlük kavramının vurgulanmasıdır.

Rönesans ile birlikte insan birey olarak toplumda varlığını ortaya koyabilmiştir ve bireysel özgürlük düşüncesi, insan aklının tek yol göstericisi olarak daha rasyonel bir düzen çabaları gösterilmiştir. Kilisenin skolâstik düşünce anlayışı yerine bilim,

⁴⁷ Huberman, 1974, 85-90.

⁴⁸ Ağaoğulları, Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 91.

⁴⁹ Ağaoğulları, Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 87.

felsefe, sanat gibi uğraşların yapılacağı özgür insan anlayışının hâkim olduğu düzen savunulmuştur.

1750-1850 yılları arasında gelişen sanayi devrimi liberal gelişimin aşamalarından biridir. “Sanayi devrimi ilk kez dış ticaretin oldukça gelişip sermaye birikiminin hızlandığı, teknik icatların ve yeni ekonomik buluşların doğrultusunda üretime makineyi, motoru ve organizasyonu uygulayan İngiltere’de görüldü.”⁵⁰ Sonra Fransa ve Batı Avrupa’dan Amerika’ya yayıldı. Rasyonalizm, bireycilik, madde ve paraya yönelme bu devrimin düşünsel boyutuyken, teknik icatların artması, nüfusun ve şehirlere göçün artması, uluslar arası alanda ticaretin gelişmesi, büyük keşifler gibi sebepler ise ekonomik ve sosyal boyutudur. Sanayi devriminin, kapitalistleşme, serbest girişim, özel mülkiyet gibi alanlardaki gelişimi liberalizmin ekonomik yönden gelişimine olanak sağlamıştır. Sanayi devrimi ile halkın büyük bir kesimi işsiz kalmış, çalışan işçi sınıfı da kötü ve yorucu şartlarda çalışmaktadır. İşçi ve işveren arasında çok büyük ekonomik uçurumlar meydana gelmiştir. Bu devrim İngiltere den Avrupa’ya yayıldıktan sonra daha çok rekabet ortamı, sömürgecilik, iç savaşlar ortamı yayıldı. Yeni toplumsal isteklerin ve devrimlerin zemini artıkça liberalizmin de oturacağı sosyal ve siyasal zemin oluşuyordu.

3.1.2.4. Liberalizme Doğru

Liberalizm tabanını Ortaçağ düzeninin çözülmesiyle doğan ulus devletlerinin ortaya çıkmasıyla kurmuştur. 18. y.y.da gerçekleşen Amerikan Devrimi ile bildirilen Bağımsızlık Bildirisi Avrupa’yı da etkilemiş, siyasal liberalizmin gelişmelerini hızlandırmış, halkın özgürlük ve eşitlik mücadelesini arttırmıştır. Fransız Devrimi ile bildirilen İnsan Hakları Bildirisi’nde herkes yasa önünde eşittir ve bireyler yeteneklerine göre her türlü kamu görevi, rütbe ve mevkilere eşit olarak kabul edilebileceklerdir. Bildiride, keyfi tutuklamalar ve cezalar yasaklanıyor bunun yanında konuşma, yazma ve yayın özgürlüğünü getiren bildiri, keyfe göre vergi ödemeyi kaldırıyor, vergide adalet ve eşitlik ilkesini ve dini inançta özgürlüğü getiriyordu. Bildiri çağdaş hukuk anlayışıyla da liberalizmle örtüşürüyordu

İnsan ve yurttaşlık hakları bildirisi tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Liberalizm de bu yayılmalar içinde bir siyasal sistem olarak yükselmiştir.

⁵⁰ Jean Maillet, *İktisadi Olayların Evrimi*, çev, Ertuğrul Tokdemir (İstanbul:Remzi Kitabevi, 1983), 42.

Liberalizm düşüncesine 17.yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı düşünürlerin fikirleri ortam hazırlamıştır. Esasen liberalizmi sosyal, siyasal ve ekonomik olarak üç ana bölüme ayırabiliriz ve türlerinin bu üç bölümünden ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Öncelikli olarak siyasal çerçevede bu fikri savunan düşünür Thomas Hobbes (1588-1679) kendinden sonraki düşünürleri de etkilemiştir. Hobbes devleti *Leviathan* (ejderha) olarak tanımlamış ve bireylerin özgürlüklerinin korunması ve devamı için devletin gerekliliğinden bahsetmiştir. Vatandaşlar bir toplumsal sözleşme ile can ve mal güvenliklerini, şahsi çıkarlarını teminat altına alabileceklerdir. Buradaki en önemli hususlardan biri Hobbes'un devleti Tanrısal olarak değil bireylerin çıkarları doğrultusunda olması gerektiğini düşünmesidir.

Hobbes'tan sonraki diğer önemli düşünür John Locke (1632-1714) *Devlet Üzerine İki Deneme* eseriyle insanların yaşam, mülkiyet, özgürlük gibi doğal haklara sahip olduklarını ve bu hakların korunmasında devletin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Bu süreci takiben David Hume, Lora Acton, Edmund Burke gibi İngiliz düşünürler liberalizm düşüncesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. İngiltere'den sonra Fransa'da Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Alexis de TocQueville, Almanya'da; İmmanuel Kant, Friedrich von Schiller ve Amerika'da James Madison, John Marshall gibi düşünürlerin liberalizmin doğuşunda önemli yere sahip oldukları söylenebilir.

3.1.3. Liberalizmin Türleri

Fizyokratlar⁵¹ ekonomik yaşamda bir Doğal Düzenin mevcut olduğunu savunurlar ve devletin bu doğal düzen anlayışı "Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler" şeklindedir Bu liberalizm anlayışını "Laissez Faire Liberalizmi" olarak adlandırmak mümkündür.⁵² Bu liberalizmi savunan düşünürlerden Boisguilbert'e (1649-1714) göre toplum yaşamı ve ekonomik düzen doğal kanunlar tarafından kendiliğinden işleyecektir. Fransız Frederic Bastiat'a(1801-1850) göre "toplumun düzenini sağlayan otomatik bir mekanizma mevcuttur. Bu mekanizmanın işleyişine müdahaleler yararlı değil aksine zararlı sonuçlar ortaya çıkarır."⁵³ Herbert Spencer (1820-1903) da doğal düzeni savunan bir başka düşünürdür. Spencer'a göre doğal evrim kanunları vardır ve piyasa ekonomisinin tabii işleyişi yararlıdır. Devletin

⁵¹ Fizyokratlar, doğanın egemenliğini, insan toplumlarının tabii kanunla yönetilmesini savunurlar.

⁵² Murat Sarica, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 5.b. (Ankara: Gerçek Yayınevi, 1987), 97.

⁵³ Atilla Yayla, *Liberalizm*, (Ankara: Turhan Kitabevi 1992), 117.

ekonomiye müdahaleleri zamanla bireylerin hak ve özgürlüklerini sınırlandırarak onları köle durumuna düşürecektir.⁵⁴ Liberalizmin yaygın olan türleri klasik liberalizm, neoliberalizm ve libertarianizmdir.

3.1.3.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, bireysel özgürlükleri temel alan ve bu özgürlüklerin korunmasıyla sınırlandırılmış, topluma ve bireylere gerekli imkânları sağlayacak bazı hizmetler sunan bir devletin olması, geriye kalan tüm fonksiyonların azaltılarak, serbest piyasa tarafından karşılanması gerektiğini savunan düşüncedir.

Klasik liberalizmin en önemli temel ilkelerini ortaya koyan düşünür Adam Smith (1723-1790), fizyokratlardan farklı olarak doğal düzeni bireylerin çıkarlarının belirleyeceğini belirtmiştir. İnsanlar işlerinde mübadele ve iş bölümü yaparak daha fazla fayda görürler. *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde insanlar kişisel çıkarları doğrultusunda ticaret ile para ekonomisini yaygınlaştırarak daha iyi şartlarda daha zengin olarak yaşamayı isterler der. Smith'e göre:

“Devletin birinci görevi, toplumumuzu şiddetten ve diğer bağımsız devletlerin istilasından korumaktır ve bu ancak askeri bir güç ile sağlanabilir. Devletin ikinci görevi, toplumun her üyesini diğer vatandaşların baskısından korumak ve bunun için adaleti teminen bir yargı sistemi oluşturmaktır. Devletin üçüncü ve son görevi topluma yüksek derecede avantaj sağlayacak bazı kurumsal hizmetlerin yapılmasıdır.”⁵⁵

Bu üç madde dışında devletin ekonominin doğal işleyişine müdahale etmemesi gerektiğini savunur. Bir diğer önemli düşünür John Staurt Mill'dir. Mill (1806-1873), “İnsanlar ancak önce kendi mutluluklarını tatmin ederek, başkalarının mutluluklarını sağlamasına hizmet edebilirler” sözüyle ve Özgürlük Üstüne adlı eseri ile liberalizme katkısı büyüktür. O'nun özgürlük düşüncesinde bireyi toplumun temeli olarak görmesi ve toplumun bütününe değil bireylerin tek tek önemini üzerinde durması bireyin özgürlüğü üzerine verdiği önemi göstermektedir. Toplumsal gelişimi bireysel gelişime bağlar ve özgürlüğün bireysel gelişimi sağladığını savunmaktadır.

3.1.3.2. Neo-Liberalizm

1960-1970'li yıllar arasında klasik liberalizmin ilkelerini savunan üç liberal düşünce okulu liberalizm ile ilgili düşüncelerini duyurmuşlardır. Bunlara kısaca değinirsek;

⁵⁴ age, 92.

⁵⁵ Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. Edwin Connon (Chicago: The University of Chicago Press, 1976), 213-245.

Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in Liberalizm Anlayışı: Okulun temellerini, Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm, Bawerk ve Ludwin von Wieser atmıştır. Bu okulun ve Friedrich August von Hayek'in genel felsefesi subjektiv, anti rasyonalisttir. Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlış olduğunu ayrıca devlet müdahalesinin olumsuz sonuçlarının olduğu düşüncesi hâkimdir. Hayek, sosyalizmi reddeder ve piyasa ekonomilerinde devletin müdahalelerinin mümkün olduğunca azaltılması gerektiğini savunur. Kanunla sınırlanmış devlet onun düşüncesini en iyi anlatan ifadelerden biridir.

Chicago Okulu ve Friedman'ın Liberalizm Anlayışı: Temsilcilerinden bazıları, Robert E. Lucas, Thomas, J. Sargent, Neil Wallace'dir. Friedman'ın liberalizm ile ilgili genel düşüncelerine baktığımızda; mülkiyet hakkının uygulanmasının sağlanması, adalet hizmetlerinin temini, hukuk ve düzenin sağlanması, rekabetin teşvik edilmesi gibi düşünceleri görürüz. Özellikle devletin görevlerinin adaletin temini ve güvenliğin sağlanması dışında sınırlı olması gerektiğini düşünür.

Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalizm Anlayışı: James M. Buchanan ve ondan etkilenen Robert D. Tollison, Richard Wagner, Viktor Vanberg gibi iktisatçıların düşüncesinde devlet egemenlik ve kudretini temsil eden yetki ve sorumluluklara sahiptir. Fakat devletin bu sorumluluklarının çok açık bir şekilde sınırları ile beraber anayasada belirtilmesi gereklidir. Buna "Anayasal İktisat" adını verirler ve devletin politik ve ekonomik yetkilerinin sınırlanması gerektiğine inanırlar.

Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi: Ordo liberalleri klasik liberalizmin sınırlı devlet düşüncesinin yerine sınırlı ve fonksiyonel devlet düşüncesi olması gerektiği düşüncesine sahiptirler. Laissez-faire ilkesine eleştiri getirerek, serbest piyasa ekonomisinin bağımsız değil, ekonomik düzen politikası içerisinde olması gerektiğini savunurlar. Yani devlet düzenleyici kararlar alarak uygulamaya geçmeli serbest piyasa ekonomisi kendi kendine işler vaziyette olmamalıdır.

3.1.3.3. Libertarianizm

Liberalizmin aşırısı olarak da tanımlayabileceğimiz bu düşüncenin temel amacı "pür özgürlüktür." Her şeyden önce bireycilerdir. Birey temel değer ve varlıktır. Temsilcileri arasında David Friedman, Murray N. Rothbard devletsiz toplum

düzenini savunurken, Robert Nozick ise oldukça minimal devleti savunur. David Friedman'ın bir ifadesine göre

“Libertarianizm, insanların yaşamlarını istedikleri şekilde düzenlemelerine izin verilmesini ifade etmektedir. İnsanların baskı ile kendilerinden korunmaları gerektiği düşüncesini reddediyoruz. Libertarian toplum; uyuşturucuya, kumara, pornografiye ve taşıtlarda zorunlu emniyet kemeri takılmasına ilişkin hiçbir zorlamaya ve kanuna sahip değildir. Libertarian toplum, bir refah programı uygulanması ya da sosyal güvenlik sistemi oluşturulmasına da karşıdır. Başkalarına yardım etmek isteyenler, bunu özel bağışlar yapmak suretiyle gönüllü olarak yapabilirler. Ayrıca vatandaşlardan devlet hizmetlerinin finansmanı için vergi tahsil edilmesi düşüncesine karşıyız. Yaşlılık sigortasına sahip olmak isteyenler de bunu özel sigortalar aracılığı ile yapabilirler.”⁵⁶

Bunun yanında libertarianistler güvenliğin ve toplumda iç ve dış huzurun dahi devletçe değil özelleştirilmiş kurumlarca yapılabileceğini savunurlar. Anlaşılacağı üzere devletsiz toplum libertarianistlerin en önemli düşüncesini oluşturmaktadır.

Libertarianizmin temel özellikleri şunlardır:

- Her şeyden önce bireycidir, yani birey onlar için temel değer ve varlıktır.
- Bireylerin özgürlükleri sınırsızdır, Hiçbir konuda özgürlüğe müdahaleyi kabul etmez.
- Bireylerin özgürlüğünü sınırlayan her türlü zorlamaya karşıdır. En büyük zorlayıcı güç olarak devleti görür ve “devletsiz toplum” libertarianizmin en önemli sloganıdır. Ancak Robert Nozick gibi bazı düşünürler devletin minimal yetkilerinin olabileceğini destekler.
- Uygun görülen toplum düzeninde, hukuk kuralları değil, rıza ve isteğe bağlı sözleşmeler yer almaktadır.

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi libertarianizm liberalizmin en uç boyutudur. Devletsiz toplumu savunuyor olması anarşizmi de savunuyor olduğunu göstermektedir.

3.2. Liberal Eğitim

3.2.1. Klasik Liberal Eğitim

Liberal eğitim, eğitimdeki zorlayıcı yöntem ve öğretimin, ezberleyici metotların, bireysel yaratıcılığı zedelediğinden ya da bastırdığından dolayı terk edilmesi gerektiğini savunur. Aydınlanmanın en büyük sonuçlarından biri olan insan

⁵⁶ David Friedman, *The Machinery of Freedom. Guide to Radical Capitalism* (Newyork: Arlington House Pub, 1978), 1.

aklının dogmatik düşüncelerden sıyrılarak problem çözme, toplumsal yaşama yön verme gibi yetilere sahip olduğu düşüncesi, eğitim alanında da kendini göstermiş ve bireyin zihinsel yönde gelişme ve değişmeye dair büyük bir yatkınlığa sahip olduğu yargısı benimsenmiş ve bireysel yaratıcılığı da ön plana çıkartmıştır. Liberalizme göre, toplum, siyaset, eğitim yaşamla birlikte değişebilir, bu yüzden bireyler, mutlak doğrular, kökleşmiş gelenekler yerine rölâivist yöntemler ile geleceklerini değiştirip kontrol edebilirler.

Liberal eğitim ile ilgili ilk düşünceleri aslında Aristoteles'te görebiliriz. Aristoteles, "...Soylu bir bayın yani yurttaşın eğitiminin baş amacı, onun zekâ ve sanat yetilerini sonuna kadar kullanabilmesini, bir 'erdem' ya da 'boş zaman' yaşamı sürmesini olanaklı kılmaktır."⁵⁷ Burada boş zamandan kasıt, avarelikle geçirilen vakit değil bireylerin değerli işlerle uğraşarak kendilerini yetiştirdikleri vakittir. Bu uğraşlar kişilerin zihinsel ve sanatsal yetilerini geliştirmelerini sağlayarak özgürlüklerini daha iyi hissetmelerini ve mutlu olmalarını sağlayacaktır. İyi yaşamın temelinde aklın doğruları vardır. İnsanın doğruyu bilip, doğruyu düşünmesi, zihinsel faaliyetlerde mükemmeli bulmaya bağlıdır. Her ne kadar ortaçağ döneminde eğitim ve akıl, vahyin ve kilisenin emrinde olmasına rağmen Rönesans ve sonrasında aklın zihinsel faaliyetlerle gelişimi fikri tekrar canlanmıştır.

19.yy'a baktığımızda, "...Liberal eğitim yalnızca zihnin yetiştirilmesidir ve bu eğitimin hedeflediği şey zihinsel mükemmellikten başka bir şey değildir"⁵⁸ düşüncesi ile J. H.Newman (1801-1890) tarafından savunulmuştur. Ayrıca Newman "üniversiteler, evrensel bilginin olduğu ve yayıldığı yerlerdir"⁵⁹ der. Bir diğer yandan bilgin insanın doğal yeteneklerini geliştirip doğal yaşama uyum sağladığı anlayışını savunan T.H. Huxley (1825-1895) bu görüşünü şu sözlerle anlatır;

"Bana göre liberal bir eğitim görmüş kişi, gençliğinde bedeni tüm işleri kolayca ve zevk alarak kendisi için yapmak üzere eğitilmiştir, zihni açıktır, mantıksaldır ve soğukkanlıdır, güçlüdür, düzenli çalışır, bir buhar makinesi gibi herhangi türde bir işe yönelebilir, doğa kanunlarını ve doğayla ilgili temel doğruların bilgisini toplayan zihni ayrıca bunların düzenlenmesini de yapar, dünya zevklerinden mahrum olmadan dolu dolu yaşar, fakat duyguları bilincine hizmet edecek şekilde kuvvetlendirebilir; tüm kötülüklerden nefret etmesini, doğanın ve sanatın tüm güzelliklerini de sevmesini ve kendisine olduğu gibi başkalarına da saygı göstermesini

⁵⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. M. Tuncay (İstanbul: Remzi Yayınları, 2014), 234.

⁵⁸ John Henry Newman, *The Idea of a University* (England: Leicester University Press, 1919), 121.

⁵⁹ William K. Kay, Liberal Education: "A Renewed Role Within Religious Education", *Journal of Beliefs & Values*, vol. 32, num.1 (2011): 185.

öğrenmiştir. İşte ancak böyle bir kişinin liberal eğitimden geçmiş olduğunu düşünüyorum çünkü bu kişi tamamen doğayla uyum halinde biri olabilir.”⁶⁰

20. yy’ dan itibaren liberal eğitim anlayışı daha yeni bir anlayışa doğru geçmiştir. Zihinsel özelliklerin, yeteneklerin ve aklın gelişimi düşüncesi gelişmiştir. Artık liberal eğitimde, bireyler keşfettiği bilgileri kavrama, yorum getirme, çözümleme sürecine doğru ilerlemiştir.

“Liberalizm bireyci bir doktrindir ve bireyi sosyal, iktisadi ve siyasal düzenin temel birimi olarak kabul etmektedir. Bireycilik; akılcı ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi yaşam tarzını, hedeflerini ve amaçlarını kendisinin belirlemesi konusunda özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir. Liberalizm, gerek metodolojik, gerekse ontolojik olarak bireyci yaklaşıma dayanmaktadır. Metodolojik bireycilik, toplumun bireylerden meydana geldiği ve dolayısıyla toplumsal yapıların ancak onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini ifade etmektedir. Ontolojik bireycilik ise bireyin varlığının; sınıf, toplum, halk gibi kolektif bütünlerden daha gerçek olduğunu, bireyin hak ve özgürlüklerinin kolektif bütünlerin amaçları için feda edilemeyeceğini ifade etmektedir.”⁶¹

Buradan anlayabiliriz ki totaliter rejimlerin uyguladığı otoriter eğitimde birey hoşgörü ortamında olamayacağından ve farklılıklarla tanışamayacağından kendi hedef ve amaçlarını kendisi belirleyemeyeceğinden dolayı özgürce hareket edemeyen, farklı düşüneyemeyen, tek tip bir insan modeli olacaktır. Liberalizmin karşı çıkmış olduğu aslında tam da bu noktadır. Liberalizme göre;

“Özgürlükçü eğitim anlayışı bilginin “çoğulcu” oluşuna inanır. Bize verilmiş, evrensel, herkesi bağlayıcı genel geçer bir bilgi biçimi yoktur. Bilgi yaşam içinde, deneyim yoluyla elde edilen bir şeydir. Bu bakımdan farklı bilgi biçimleri ve farklı bilgilerin varlığı söz konusudur bu anlayışta. Birden fazla bilgi olabildiğine göre kaçınılmaz olarak birden fazla “doğru” ve “tercih” de söz konusudur. Bu bakımdan devletin bütün bu bilgiler karşısındaki tutumunun tarafsız olması kaçınılmazdır. Başka bir deyişle, devlet otorite gücünü kullanarak bilgilerden herhangi birini bireylere verme hakkına sahip değildir. İnsanlar mistik ve dini bilgiyi tercih etme hakkına sahip oldukları gibi materyalist bir bilgiyi de tercih etme hakkına pekâlâ sahip olabilirler. Bireyler herhangi bir dinin bilgi sistemini, dolayısıyla bu bilgi disiplini içinde eğitim görmeyi tercih edebileceği gibi, herhangi bir dinin çerçevesine sığmayan bilgi ve onun eğitimini de alabilirler. Kısaca, bilgi edinme tercihi bireylere aittir. Özgürlükçü eğitim anlayışı eğitimi aynı zamanda bir hak olarak da kabul eder. Eğitimin bir hak oluşu, bizim belli meslekleri, bilgileri, disiplinleri öğrenme hakkına sahip olduğumuzu ifade eder. Devletin veya toplumun eğitim yoluyla bize sağlayacağı şey var olan bilgi ve becerileri edinmemizin fırsatını ve imkânını yaratmaktır. Bu anlamda düşünüldüğünde devletin, toplumuna beşeri bir kaynak gibi yaklaşmaması gerekir. Başka bir deyişle, devlet eğitim üzerinden toplumu planlamaz. İhtiyaç duyulduğu kadarıyla meslekleri öğretmez. Devlet, mesleklerle, disiplinlerle, branşlarla ilgili bilgileri bireylere sunar. Bireyler aldıkları bu eğitimi yaşamları içinde uygun gördükleri yerde ve şekilde kullanırlar.”⁶²

⁶⁰ Thomas Henry Huxley, *Science and Education: Essays by Thomas H. Huxley* (London: Macmillan, 1893), 86.

⁶¹ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.14 s.1 (2013): 112.

⁶² Ömer Çaha, *Sivil Toplum ve Özgürlükler Bağlamında Modern Dünyada Eğitim Sorunu*, <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzg1>, 29.07.2013.

Liberalizm özgürlüğü savunurken hayatın tüm alanlarında onu ön plana çıkartmıştır. Mesela, seçme ve seçilme insan için bir haktır bu demokrasiyi geliştirmiştir ve demokrasi ile devlet, insanların doğuştan getirmiş olduklarını koruyarak insanların özgürlüklerini garanti altına almış olur. Liberalizmde insanın kişiliği ve çıkarları birincil değer olduğundan, bireysel özgürlük, insanın var olmak için sarf ettiği çaba, kendisi için iyi olanı isteme gibi değerler toplumsal iyi ve değerlerden daha önemlidir. Bu savları destekleyen en iyi örnek Ortaçağın dogmatizmasının içine sıkışmış bireylerin daha sonraki vermiş oldukları bireysel hak mücadeleleri ile bilgisizliğin, batıl inançların zincirlerini kırmasıdır. Zaten eğitimin önündeki en büyük engel bilgisizlik, eleştiri ve yorum getirememektir. Dünyaya gelen boş zihinlerdeki beyinler zorunlu olarak belli kalıplaşmış bilgilerle dolarsa, tek yönlü bir düşünme tarzı meydana gelmiş olacaktır. Bu zihniyete karşı çıkan en önemli düşünürlerden biri olan John Locke (1632-1704), öncelikli olarak Kral-Tanrı ilişkisi ile olan yönetim şekline karşı çıkmıştır. Çünkü bu yönetimde, Kral'ın Tanrı'dan yetki aldığı bilinir ve insanların da Kral'ın sahip olduğu bu Tanrısal yönetime zorunlu olarak boyun eğerek ona göre bir eğitim almaları gerektiği düşüncesi mevcuttu. Locke siyasi yapıda böyle bir hiyerarşik yapıyı savunmaz ve siyasi yapıdaki gücün halktan geldiğini savunur. Yöneticilik doğuştan gelen bir özellik değil sonradan elde edilen bir durumdur. Vatandaşlık eğitimi de sadece aristokratlara ait bir durum değildir. Eğitim tüm ülkenin vatandaşlarının devletin işleyişinde katılmalarını sağlayacak bir şekilde olmalıdır.⁶³ Yani Locke için eğitim zihinsel köle olmak yerine, yönetime ya da devletin herhangi bir işleyişinde katkısı olabilecek yurttaşlar yetiştirmektir. Bunun yanında insanlar yaşam boyu kendilerini eğitmesi gerekmektedir.

Tüm bunlardan Klasik liberal eğitim ile ilgili çıkaracağımız en önemli nokta, liberalizmin savunmuş olduğu özgürlükçü yaklaşımın eğitim alanına yansıdığına, bireyselliği ön plana çıkaran, toplum içerisinde birden çok düşünceye hitap eden, bireylerin üretkenliğini, yeteneklerini ve yaratıcılığını ortaya çıkartan bir eğitim düzeni olduğudur. Bu bağlamda bireylerin ya da halkın daha kültürlü olma yolunda ilerlemesi, iyi bir okuryazar olması ve almış olduğu iyi bir eğitimle daha başarılı işçi veya yönetici olma vasfına ulaşmaları liberal eğitimin sonuçlarıdır. Aklını, iradesini kullanabilen bireyler, ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal olaylarda kendi

⁶³ Gerald L. Gutek, *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, çev. N.Kale (Ankara: Ütopya Yayınları, 2001), 192-194.

fikirlerini sunabileceklerdir. Klasik Liberal eğitime göre, her türlü baskıya karşı öğretmen ve öğrencilerin özgürlüklerinin korunması sağlıklı bir eğitim için şarttır. “Eğitim özgürlüğü, konuşma ve araştırma yapmaya dönük bilgi edinme süreçlerinin önündeki engellerin kalkmasıyla mümkün olmaktadır.”⁶⁴

”Liberalere göre, yaşam gibi toplum, siyaset ve eğitim de değişir; bu nedenle onlar gelişme ve değişme kavramlarının nitelediği süreç olgusuna çok önem verirken, mutlak doğruları temele alan ideolojilere karşı çıkarlar. Onlara göre, bilimsel yöntem süreçleri ya da demokratik süreçler kişilere geleceklerini kontrol altına alma, yönlendirme yetkisini kazandırır. Kişinin kökleşmiş gelenekler ve soyut, teorik dogmalarla sınırlanmaması gerektiğini ileri süren liberalere göre karşılaşılan problemlere zorunlu olmayan, rölâivist (göreceli) yolları kullanarak çözüm bulunmalıdır. İlerleme olgusuna optimistçe yaklaşımlarına rağmen eğitimsel ilerleme ve reformu benimseyen liberal düşünürler devrimcilikten ziyade evrimciliği benimserler.”⁶⁵

Liberal eğitim, diğer eğitim türlerine rehberlik eden amaçları anlamamızı sağlar. Bu durum kullanışlı olmasa da fazlasıyla yararlıdır. Çünkü bu eğitim direkt kullanışlı ya da pazarlanabilir bir şeyler üretmese de bize amaçlarımızı seçmeye ve açıklamaya yardım etmek için aklımızı çalıştırmak niyetindedir.⁶⁶ Liberal eğitimin amacı elbette ki bizi özgür yapmasıdır, fakat bu amaç fiziksel, ekonomik ya da siyasi özgürlük değildir. Onun amacı zihinsel özgürlüktür ya da manevi, ruhsal (spiritual) özgürlüktür. Liberal eğitim zorlamalardan, baskılardan nasıl özgür olunacağını ve özgür düşünüleceğini anlatır.⁶⁷ David D. Corey, liberal eğitimin özgür yapması durumunu dört maddede sıralamıştır:⁶⁸

- 1-Bizi belirli bir zaman ve mekânın sınırlarından uzaklaştırır,
- 2-Bizi paradigmatik yaşamlarla tanıştır ve bunu sonucu olarak yaşamda birçok zekice yollar tanımlanabilir ve değerlendirilebilir,
- 3-Bizi başka yöntemlerle tanıştır,
- 4- Bize neyi göreceğimizi değil nasıl görebileceğimizi gösterir.

3.2.2. Neoliberal Eğitim

Temellerini liberalizmden alan Neoliberalizmin en önemli temsilcileri, Friedrich Hayek (1899-1992) ve Milton Friedman’dır (1912-2006). Sosyal devlet anlayışı,

⁶⁴ Gutek, *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, 210.

⁶⁵ Nesrin Kale, “Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler”, *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.26, s.1 (1995): 285.

⁶⁶ Mark Blitz, “Liberal Education and Liberalizm”, *The Good Society* vol.13, no.3 (2004): 45.

⁶⁷ David D. Corey, “Liberal Education: Its Conditions and Ends”, *Perspectives on Political Science*, vol.42, num. 4 (2013): 195.

⁶⁸ age, 195-196.

devletin iktisadi hayata müdahalesi gibi düşünceleri kabul etmeyip kapitalizmin sermayeden yana işletilmesini savunmaktadırlar. Neoliberalizmde piyasalar her zaman iyidir ve piyasa sürecine müdahale edilmemesi gerekir yani siyasi ve toplumsal olan, piyasa içinde yeniden tanımlanır.

Neoliberal eğitime baktığımızda, bu anlayışa göre, eğitim hizmetlerinin verimli olabilmesi için eğitim hizmetlerinin piyasa koşullarına uydurulması gerekir ve devletin eğitim üzerindeki müdahalesinden vazgeçmesi gerekir. Neoliberalizme göre devletin sınırlarının yasalarla daha fazla sınırlandırılması anlayışı hâkimdir. Bu durumun eğitimde elbette ki en önemli sonucu eğitimde özelleştirilme talebinin olmasıdır. İnsanların eğitimi, okulları, üniversiteleri sorgulamaya başlamaları, devlet kurumlarının teknolojik gelişmeleri güncel olarak takip edememesi ve kalitelerinin düşmesi gibi sebepler özel eğitim kurumlarını cazip hale getirmeye başlamıştır. Bunun yanında kamu okullarının kapasite, nitelik eksiklikleri ve insanların farklı eğitim almak istemeleri ya da almak istedikleri eğitimi, okulu, öğretmeni kendileri seçmek istemeleri de bu durumu destekleyen sebepler olmuştur. Neoliberalizm, eğitimde velilerin okul seçme özgürlüğünün artması, başarı durumuna göre okulların kendilerini değerlendirip daha etkili olma çabası göstermesi ve bir rekabet içerisine girmeleri gibi sebeplerin eğitimdeki kaliteyi arttıracağını savunur.

Neoliberalizm her ne kadar arkasına özgürlük, serbest piyasa fikirlerini alsa da bir o kadar da karşı tepki almıştır. Eğitim sektörünün özelleşmesini doğru bulmayan karşıt düşünce, özelleşme ile birlikte eğitim hakkının bütün vatandaşlar tarafından erişilebilir olmaktan çıkmasına sebep olduğunu düşünmektedir. Özellikle eğitim hakkının sosyal bir hak olduğu ve bunun devlet tarafından güvenceye alınması gerektiği düşüncesi neoliberalizme karşı olarak savunulan en önemli argümanlardandır.

3.2.2.1. Neoliberal Eğitime Eleştirel Bir Bakış

Neoliberalizm temellerini klasik liberalizmden almıştır fakat liberalizmden farklı olarak siyasal ve toplumsal olayları piyasa mantığı içinde ele alarak bireyleri, bilginin niteliğini ve kalkınmayı iktisadi alan içerisinde yeniden tanımlanma yoluna gitmektedir.

Manfred Steger'a göre, dünya ekonomisini etkileyen neoliberal politikalar şunlardır; özelleştirilmelerin hızlandırılması, vergilerde büyük oranda indirim

yapılması, kamu harcamalarında azaltılmalara gidilerek devletin küçültülmesi gerekliliğidir.⁶⁹ Bunun yanında IMF ve Dünya Bankasının gelişmekte olan ülkelere sağladıkları fonlar, neoliberal politikaların uygulanmasını destekler niteliktedir.

Türkiye’de ise neoliberal ekonomi politikaları 1980’li yıllarda başlamıştır. 1980 döneminde uygulamaya konulan ihracata dayalı, yabancı sermaye girişini destekleyici faaliyetler uygulanmaya başlamış ve kapitalizme entegre olmayı sağlayacak şekilde dışa açık büyüme politikaları, hem bütçe uygulamaları üzerinde hem de sosyo-ekonomik sorunların oluşumunda etkili olmuştur.⁷⁰ Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri, Özal dönemindeki Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile yasal düzenlemeler yapılarak sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve Türkiye’nin dışarıya sermaye ihraç etmesidir.⁷¹ Böylece, ekonomi rekabetçi bir yapıya dönüşmeye başlamıştır.

Neoliberal anlayışa göre devletin ürettiği hizmetler pahalı ve rekabete kapalıdır. Bu durumda rekabeti arttırmak ve fiyatları daha aşağıya çekmek için özel sektöre yer açmak önemlidir. Neoliberal yaklaşıma göre eğitim de dâhil olmak üzere kamu hizmetleri ticari bir meta olarak serbest piyasaya bırakılmalıdır. Yani, neoliberalizm, eğitim sektörünü serbest piyasanın bir parçası olarak görmektedir. Bu yaklaşım ise eğitim sektörünün özelleşmesine yol açmıştır.

Dünya Bankası ve Uluslar Arası Para Fonu’ (IMF) nun eğitimin piyasa sürecine bağlanması ile ilgili savunmuş olduğu düşüncelerden bazıları; hükümetin sınırlı kaynakları daha adil dağıtabileceği, kamu kaynaklarının eğitim talebini karşılayamaması ve özel sektörün eğitim hizmetleri sunması ile talebin karşılanabileceğidir. Buraya kadar neoliberal politikanın işlevini ve eğitimdeki rolünün neden tercih edildiğini göstermeye çalıştık. Fakat bu anlayışı destekleyenler kadar, ona karşı çıkanlar da vardır. Bunların neler olduğundan bahsederek konuyu daha iyi aydınlatmış olacağız.

Neoliberalizmin eğitimdeki ilerleyişini destekleyen düşüncelerin başında, devlet okullarının kalitesizliği, yetersiz eğitim vermesi, öğretmenlerin görevlerini hakkıyla yerine getirmemeleri gibi sebepler yer almaktadır. Fakat devletin eğitimde sebep olduğu bu boşlukları dolduran yine devletin teşvik ettiği, vergi indirimlerinin

⁶⁹ Manfred. B. Steger, *Küreselleşme*, çev, Abdullah Ersoy (Ankara: Dost Yayınları, 2004), 65.

⁷⁰ Selime Güzelsarı, *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*, Sosyal Araştırmalar Vakfı (İstanbul: Ezgi Matbaacılık, 2008), 97.

⁷¹ Taner Timur, *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 63.

uygulandığı özel kurumlar doldurmuştur. Devletin eğitim sektörüne yapacağı yatırımdan özel kurumlar da pay almaktadır.

Neoliberal anlayışın eğitimdeki faaliyetlerinden biri, eğitim alanında ticaretleşmeye gidilerek, özel okul, dersane, özel üniversite gibi kurumların çoğalmasını sağlamasıdır. Burada karşı çıkılan en büyük konu, bu kurumların eğitim faaliyetleri için oldukça yüksek ücretler istemeleridir. Bu durumda zengin ve yoksul arasındaki fark gözetilmeksizin durumu iyi olan ailelerin avantajda olduğu fakat yoksul ailelerin çocuklarının geride kaldığı fırsat eşitliğinin ortadan kaldırıldığı bir ortamın oluşturulmaktadır.

Neoliberal sistemin eğitimdeki diğer etkisi, gereksinim duyulan iş gücüne göre eğitimin gerçekleşmesidir. Yani, birçok firma veya sermaye gurubunun kendi üniversitelerine sahip olması ve üniversitelerin şirketlerle işbirliği yapması sonucu ihtiyaç duyulan işgücüne göre eğitim programlarının uygulanıyor olmasıdır. Bu noktada getirilen en güçlü eleştiri, üniversitelerin eleştiri, özgür düşünme, bilgi edinme sürecinde toplumla etkileşim içerisinde olma gibi özelliklerden mahrum kalarak piyasanın ihtiyaçlarına göre, işgücüne uygun mesleki eğitim veren yerler haline dönüşmeleridir. Aynı zamanda bu durum bazı mesleklerin kar amacı sebebiyle daha çok tercih edilmesine ve diğer iş alanlarının önemsenmemesine sebep olmaktadır. Bu durum, üniversitelerin sermaye grupları için tıpkı anlaşmalı bir yolla elaman yetiştirmesi anlamına gelmektedir ve üniversitelerin gerçek niteliğine aykırı bir durumu yansıtmaktadır.

Bir diğer husus, eğitim sektörünün özelleşmesi yurttaşların eğitim hakkına erişmelerine engel olmasına sebep olmaktadır. Bireylerin en büyük haklarından biri eğitim hakkıdır ve bu hakkın devlet tarafından güvence altına alınması gereklidir. Ayrıca, bu hakların yasalarda var olması onların teminat altına alınmasına yetmemektedir. Çünkü bu haklar neoliberal uygulamaların ekonomik koşullarına bağlanarak başka bir boyuta geçmektedir. Hakların teminat altına alınması sadece resmi olarak var olması ile değil, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitime erişimin adil bir şekilde sağlanması ile gerçekleşmesi mümkündür.

Neoliberal eğitim anlayışına karşı çıkılan bir diğer nokta, kişinin eğitim hakkını adil bir şekilde kullanamamasının onun özgürlük hakkının da müdahaleye uğradığını göstermesidir. Bireyler, özgür düşüncenin, düşündüğünü ifade edebilmenin,

sorgulamanın, eleştirmenin hâkim olduğu bir ortamda eğitim görmeleri yerine, neoliberal politikaların ekonomik yeterliliğe göre rekabetçi iş gücünün oluşturulmasından dolayı kendilerini maddi kaygıların hüküm sürdüğü bir eğitim sistemi içerisinde bulmaktadırlar. Michael Apple'ın "Eleştirel anlayışın içi piyasaların ve denetimin mantığı tarafından boşaltılmıştır ve şu anda dayatılan şeyin, piyasa ve denetimin sorumluluk ve güven oluşturacağı iddiasına rağmen, genellikle yıkıcı olduğunu biliyoruz"⁷² ifadesi bu anlatılanları destekler niteliktedir.

Eğitim kurumlarının ticarileştirilmesi, öğrencileri müşteri konumuna, okullar ve öğretmenleri de ürünlerini beğendirmeye çabası içerisinde olan esnaf haline dönüştürmüştür. Bu sebepler eğitim, asıl amacı olan özgür ve eleştirel birey yetiştirmek yerine kişileri ticari işleğin aktörleri haline getirmiştir.

Sonuç olarak, neoliberalizm bireylerin sosyal, siyasal ekonomik, toplumsal yönden özgür olmaları gerektiği fikrini klasik liberalizmden almıştır. Fakat bu özgürlükleri serbest piyasa içerisinde yeniden tanımlandırmaya geçmesiyle liberalizmden ayrı bir yola doğru gitmektedir. Böyle olunca da toplumda birçok noktada olumsuz eleştiriye maruz kalmaktadır.

3.2.3. Libertarian Eğitim

En önemli temsilcileri David Friedman (1945-) ve Murray N. Rothbard (1926-1995) olan Libertarianizm anlayışı, liberalizmin en aşırı hali olarak tanımlanabilir. Özgürlüklerin hiçbir şekilde kısıtlanmaması gerektiği anlayışı hâkimdir ve pür bir özgürlük istenir. Devlet kurumlarının özgürlüğü sınırlandırdığı düşünülerek yalnız eğitim değil güvenlik dâhil toplumda devletin hiçbir müdahalesi istenilmez. Buradan da anlaşılacağı üzere libertarian eğitim anlayışı, sınırsız özgürlüğe sahip olan bireylerin devletin sınırlayıcı faaliyetlerine maruz kalmadan, kendi istedikleri şekilde özel eğitim ile eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur.

Eğitim alanında desteklediği en önemli argümanı devlet okullarının hatta devlete bağlı özel okulların kişinin eğitim özgürlüğüne müdahale etmesi ve bu okulların bireyin kişilik özelliklerine göre eğitim vermemesidir. Her birey kendi özellikleri ile biriciktir ve eğitimi de ona göre olmalıdır. Eğitiminin nasıl ve kim tarafından verileceğine kendisi veya ailesi karar vermelidir.

⁷² Michael W. Apple, "Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü", *Küreselleşme ve Eğitim*, ed, Ebru Oğuz ve Ayfer Yakar, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007), 31.

Libertarian eğitim modelinin bu yaklaşımları ile anlıyoruz ki kişi eğitimini belirlemede özgürdür. Devlet okulu gibi bir zorlama asla söz konusu olamaz. Hatta eğitim birebir özel olarak kişinin yetenek ve kabiliyetlerine göre olmalıdır.

Eğitimin liberal bağlamdaki anlamı mesleki bir eğitim vermek değil, bireylerin zihinsel anlamda gelişmesini sağlayarak, eleştirel, mantıklı aklını kullanabilen bireyler yetişmesini sağlamaktır. Liberal eğitimle ilgili söylenecek birçok şey vardır. Çünkü özgür düşüncüyü savunan bir kavramın belli kalıplar içerisinde kendisini tanımlamak, kavramın yapısına ters olur. Bu yüzden bu çalışmada birkaç düşünürün liberal eğitimle ilgili düşünceleri değerlendirilecektir.

4. LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞININ FARKLI DÜŞÜNÜRLERİN PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Pratik, Faydacı ve Ferdietçi Eğitim – John Locke

John Locke (1632 – 1704) 17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. İnsan zihninin boş bir levha olduğunu ve sonradan deneyim yolu ile bilgilerin elde edildiğini düşünür. *Eğitimle İlgili Bazı Düşünceler* eserinde eğitimle ilgili düşüncelerini ayrıntısıyla anlatır. Locke siyasi anlamda da önemli yere sahiptir ve “doğa durumu” kavramından bahsetmektedir. Bundan ne kastetmek istediğini şu şekilde açıklar:

“İnsanların başkalarından izin istemeksizin ya da başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içerisinde eylemlerini düzenleyebilecekleri ve sahiplikleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur. Bu durum ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olmadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur.”⁷³

Locke’a göre bu doğa durumunda, insanlar birbirlerine karşı işledikleri suçlardan dolayı, ya da insanların isteklerinin birbirlerine zarar vermesi durumunda kendilerini güvence altına almak isteyebileceklerini söylemektedir. Bu durumda insanlar bir araya gelerek kendilerini güvence altına almak için yasalar dâhilinde haklarını devlet kontrolüne devrederler. Bu durumu Locke şu şekilde açıklar:

“Her bir kişi doğa yasasını yürütme iktidarını kamuya bırakması yoluyla belirli bir sayıdaki insanın, bir toplum içindeki birleşikleri her yerde ve sadece oralarda siyasal ya da sivil bir toplum vardır. Bu, doğa durumunda belirli bir sayıda insanın, yüksek bir yönetim altında tek bir halk, bir siyasal bütün yaratmak amacıyla bir topluma girmesiyle ya da birilerini önceden kurmuş bir yönetime katılmasıyla onunla bütünleşmesiyle olur. Çünkü kişi bu yolla toplumu ya da toplumla aynı olan yaşamayı, kendisi için toplumun kamusal yararının gerektirdiği; (kendi kararıyla) yürütülmesinde yardım etmesinin görev olduğu yasalar yapması için yetkilendirir.”⁷⁴

Locke’ta devlet belirli sınırlar içersindedir ve yasalarla çevrilidir. İnsanlar, bu yasalar içinde devlete itaat etmek için sözleşirler. Bu sözleşme sonucunda devletle birey arasında iyi bir ilişki olacaktır ve devlet bireylerin yaşam biçimlerine ve tercihlerine saygı gösterdiği müddetçe bu ilişki düzgün gidecektir.

⁷³ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. F. Bakırcı (Ankara: Ebabül Yayınları, 2012), 9.

⁷⁴ age, 59.

Locke'un liberalizme ait düşünceleri siyasal alanla birlikte eğitim alanına da yön vermiştir. Locke, önceden özellikle Ortaçağ döneminde olan Kral'ın Tanrı'dan aldığı yetkiyle devleti yönetmesi anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu anlayış içerisinde Kral Tanrısal yönetime sahipti ve yönetimindeki insanlar yöneticilere ve otoriteye boyun eğmek için doğarlar ve bu duruma göre eğitilirlerdi. Locke bu tür anlayışa karşı çıkmaktadır. Ona göre siyasal ve toplumsal düzen hiyerarşik ve Tanrısal değildir. Yani, yöneticilerin görevleri doğuştan gelmez, sonradan elde edinilir ve siyasal yapı da gücünü halktan alır. Bunun yanında tüm vatandaşlar da devletin işleyişinde görev alabilirlerdir. Buradan anlayabiliriz ki Locke için eğitim, bireyin köle olmaktan kurtulup karar verme iradesine sahip liberal yönetime uygun bireyler yetiştirmektir. Diğer yandan Locke'ta eğitimin amacı, çocuğu içgüdülerinin ve tutkularının esaretinden korumak, köle ya da başkalarına hükmeden olmayıp liberal yönetime iyi bir yurttaş yetiştirmektir. "Locke'un liberal eğitiminde yaşam boyu insanların kendisini eğitmesi gerekmektedir. Bu anlayışa göre eğitim, insanın entelektüel kölelikten kurtulup zihinsel özgürlüğe ulaşmasının aracı olarak görülmelidir".⁷⁵

" Locke aydınlanma döneminin ana teması olan birey özgür olmalıdır; akıl hayatın klavuzu yapılmalıdır, kültürün her alanında (bilimde, dinde, devlet ve eğitimde) gelenek ve otoritelerin her türüsünde kurtulmalıdır"⁷⁶ düşünceliyle ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden gerek politik gerekse eğitim alanında olsun özgürlüğün ön planda olması ve özellikle eğitimin kişiye yararlı olması gerektiği düşüncesini savunmuştur. Onun temel yaklaşımı; " uzlaşım, âdet ve otoriteyi körü körüne izlemeyin, olgulara yönelin ve kendi başınıza düşünerek, kendiniz karar verin." olmuştur.⁷⁷

Locke'un eğitim konusundaki düşüncelerinin daha iyi anlayabilmek için onun bilginin kaynağı ile ilgili düşüncelerinin de anlaşılması gerekir. O doğuştan birtakım bilgilerin zihinde var olması durumunu savunmaz. Çünkü O'na göre eğer insanlar gerçek bilgiyi hem başkalarından öğrenip hem kendileri de araştırma zahmetine katlansalardı, bu bilgiyi kendi doğal yetileri ile dışarıdaki varlıklardan kolayca elde edebileceklerini rahatlıkla anlayabileceklerdi.⁷⁸ Locke insan zihninin boş bir levha

⁷⁵ Ahmet Cevizci, *Eğitim Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 334.

⁷⁶ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 330.

⁷⁷ Bryan Magee, *Büyük Filozoflar (Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi)*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 117.

⁷⁸ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. V. Hacıkadıroğlu (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992), 42.

olduğunu ve bilginin kaynağının ise deneyim olduğunu savunmuştur.⁷⁹ Buradan anlaşılacağı üzerine eğitiminde insana verilmesi gereken, gözlem ve deneye dayanan, somut, pratik ve yararlı olan bilgidir. Eğitimde öncelikle erdemli insanlar ve buna bağlı olarak karakteri sağlam insanlar yetiştirmek esastır. Çünkü eğer insanların karakterleri düzgün olursa toplum da düzgün olacaktır. Kişinin kendi kararlarına göre hareket edebilmesi, seçimler yapabilmesi, onun iç özgürlüğünü gösterir. Bir insanın düşünmek ve özgür seçimde bulunmak yeteneğine sahip olması, onu kendi bireysel mutluluğunu yakalama yoluna götürür.

İnsanın yetişmesinde, ahlak, zihin ve beden eğitiminin birlikteliğinin başarının sağlanmasındaki en önemli unsurlar olduğunu düşünen Locke, beden eğitimine fazlaca önem verir. Çünkü O'na göre, sağlam bir kafa, ancak sağlam bir bedende bulunur.⁸⁰ Bu durum bir insanı mutluluğa götüren kapının anahtarıdır. Hem zihin hem de beden sağlığına sahip olan biri için, yaşadığı dünyada isteyeceği pek fazla şey yoktur. Bu arada bu iki alandaki sağlamlıktan sadece herhangi birini isteyen bir kişi, başka herhangi bir şeye çok fazla sahip olacağı söylenemez.⁸¹ Yani Locke'a göre zihnin sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için sağlıklı bir bedene sahip olmak şarttır. Zihnin doğuştan boş olduğunu kabul eden Locke için eğitim, sağlıklı bir beden ve duyu organlarına sahip olmaya bağlıdır ve bunun yanında kişi eğitim ile deneyimi öğrenir ve mutluluğa ulaşır. Eğitimin gerçekleşmesi ve insanların bilgi ile buluşturulması için akıl ve duyu algısının birlikte çalışmasını söyler. Çünkü O'na göre,

“Bu iki yeti birbirine hizmet ederek çalışacak olursa, yani eğer duyu yetisi akıl için duyulur varlıklara ait idealleri ve düşünmenin malzemesini sağlarsa; öte yandan akıl da duyu yetisine rehberlik eder, varlıkların duyu algısıyla elde edilen kopyalarını düzenler ve onlardan hareketle yeni kopyaları oluştursa, her şeye gücü yeten zihnin kendi içine yönelme ve düşünme ile kavrayamayacağı kadar karmaşık, gizli ve anlamsız bir şey kalmaz.”⁸²

Locke “... Duyuların yardımı ve hizmeti olmadığı takdirde akıl, panjurları kapatılmış bir pencerenin arkasında, karanlıkta çalışmakta olan bir işçinin gerçekleştirebileceğinden daha fazla bir başarı elde edemeyecektir”⁸³ der. Eğitimde öncelikli olarak doğaya ve nesnelere önem verilerek nesne derslerinden başlanmalı ve öğretim çocuğun eğitimden zevk duymasını sağlayacak şekilde ve zihinsel

⁷⁹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 85-86.

⁸⁰ John Locke, “Some Thoughts Concerning Education”, *The Works Of Locke*, Vol. IX. (London:1963),6.

⁸¹ age.

⁸² age.

⁸³ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 42.

etkinliklerini artıracak şekilde yapılmadır. “Locke yararı ve yaşam mücadelesine hazırlığı eğitimin esası kabul eder, bu yüzden, onun önerilerinde güzel sanatlara ve estetik zevke rastlanmaz.”⁸⁴ Yani Öğretimin amacını daha çok pratik yarar sağlamak olarak düşünür. Ayrıca Locke’a göre eğitimin toplumsal sonucu da önemlidir ve eğitim görenler topluma yararlı bireyler olarak yetiştirilmelidirler.

İnsanlar doğdukları zaman akıl yetilerini henüz kullanmaya başlamadıkları için ailelerinin iradesi altındadırlar. Fakat büyüdükçe aklını kullanmaya başlar ve işin içine artık iradesi girer ve böylece özgür bir birey olduğunu anlarlar. Buradaki en önemli husus Locke’un özgürlük anlayışının akıl sahibi olmakla paralel olduğudur. Çünkü ona göre akıl sahibi olamayan zihinsel engelli insanlar özgür bireyler değildirler. Çünkü onlar her zaman birilerine bağımlı olarak yaşamak zorunda kalacaklardır. Bir insan doğduğunda her ne kadar akıl yetisini kullanamasa da akıl sağlığı ile ilgili bir problemi yoksa zaten potansiyel olarak özgür olur. Anne ve babanın çocuk üzerindeki yönetimi çocuk kendisi ile ilgili kararlarını verebilme ve kendisini yönetebilme zamanına kadar devam eder. Bu yüzden ebeveynlerin bireyin yetişmesinde, karakter gelişiminde çok büyük rolü vardır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Locke’un insanların doğuştan herhangi bir bilgiye ya da karaktere sahip olmadıklarını söylemesi, tam da burada eğitimin ne kadar önemli bir durum olduğunu destekliyor. Çünkü çocuk zihnen ve bedenen ne kadar iyi eğitilirse deneyimleriyle o kadar kendini doldurur ve şekillendirir. Liberalizmin en önemli şartları akıl ve iradeyi özgürce kullanabilmektir. Öyleyse çocuğu belli bir akıl ve zihin seviyesine getiren aile, okul gibi faktörler çocuk bu yetilerini kullanmaya başladıktan sonra onun üzerinde bir hâkimiyet kurma ya da kararlarını değiştirme gibi durumlar içine girmemelidir. Çünkü o artık kendi kararlarını kendi verebilme, iradesini kullanma gelişimine sahiptir. Böylece ailesinin kontrolünden ziyade kendi iradesi ile hayata devam eden çocuk artık özgür yaşama yavaş yavaş adım atmaya başlamış olacaktır. Çocuğun kontrolünü sağlayan ve destek veren ailenin artık onu kendi iradesine bırakması ile çocuk zorluklarla da kendi başına mücadele edebilmeye ve sorumluluk sahibi olmaya başlayacaktır. Daha sonra okulda devam eden eğitim de, çocuğun aynı şekilde kendi iradesini kullanabilen özgür bir birey olma noktasında bir eğitim vermelidir. Fakat burada çok önemli bir nokta vardır ki o da çocuğun anne babasının kontrolünden kurtulup doğal olan özgürlüğüne kavuşması,

⁸⁴ Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976): 302.

hiçbir zaman onun ailesine saygısızlık yapmasına ya da olumsuz davranışlar sergilemesine izin verebilir anlamını ifade etmemesidir. Çünkü çocuk her zaman onları dünyaya getiren ve onun beslenmesini, korunmasını sağlayan, ihtiyaçlarını karşılayan ebeveynine karşı saygılı ve sevgi dolu olmalıdır. Yalnız bu saygı ve sevginin ebeveynin çocuk üzerindeki hâkimiyetini veya hükmetme gücünü artırması söz konusu değildir.⁸⁵ Önemli bir nokta vardır ki çocuk, anne babayı onurlandırma ve kendisini yetiştirdiği için onlara hizmet etme görevini hiçbir zaman bırakmamalıdır.⁸⁶ “Locke’un eğitim modeli, çocuğun bireyselliğini geliştirebilmesi, sağlam iradeli bir birey oluşturma ve çocukların büyüdüğünde topluma faydalı bir birey olması temeli üzerine oturmaktadır.”⁸⁷

Locke’a göre çocuğun doğuştan getirmiş olduğu bilgi birikimi olmadığı için onun eğitimi aslında onun iyi ya da kötü şekillenmesi demektir. Çocuk etrafından öğrendikleri ile ya da başka bir deyişle ailesi tıpkı bir hamuru şekillendirmesi gibi çocuğunun zihinlerini şekillendirir. Tıpkı nehirde akan suya kanallar yaparak gidiş şekline yön verilmesi gibi. Bu yön vermeler ve şekil vermeler şayet iyi yönde ise çocukta büyüdüğünde topluma faydalı iyi yönlü bir birey olacaktır. Zaten Locke’un eğitim modeli de çocuğun bireyselliğinin geliştirildiği, iradesinin sağlam bir şekilde oluşturulduğu ve büyüdüklerinde topluma faydalı bireyler yetiştirildiği bir modeldir.

Bu anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi çocuk ebeveynleri tarafından iyi yetiştirilirse, iyi sonuçlar ortaya çıkacaktır. Birde bunun yanında bu tür yönlendirmeler ne kadar erken yaşta yapılırsa çocuk aklını kullanabilmeyi o kadar erken öğrenmiş olur. Böylece aklını yönlendirmesi ile kendi yolunu bulur. Fakat çocuğun küçük yaşta almış olduğu yanlış eğitim, ya da alması gereken eğitimin ertelenmesi, yanlış yaptığında yanlışını düzeltilmesi yerine yaptığını onaylarcasına ses çıkartmayan aile gibi etmenler, çocuğun yetişkin olduğunda o yanlışların da onunla birlikte büyüdüğünü gösterecektir. Çocuk kendince arzulara ve iştaha sahiptir ve bu doğal bir durumdur, fakat bu durum iyi bir eğitimle ve mantıklı yollarla kontrol altına alınmalı, bu arzu ve isteklerden gerektiğinde vazgeçme veya onları yönetebilme eğitimi verilmelidir. Locke’a göre, çocuk bir şeyi hoşuna gittiğinden

⁸⁵ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 46-47.

⁸⁶ *age*, 48.

⁸⁷ Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik (İstanbul: İdea Yayınevi, 2000), 317.

dolayı değil, ihtiyaçtan dolayı istemelidir. Elde edemedikleri onu üzmemeli, elde edemedikleri ile de mutlu olmayı bilmelidir.

John Locke'un eğitim ile ilgili anlayışını klasik liberal eğitimde bulmaktayız. İnsan zihninin boş bir levha olduğunu ve bilginin kaynağının tecrübe olduğunu savunan ve insanın iyi ya da kötü bir insan olmasının şartını deneyim yoluyla almış olduğu eğitime bağlayan Locke, insanın kişiliğinin oluşmasını da alacağı eğitime bağlamaktadır. Locke, öncelikli olarak, bilginin kaynağını tecrübeye bağlaması noktasında, insan zihninin geliştirilmesi vurgusuyla, erdemli ve karakterli bireyler yetiştirilmesi düşüncesi ile realist bir eğitim felsefesini savunmaktadır. İnsanların aslında önce doğa durumu içerisinde olduklarını fakat özgürlüklerinin ve yaşamlarının iyiliği için doğa yasasından ziyade sınırlandırılmış devlet yasalarına bağlı olmaları gerektiği anlayışı ise aslında doğa gerçeğini kabul ettiğini ve natüralist olduğunu gösterir. Son olarak, eğitimde kişiye faydalı ve pratik bilgilerin verilmesi düşüncesi ile pragmatist bir felsefeye de sahip olduğunu anlıyoruz.

4.2. Demokratik Eğitim – John Dewey

John Dewey (1859-1952) 20. yy'ın en önemli filozoflarından biridir. Felsefe alanında doktora yapmıştır ve 1889'dan sonra Michigan Üniversitesi'nde felsefe bölüm başkanlığı yapmıştır. Daha sonraki yıllarda Chicago Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi'nde görev almıştır.

John Dewey'in eğitim ile ilgili görüşleri demokratik ve özgürlükçü bir anlayışı içerir. O'na göre demokratik bir toplum ancak ve ancak bireylerin kendi yaratıcı potansiyellerini toplumsal yaşamda toplumun iyiliği için ortaya çıkardıklarında mümkün olacaktır. Demokrasi, insanların fikirlerinin birbirinden özgürce etkilenmesine olanak sağlar. Bu durumda eğitim ortamı da demokratik olmalıdır. Okulda öğrencilerin fikirleri serbestçe tartışılmalı, eleştirel düşünce ortamı oluşturulmalıdır. Dewey demokrasi ile eğitimi birbiri ile aynı safta tutar. O'na göre demokrasiyi yaşam fikri olarak kabul etmiş bireyler toplumsal değişimin öznesi olarak eğitim yoluyla, özgür fikirler ortaya koyabilirler.

Dewey'e göre okul demokratik bir yapı ve işleyiş içinde olmalıdır, çünkü demokrasi, problemlerin çözümünde düşünme ve aklı kullanma ile çözüm bulma imkânı sağlar. Öğrenciler, demokratik okullarda ve sınıflarda eğitildiği müddetçe

özgürce, demokratik katılımıla problem çözme yeteneklerini geliştirirler. Dewey''in düşüncesinde dogmatizme de yer yoktur. Bireyler demokratik eğitimle bireysel akıllarını toplumsal akıl ile birleştirerek, toplumsal çatışmalar karşısında toplumun duyarlı olmasını ve çatışmaların çözülmesini kamusal çalışmaların da yardımıyla sağlarlar. Dewey'e göre:

“İnanıyorum ki toplumun eğitime karşı ödevi, onun yüce ahlâk ödevidir. Kanun ve ceza, sosyal araştırma ve tartışmalar yoluyla toplum, kendisini az veya çok talih ve şans yardımıyla düzene sokar ve form kazandırabilir. Ancak, eğitim yoluyla amaçlarını formüle eder, gaye ve kaynaklarını organize edebilir ve böylece kendisine katiyet kazandırabilir ve ekonomisini istenilen tarafa yönlendirebilir.”⁸⁸

Dewey burada toplumsal, siyasal ve sosyal durumların kişiyi bir düzen içerisine koyabileceğini fakat bunlardan daha da önemli olarak eğitimin kişiye asıl oluşumunu sağlayabileceğini savunmaktadır. Eğitim sisteminde demokrasinin yanında okulun öz yönetiminin de olması gerektiğini şu sözleri ile açıklar:

“Bağımsız ve kendine güvenen kimselere özgü bir demokrasinin gerçekleşmesinde resmi okulların büyük hizmetlerinden söz ettikleri halde “okulların özyönetimine” karşı alaycı ve sert bir tutum takınan pek çok kimse bulunmaktadır Bu gibi yaklaşımlarla kendilerini ve birbirlerini yönetmeyi öğrenen çocuklar değil, ancak onları egemenlikleri altına alacak efendiler yetiştirilir; çocukluk dönemindeki bu yaygın uygulamanın, yurttaşların politik buyurucuların keyiflerine göre yönetildiği bir yetişkinler toplumu için hoş gitmez bir ortamın temeli olabileceği unutulmamalıdır.”⁸⁹

Her şekilde ve her ortamda demokrasiyi savunan Dewey, bireyin özgürlüğü ve kendine güveni için mücadele etmektedir. Dewey için eğitim daha sonraki yaşam için hazırlık değil, şu andaki yaşamdır ve bu yüzden okul yaşama hazırlık değil yaşamın ta kendisi olmalıdır.

“Okul, kendi içinde toplumsal yaşayışın örneksel (tipik) koşullarını yaratması dışında, toplum yaşayışı için bir hazırlık olamaz. Bugün okul, genellikle Sisyphus'un hiçbir işe yaramayan görevini yüklenmiş durumdadır. Okul, çocuklarda toplum yaşayışında yararlanılacak alışkanlıklar oluşturmaya çalışmakta ise de öyle görünüyor ki yetismekte olan çocuğun toplum yaşayışıyla gerekli ilişkiler kurması dikkatle ve maksatlı biçimde kısıtlanmaktadır. Toplum yaşamına hazırlamanın tek yolu, toplumsal hayatla kaynaşmaktır. Belirli herhangi bir toplumsal ihtiyaç ve güdüden uzak, var olan herhangi bir toplumsal ortamın dışında toplumsal bakımdan yararlı ve işe dönük alışkanlıklar oluşturmaya çalışmak, sözcüğün tam anlamıyla, çocuğa yüzmeyi suyun dışında hareketlerle öğretmeye benzer.”⁹⁰

Okul yaşama hazırlık değil yaşamın kendisi olmalıdır. Okul çocuğa öğretim için uygun ortam hazırlamalı bu ortam çocuğun yaşamında karşılaşacağı durumlara yer vermelidir.

⁸⁸ J.R. Shook, “Dewey'in Pedagojik İnançlarının Felsefi Bağlamı”, çev. C. Turer, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 1,(2002): 130.

⁸⁹ J.Dewey, *Eğitimde Ahlâk İlkeleri*, çev. F. Oğuzkan (Ankara: Şafak Matbaacılık 1995), 10.

⁹⁰ age, 28-29.

Dewey'e göre eğitsel olan, öğrenciyi geliştiren dersin ya da konunun kendisi değil, bunların öğrencinin gereksinimine uygunluğudur. Biftek nasıl ki bebeklere verilmiyorsa ya da trigonometri ilköğretimde değil de lisede öğretiliyorsa bunların nedeni bifteğin besin değerinin düşüklüğü, trigonometriyi öğrenmenin zorluğu değildir.⁹¹ Eğitim aktif ve çocuğun ilgilerine göre olmalıdır. Çocuklar ilgi, kapasite ve yeteneklerine uygun bir program içinde eğitim almalıdır. Okul öğrencileri yarıştırmaktan ziyade işbirliği yapmaları için yönlendirmelidir. Eğitimde işbirliği ile öğrenim öğrenciye yarışmaktan daha fazla keyif verecektir. Bu duruma şu sözler ile açıklık getirmektedir:

“Çocuğu çalışmaya yönelten güdülerden biri korkudur ve etkili olması beklenen bir güdüdür. Bu, kesinlikle maddi korku, başka bir deyişle ceza korkusu olmayıp başkalarınca beğenilmeme korkusu ya da sağlığı bozacak ve insanın elini kolunu bağlayacak kadar aşırı bir başarısızlık korkusu da olabilir. Öte yandan, yarışma ve boy ölçüşme de söz konusu olabilir. Herkes aynı işi yaptığı ve haklarında -gerek not verme ve gerekse bir üst sınıfa yükselme amacıyla yapılan yoklama veya sınavlarda- kişisel katkıları açısından değil de karşılaştırmalı başarı açısından hüküm verildiği için başkalarından daha üstün olma duygusu gereğinden çok çekicilik kazanır; bu arada sıkılğan çocuklar umutsuzluğa düşerler. Çocuklar aynı dışsal ölçüye erişmekteki yetenekleri bakımından değerlendirilirler. Zayıf olanlar yavaş yavaş güven duygularını yitirirler; süreklilik gösteren ve değişmeyen bir aşağılık durumunu kabul ederler. Bunun, hem kendine saygı duygusunu hem de çalışmaya verilen değeri nasıl etkilediğini açıklamaya ihtiyaç yoktur. Güçlü olanlar, güçleriyle değil, fakat başkalarından daha güçlü olmalarıyla övünmeyi öğrenirler. Çocuk, vaktinden önce bireysel yarışma alanına girer ve bu, yarışmanın en az uygulanabileceği bir doğrultuda, işbirliği ve katılımın bir genel kural olarak benimsendiği düşünce ve sanat alanlarında yapılır.”⁹²

Dewey, öğretmenin ya da kitapların değil öğrencinin merkezde olduğu bir eğitimi öngörür. Öğretim problem çözmeye yönelik olmalıdır. Bilgi öğretmen tarafından öğrencinin zihnine doldurulması yerine, öğrenci aktif olarak problem çözerek bilgiyi elde etmelidir. Dewey'in yaklaşımında müfredat konuları deneyim içine yerleştirilmelidir. Çocuk kendi aktiviteleri ile eğitimi kavramaya çalışmalıdır.

Dewey'in eğitim anlayışında, çocuğun biyolojik yapısı çok önemlidir. Dışarıdan zorlamalarla değil kendi yaradılışına has ve kişiliğine göre kendi kendini eğitebileceği bir sistem olmalıdır. Dewey eğitimde hâkim bir anlayış olan merkezde kitap ve öğretmen, merkezin dışında ise öğrencinin olduğu görüşe kesinlikle karşı çıkar. O'nun eğitim anlayışında merkezde öğrenci vardır. Bu, “Kopernik'in bilime getirdiği devrime benzer bir devrimdir. Köklü bir değişimdir. Burada çocuk güneştir, eğitim araç ve gereçleri onun etrafında döner. Yani merkez çocuğun kendisidir. Tüm

⁹¹ J.Dewey, *Tecrübe ve eğitim*, çev. F. Başaran ve F. Varış (Ankara, 1966), 33.

⁹² Dewey, *Eğitimde Ahlâk İlkeleri*, 37-38.

dersler ve bunların içeriği çocuğa göre olmalıdır”⁹³. Olay ve olgular öğrenciye sunulmalı ve öğrencinin bunlar hakkında düşünme geliştirerek yargılar çıkarması beklenmelidir

John Dewey’in eğitimle ilgili anlatmak istedikleri aslında güzel bir olayla bizlere aktarılıyor: Dewey öğrencilerin derslerde çeşitli işlerde kullanılması tarzında bir masa satın almak ister, fakat satıcı bunu bulmasının zor olduğunu çünkü ondaki masaların yalnızca dinlemeye yönelik olduğunu söyler. Bu söz bize eğitimin, dinlemek ve kitaplara bakmaktan ibaret olduğunu gösterir. Öğrenciler kendilerini yaşamın içinde değil kitapların içinde bulur. Dewey’e göre öğrenme yaşantı yoluyla gerçekleşir bu sebeple, öğrencinin çeşitli yaşantılar geçirmesi sağlanmalıdır. Bu zorlama yaparak değil, çocuğa öğrenmeyi sevdirek yapılmalıdır.⁹⁴

Eğer “Okul, hayata hazırlık değil, hayatın doğrudan doğruya kendisidir” ise ne gibi uygulamalar yapılabilir sorusunun en güzel cevabı okullarda her türlü derslere yer verilmesi gerektiğidir ve derslerin içeriği öğrencilerin bilgi, beceri, tasarım gibi yeteneklerini ortaya çıkartabilecek düzeyde olmalıdır. Özellikle gruplar halinde çalışmalar ile birlikte karar verebilme kabiliyetleri ortaya çıkartılmalıdır. Her şeyden önemlisi öğrenciler düşünmeye sevk edilmelidir. Düşünerek özgür olmalı ve yaşamı kavramalıdır. Ezbere yapılan her şeyin bir gün silinip gittiği onlara gösterilmelidir.

Dewey’e göre eğitim bir vazoyu suyla doldurmak değil, bir çiçeğe kendi tarzında büyüebilmesi için yardımcı olmaktır. Her nasıl demokratik bir toplumda işçiler kendilerinin efendisi olması gerekiyorsa okullarda da çocuklara özgürce çalışma imkanı sunulmalı, yalnızca onlara verilen iş için çalışmaları beklenmemelidir. Demokratik bir toplumda eğitimin görevi çocuğun kendi kendisini gerçekleştirmesi için karakter, huy ve erdem gelişimine yardım etmektir.

Dewey ‘in görüşleri kendini pragmatist bir anlayış içerisinde bulsa da Dewey kendisini ilerlemeci, yeniden inşacı, pragmatist gibi görüşlerin içine koymaz. Çünkü bunlar belli kalıpların içinde sınırları belli düşünceler olur ve ilerleyen eğitim anlayışını sınırlandırmış olur.

⁹³ Merih Tekin Bender, “John Dewey’in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı (2005) 15.

⁹⁴ V. Sönmez, *Eğitim Felsefesi* (Ankara: Adım Yayıncılık, 1991), 95-98.

“İhtiyaç duyulan yeni bir sosyal düzene uygun eğitim hareketlerine yönelenlerin, ‘progressivizm’ dahi olsa, eğitimle ilgili bazı ‘izm’lerden çok, eğitimin bizzat kendisiyle uğraşmaları gereklidir. Çünkü eğitim hareketi, prensiplerini, gerçek ihtiyaçlara, problemlere ve imkânların kapsamlı ve yapıcı yolda incelenmesine dayandıracağı yerde, diğer ‘izm’lere karşı gösterilen tepkilere dayandırır.”⁹⁵

Dewey eğitimin amacını üretimin ya da üreticinin mükemmel olması için değil insanların birbirleri ile eşit olduğu özgür ve düşünen bireyler yetişmesini sağlaması olarak görür. “Eğitim, kendinde bir değer ya da amaç olarak değil, insanüstü güçlerin (devlet, toplum, piyasa vb.) insana dışsal birtakım amaçlarına (modernleşme, kalkınma, ekonomik büyüme vb.) ulaşması gerektiğinde insana rağmen kullanılabilecek bir aracı olarak değer taşımıştır.”⁹⁶

John Dewey, klasik liberal eğitim anlayışı içerisinde düşüncelerini gerçekleştirmektedir. Dewey için eğitim özneleşme, özgürleşme sürecidir. Bu süreç, okullarda öğrenciler için demokratik bir ortam oluşturulduğunda ve öğrencilerin öğrenime aktif katılmaları sağlandığında gerçekleşecektir. Öğrenci hiçbir zaman öğretmen ve kitap boyunduruğunda olmadan, kendisinin merkezde olduğu, düşünce, eleştiri, grup çalışması gibi aktivitelerle öğrencinin bizzat kendisini hayatın içinde bulacağı çalışmalar yaparak zihinsel gelişimini tamamlayacağı bir eğitim sistemi içerisinde eğitimi gerçekleştirmelidir. Dewey, bu anlayışları ile eğitim felsefesi akımları içerisinde daha çok pragmatist olması ile birlikte varoluşçu bir anlayışa da sahiptir. Bunun yanında öğrencinin doğal yetiştirme süreci ve kendi doğasına göre bilginin aktarılması anlayışı ise natüralist bir yönünün olduğunu da göstermektedir.

4.3. Özgür ve Kişisel Eğitim – Murray Newton Rothbard

Murray Newton Rothbard (1926-1995), Avusturya Okulu’nun ABD’li libertarian ekonomisti ve siyaset kuramcısıdır. Her ne kadar çalıştığı konular ekonomi, iktisat gibi konular üzerine olsa da eğitim üzerine söylemiş olduğu çok önemli düşüncelere sahiptir. *Eğitim: Özgür ve Zorunlu* adlı çalışması liberal anlayışını en iyi ayrıntısıyla anlatmaktadır.

Murray Rothbard bireyin eğitimiyle ilgili yaklaşımına bireyin doğduğu andan itibaren analiz ederek başlar. O, çocuk dünyaya geldiğinde yetişkin bir insanın en önemli ayırt edici melekelerinden mahrum olarak doğduğunu ifade eder ve bunun,

⁹⁵ Dewey, *Tecrübe ve eğitim*, 5-6.

⁹⁶ I.L.Ünal, S. Özsoy, “Modern Türkiye’nin Sisypheos Miti: Eğitimde fırsat Eşitliği”, 75. *Yılda Eğitim*, ed. F. Gök, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, (1999): 39-72.

insanı hayvandan ayıran akıl yürütme yetisi olduğunu söyler. Fakat bu akıl yürütme yetisi insanın içinde potansiyel olarak vardır ve çocuğun büyüme ve gelişme süreci onun insan olmasına ait melekelerin de ortaya çıkmasına ait olan bir süreçtir. “Büyüme sürecinin en önemli özelliği zihnîdir, zihnî güçlerin gelişmesidir veya algı ve akıldır. Yani zihnî güçlerini kullanan çocuk, bilgiyi öğrenir ve elde eder.”⁹⁷ Bu durumda çocuk kas gücüne dayalı motor gelişimini geliştirmesinin yanı sıra akıl yürütmeyi öğrenerek yaptıklarını daha üst seviyelere çıkartarak büyüüp gelişir. Buradan sonra artık çocuğun yetiştiği çevrede başka insanlarla kurduğu ilişkiler, aklının dünya hakkında yargılar vermesine zemin hazırlar ve yaşamla ilgili amaçlar ve bu amaçlara götüren araçlar elde eder ve buradan sonra artık kişiliğine has zevkler, ahlaki ilkeler geliştirir. Yetişkin hale gelene kadar onun için birçok bilgi ve ilkeler kümesi olmuş olacaktır.

Rothbard, kişinin eğitiminin, kişiliğinin bütün yönlerinin gelişmesine ilişkin tüm süreci kapsadığını savunur. Yani eğitim kavramı sadece kişinin almış olduğu resmi eğitimden ibaret değildir, çünkü kişi sürekli öğrenme sürecindedir. Kişi sürekli amaçlarını nasıl elde edebileceği ve başkalarının da amaçlarının neler olabileceği doğrultusunda fikirler üretir ve elbette ki okulların bunda katkısı vardır. “Bir kimsenin fikirleri, bizzat kendisi tarafından oluşturulur. Başkaları bu fikirleri etkiler ama hiçbir şey/hiç kimse, bir kimsenin kabul edeceği ve hayatı boyunca muhafaza edeceği fikirleri ve değerleri tamamen belirleyemez.”⁹⁸ Bu düşünce Rothbard İçin insan doğasının temel hakikatidir. Herkes kendi kendini eğitmektedir der. Bunun yanında eğer herkes sürekli öğreniyorsa, bireyin tüm hayatı aslında onun eğitimi demekse resmi eğitimin gerekliliği neye bağlanmaktadır sorusu akla gelmektedir. Rothbard, resmî eğitim ihtiyacını, şu hakikate bağlar: “ Bir çocuğun kabiliyetleri az gelişmiştir ve ancak potansiyel olarak mevcuttur; bu kabiliyetler, gelişmek için tecrübe edilmeye ihtiyaç duyarlar. Bu tecrübenin vuku bulması için [ise] çocuk, üzerinde işlem yapabileceği ve birlikte iş göreceği çevresel materyallere muhtaçtır.”⁹⁹ Fakat Rothbard genel eğitimin büyük bir bölümünün sistematik ve resmi bir eğitime ihtiyacı olmadığını düşünür. Çünkü çocuğun fiziki melekelerinin gelişimi ve onların tecrübe edilmesi için her zaman bir mekânın mevcut olduğunu

⁹⁷ Murray N. Rothbard, “Eğitim: Özgür ve Zorunlu”, çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce Dergisi*, yıl.19, s.76 (2014), 17.

⁹⁸ Rothbard, “Eğitim: Özgür ve Zorunlu”, 18.

⁹⁹ age, 19.

söyler. Yani bir çocuğa ihtiyaç duyduğu yeme, barınma gibi fiziki şartlar hazırlandığında, ailesiyle ve yaşadığı sosyal çevre ile ilişkisi içerisinde ve etrafındaki tüm materyaller ile gerekli olan ahlaki ilkeleri alarak fiziksel olarak büyür ve kabiliyetlerini geliştirir. Fakat bunların yeterli olmadığı bir eğitim alanı daha vardır ki bu alanı Rothbard entelektüel ve resmi çalışma alanı içerisine yerleştirmektedir. Günlük hayattaki bilgilerin daha da ötesinde sistematik, ileri düzeyde akıl yürütme, gözlem ve çıkarım ile elde edilebilecek daha uzun bir zamanda elde edinilen bilgileri kapsayan alandır. Çünkü burada akıl yürütme, düzenli gözlem, sistematik bilgi yapısı oluşturma ve mantıklı adımlar önemli unsurlardır. Çocuk günlük hayatta, ileri düzeyde akıl yürütmeye sahip olamayacağı için bu tarz bilgileri içeren konuları tek başına öğrenemeyecektir. Yani bu konuları ya bir öğreticiden, ya kitaplardan ve kitaplardaki yazılı ispatlardan ya da her ikisinin bir araya getirilmesi ile öğrenebilir. İkisinin de kendine göre avantajları vardır. Kitap konuyu sistematik bir şekilde ortaya koyar, öğretmen ise kitaptaki bilgileri aktarmanın yanı sıra çocuk ile doğrudan ilgileneceği için karmaşık, belirgin olmayan ya da anlaşılması güç olan yerleri çocuğa aktarabilecektir. Rothbard, resmi eğitimin kitap ve öğretmenin bir arada olmasını desteklediği ve belirli şüphe edilmeyen bilgiler kümesi ile ilgilendiğini söyler. Bu kümeleri şu şekilde açıklar:

“İlki okumadır. Bu sayede çocuk, ileride bilginin elde edilmesi ve daha sonra bunun bir uzantısı olarak imlâ ve gramer gibi çeşitli “dil sanatları” için mükemmel bir araca sahip olur. Yazma, çocuğun zihnî gelişmesindeki başka bir güçlü anahtardır. Bu araçlar geliştirildikten sonra eğitime, doğal olarak mantıkî gelişmeye doğru ilerler: Dünyanın doğal yasaları (doğa bilimleri) gibi konular üzerinde yapılan okuma; insanın gelişmesinin kaydı, onun amaçları ve eylemleri (tarih, coğrafya); ve daha sonra insan davranışının “ahlâkî bilimleri” (iktisat, siyaset, felsefe, psikoloji); ve insanın hayal gücüne ilişkin çalışmalar (edebiyat). Yazma, bu türden çeşitli konular üzerine denemeler ve eserler şeklinde dallanıp budaklanır. Büyük gücün üçüncü temel aracı da basit sayılardan başlayıp matematiğin daha ileri düzey dallarına kadar giden aritmetiktir. Bu temel konular arasında okuma, en önemlisidir ve bu yüzden alfabenin öğrenilmesi ilk ve mantıkî araçtır.”¹⁰⁰

Rothbard’ın burada üzerinde önemle durduğu üç eğitim anlaşılabileceği üzere okuma, yazma ve aritmetiktir. Bunlar çocuğun zihni güçlerinin yeşermesinin gelişmesini sağlar ve böylece geniş bir bilgi birikimine sahip olur. İşte bu tür teknik konuların sistematik bir şekilde sunulması gerektirdiğinden sistematik bir resmi eğitimi de beraberinde gerektirir.

Rothbard buradan sonra bireylerdeki beşeri farklılıklar üzerinde duracaktır. İnsan doğasının en önemli hakikatlerinden birinin bireyler arasındaki büyük farklar

¹⁰⁰ Rothbard, “Eğitim: Özgür ve Zorunlu”, 20.

olduğunu söyler. Her ne kadar insanlar için ortak fiziki ve zihni özellikler olsa da, her bir insanın kişiliği, zevkleri, ilgi alanları, seçtiği faaliyetler o kişi için biriciktir. Ona göre medenileşmeye katkı sağlayan en önemli faktör zaten bireysel ilgi alanları ve farklı yeteneklerin olmasıdır ve bu düşüncesini Reverend George'un şu ifadesi ile destekler:

“Yabanilik tek tipliliktir. Birincil farklılıklar cinsiyet, yaş, boy ve güçtür. Yabaniler... Benzer düşünürler veya hiç düşünmezler ve bu yüzden tek heceli kelimeleri muhafaza ederler. Sadece erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan müteşekkil bir toplulukta nadiren bir çeşitlilik vardır. Bir sonraki aşama ki barbarlık olarak adlandırılır- işlevlerdeki artan çeşitlilikle ayırt edilir. Bir miktar işbölümü, biraz bilgi alış veriş, daha iyi liderlik ve daha fazla entelektüel ve estetik ürün vardır. En yüksek aşama ki medeniyet olarak adlandırılır- daha fazla işbölümüne izin verir. Farklı işlevler artmaktadır. Mekanik, ticarî, eğitimsel, bilimsel, siyasî ve sanatsal meslekler katlanır. İptidai toplumlar, eşitlik benzeşmesiyle, gelişmiş toplumlar ise eşitsizlik benzeşmesi veya farklılıkla ayırt edilir. Geçmişe doğru gidersek monotonluk, bugüne doğru gelirse çeşitlilikle karşılaşırız. Geçmişe doğru gidersek insanların benzer olduklarını, bugüne doğru gelirse insanların daha az birbirine benzer hale geldiklerini görürüz. Bir bakıma, eşitlik yaklaşımının iptidai şartlarına doğru bir iniş; çeşitlilik ise daha yüksek medeniyete doğru bir tekâmül gibi gözükmetedir... Hakikaten, şu halde, ilave edilmiş tatminlerle ilerleme sağlanıyorsa daha da çeşitli işlevler, eğitimin ve uğraşların yeni ve daha rafine farklılaşmaları olmalıdır. İlerlemenin her adımı, var olan bütün faktörlere bir şekilde benzemeyen beşerî bir faktörün eklenmesi anlamına gelir. Medeniyetin ilerlemesi, ...o zaman, toplumu oluşturan bireylerin artan ölçüde farklılaşması; ...her bir yeni icadın ve sanatın, yeni bilginin ve ahlâkî ilkenin daha geniş ölçüde tatbikinin bir araya gelmesi olmalıdır.”¹⁰¹

Medeniyetin, ilerlemenin en önemli faktörü olarak çeşitliliği, farklılığı ortaya koyan Rothbard, bireysel farklılığın gelişmesini daha az eşitlik olmaya götüreceğini söyler. Buradaki eşitliğin az olmasından kasıt birbirine benzeme noktasındaki daha az benzerliklerin olması, daha az aynı zevklerin, kabiliyetlerin olmasıdır, yani bu eşitsizlik beşeri olarak farklılığın olması gerektiğidir. Fakat eşitliğe yönelik yapılan adımların bireysel kişiliğe ve çeşitliliğin yeşermesine yapılan müdahale olduğunu söyler ve bunun tek tipçiliğe götüreceğini söyler. Bu türlü, insanların kabiliyet ve farklılığına karşı yapılan eşitleme onu aşağıya doğru çeken bir eşitlemedir. Bu sebeplerden dolayı yani insanın biricik olmasından dolayı Rothbard resmi eğitimin de her insan için biricik olması gerektiğini savunur. Yani, her insan için kendi özel bireyselliğine uygun olan bir resmi eğitimin olması gerekliliğidir. Çünkü her çocuk farklı zekâyâ, yeteneğe sahiptir, bu yüzden de eğitiminin nasıl olacağı hangi zamanlamada nasıl bir tarzda ve çeşitlilikte olması gerektiği her çocukta değişiklik gösterecektir. Biri aritmetiğe altı ay ayırıyorsa diğeri üç ayda çözebilir, ya da biri okumayı yazmayı bir ayda öğrenirken diğeri üç ayda öğrenebilir. Bu yüzden Rothbard eğitimin en iyi türünün bireysel eğitim olduğunu savunur. Bir öğretmenin birden fazla öğrenciye aynı saatte aynı hızda eğitim vermesi bütün öğrencileri aynı

¹⁰¹ George Harris, *Inequality and Progress*, (Boston: Houghton, Mifflin, 1898) 74-75, 88.

kalıba koymak olur ve onlara şiddet uygulamak olur der. Bu düşüncüyü Rothbard şu şekilde açıklar:

“Eğitimle ilgili herhangi bir standardın dikte edilmesinin adaletsiz oluşu aşikâr olmalıdır. Bazı çocukların zekâ düzeyleri düşüktür ve daha yavaş eğitilmeleri gerekir; daha parlak zekâlı çocuklar, melekelerini geliştirmeleri için daha hızlı eğitim almalıdır. Ayrıca pek çok çocuk bir konuda çok zekiyken başka bir konuda aptal olabilir. Hakikaten çocukların en iyi oldukları konularda kendilerini geliştirmelerine ve en zayıf oldukları konuları bir kenara bırakmalarına izin verilmelidir. Hükümetin eğitim için dikte ettiği standartlar ne olursa olsun; herkese adaletsizlik yapılır –zekâsı düşük olanlara kafalarının almayacağı eğitim verilir; farklı konulardaki farklı istidatlardan müteşekkil çocuklar bir arada eğitim alır; parlak zekâlı çocuklar, zihinleri hızla harekete geçebilecekken ve daha ileri düzey derslere hızla sıçrayabilecekken zekâsı düşük olanlar konuyu kavrayıncaya kadar beklemek zorundadırlar. Aynı şekilde öğretmenin sınıfta belirlediği herhangi bir tempo hemen herkes için bir adaletsizlik oluşturmaktadır: Zekâsı düşük olanlar bu tempoya yetişemezler ve parlak zekâlılar da derse olan ilgisini ve potansiyellerini geliştirebilecek altın fırsatları kaybederler.”¹⁰²

Rothbard bir çocuğun eğitiminde karar sahibi olarak aileyi ön plana alır ve öncelikli olarak eğitimin aile tarafından verilmesi taraftarıdır. Çünkü çocuğun kişiliğini ve yeteneğini en iyi bilen ailedir bu yüzden aile daha kişiselleştirilmiş bir eğitim verir. Aileler çocuklarını eğitmede her ne kadar ehil olsalar da her aile bu konuda çok yetkin olmayabilir ya da o kadar zaman harcayamayabilir. Bu durumda ailelerin çocukları için özel öğretmenler tutabileceklerini söyler. Zaten çocukları için hangi hocanın daha iyi olup olmadığını aileleri bilir ve öğretmenin çocuk üzerindeki etkisini bizzat gözeterek takip edebilirler. Aile eğitimi ve özel öğretmen eğitiminin yanında özel okul alternatifini de ele alır. Çünkü ekonomik sebepler ağır basmaktadır ve aileler bunu yapmak zorunda kalacaklardır, fakat bunun yeterli bir çözüm olamayacağını savunur. Çünkü özel okullarda da resmi eğitim gibi sınıflarda çok sayıda öğrenci vardır ve derslerin süreleri belirlenmiştir. Burada da bireysel eğitim ve eğitimin hızını takip etmek zorlaşır. Ama en azından özel okul türünü seçme imkânları vardır. Çocuklarının yeteneklerini en iyi ortaya çıkarabilecekleri okulları seçip ona yönlendirebileceklerdir.

Devletin zorunlu okullaşma sistemi, çocukların bir nebze de olsun kendi istidatlarına göre eğitim verebilen özel okulların önüne geçmektedir. Ayrıca düşük seviyede yeteneği olan ve daha ileri düzeyde yeteneği olan çocukların bir arada eğitilmesi, öğretmenlerin birebir eğitim verememesi, kabiliyetlerin ortaya çıkamamasına ve yeterli derecede akıl yürütmelerin oluşmamasına sebep olacaktır. Bu durum her çocuğa yapılan bir haksızlıktır. Bunların hepsi düşünüldüğünde

¹⁰² Rothbard, “Eğitim: Özgür ve Zorunlu”, 23.

Rothbard asıl meselenin eğitimde çocuğun gözeticisi devlet mi yoksa aile mi olacak meselesi olduğunu söyler. Rothbard, aile için şunları söyler:

“Aileler çocuklarının konuşmalarını sağlayan kişilerdir ve çocuk ailesiyle, herhangi bir insanın diğeriyle kurabileceği tarzda, en mahrem ilişkiler kurar. Aileler çocuğa karşı aile şefkat bağlarına sahiptir, bir birey olarak çocukta menfaatleri vardır ve onun ihtiyaçları ve kişiliğiyle ilgili ve bunlara aşına olma ihtimalleri en yüksek olanlardır. Sonuç olarak herkesin kendisine ve kendi ürünlerine sahip olduğu özgür bir topluma inanılıyorsa eğer, ailenin en kıymetli ürünlerinden biri olan çocukları da onların sorumluluğu altında olduğu açıktır.”¹⁰³

Rothbard için devletin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden biri, devletin özünde ve yapmış olduğu kanunlarda şiddet ve sınırlandırmalar olduğundan, çocuk da bu tür bir kurumun getirmiş olduğu dayatmaların içinde yetişecek olmasıdır. Eğitim noktasında devletin tek tipliliği dikte etmesi çocuğun gelişimine olumsuz yönde etki edecektir. Bunun yanında, devlet neyin nasıl öğretilmesi konusunda çocukları itaate sürükleyeceğinden farklı, bağımsız düşünen kişiler yerine, pasif insanlar meydana gelecektir. Rothbard’a göre “İnsan hayatının kutsallığına, özgür bir toplumda bireyin ilerlemesine ve gelişmesine meraklı biri için çocuklar üzerinde ebeveyn ve devlet kontrolü arasındaki tercih açıktır.”¹⁰⁴

Rothbard ilk başta her ne kadar özel okulların eğitimde mümkün olacağını düşünerek neoliberal bir tavır içerisinde görünse de daha sonra bunun da eğitimde sorunlar oluşturabileceğini düşünerek libertarian bir duruş sergilemektedir. Eğitim adına düşüncelerinde eğitimin kişinin özel yetenek ve karakterine uygun bir şekilde olması gerektiğine yer verir. Ayrıca öğretim, temel becerilerden başlayarak basitten karmaşığa doğru gitmelidir Ailenin buradaki etkisi çok büyüktür ve devletin baskıcı tutumunu asla uygun görmez. Rothbard’ın düşünceleri özellikle öğretmen ve kitap merkezli olması ve zihinsel faaliyetlerin geliştirilmesi açısından yerini genelde realist bir anlayış içinde bulmaktadır.

4.4. Sorgulayarak Öğrenme ve İnsanlığın Yeşertilmesi – M. C. Nussbaum

Marta Craven Nussbaum (1947-) küresel politik liberalizmin önde gelen düşünürlerindendir. Chicago Üniversitesi’nin felsefe bölümünde çalışmaktadır. Eski Yunan ve Roma felsefesi, ahlak ve siyaset felsefesi ilgilendiği alanlardandır.

Marta Craven Nussbaum Atina’daki eski eğitime karşı Sokrates’in eleştirel sorgulama yöntemini dile getirmektedir. Eski eğitimde geleneksel değerler

¹⁰³ Rothbard, “Eğitim: Özgür ve Zorunlu”, 25-26.

¹⁰⁴ age, 28.

sorgulanmazken, Sokrates, akli tek otorite olarak görerek geleneğin otoritesine başkaldırmıştır.¹⁰⁵ Sokrates'e göre sorgulanmamış bir hayat yaşamaya değmeyecek bir hayattır. İnsanlar geleneksel eğitimden elde ettiği inanç ve düşüncelerini eleştirel bir tutumla yeniden değerlendirerek incelemeli ve özümsemelidir. Sorgulanmadan kabul edilen geleneksel değerler tam olarak anlaşılması mümkün olmayan değerlerdir ve yeni bir durumla karşılaştıklarında bu değerlerin onlara doğru anlamda rehberlik yapmadığı görülür. Mesela, eğer kanunlar yeterli değilse ya da doktorların uyguladığı yöntemler tedavide yeterli olmuyorsa bu yöntemler sorgulanmaya tabi tutulmalıdır, devam edilen eleştirilmeyen davranışlar yerinde saymaktan başka bir şey değildir.

Sokrates öncesi düşünürler varlığın özünün, evrenin kaynağının ne olduğuna dair soyut konularla ilgilenmişlerdir ve bu konuları ancak bilge kişilerin düşünebileceğine inanmışlardır. Sokrates bilge olduklarını sanan kimseleri sadece sorgulamamıştır bunun yanında onların bilgelik iddialarının boş olduğunu da göstermeye koyulmuştur.¹⁰⁶ Sıradan insanlar da doğruyu bulabilir ve kendilerini idare edebilme iradesine sahip olabilirlerdi, fakat bunu her zaman her şekilde yapabilirler miydi? Sokrates insanları eleştirmekten asla korkmaz ve onların sahip olduğu yanlış düşünceleri yeri geldiğinde alaya almıştır. Ama onun için en önemli durum, insanların eğitimle, sahip oldukları, doğruyu bulabilme yetilerinin geliştirilebilir olmasıdır.

Roma'da eğitimin özünü gramer, müzik, şiir, matematik, hitabet gibi dersler oluşturmaktaydı ve bunlar üst tabakayı ilgilendiren hür insanlara verilen eğitimlerdi. MÖ. üçüncü yy.da Atina'da başlayan ve Roma'da gelişen Stoa¹⁰⁷ ekolü Sokrates'in fikirlerinden etkilenmiştir. Seneca, Cicero gibi stoalı filozoflara göre eğitimin hedefi öğrencinin kendi düşüncelerine sahip çıkmasını sağlamak ve onu geleneklere bağlılıktan, pasiflikten ve taklitten kurtarmaktır. Onlara göre, inanç ve değerlerin sorgulanması akla uygun bir hayatın yaşanması için şarttır.¹⁰⁸

Seneca'ya göre bir eğitim, eğer öğrencileri hür düşünen, toplumun değer ve geleneklerini eleştirel bir incelemeden geçiren kimseler haline getirebiliyorsa, liberal

¹⁰⁵ Marta Craven Nussbaum, *Cultivating Humanity: A Classical Defense Of Reform in Liberal Education* (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1998), 15.

¹⁰⁶ Nussbaum, *Cultivating Humanity*, 20-22.

¹⁰⁷ Stoacıların düşüncesinde, temel amaç mutluluktur ve bunun için doğaya uygun yaşamak gerekir. İnsan akli sayesinde doğruyu ve yanlış ayıtebilir.

¹⁰⁸ Nussbaum, *Cultivating Humanity*, 28-29.

ismini hak eder.¹⁰⁹ Nussbaum stoa düşüncesinin ve Sokrates'in eleştirel sorgulamasının ışığında liberal bir eğitimde olması gereken dört ilkedен bahsetmektedir. Buna göre Sokratik eğitim: (1) her insan için eşittir; (2) öğrencinin şartlarına ve ortamına uygun olmalıdır; (3) hem çoğulcu hem farklı norm ve gelenekleri göz önüne alır olmalıdır; (4) kendi adına düşünebilen, düşüncesini hem akli delillerle hem de mantıksal akıl yürütme ile savunabilen hür bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir¹¹⁰

Nussbaum düşüncelerini bazı düşüncelerle destekler. Seneca doğuştan gelen, tarihin, sınırlarını çizdiği toplum ve sınırlarını güneşin çizdiği insanlık toplumu olarak ikiye ayırdığı herkes için farklı olan toplumlardan bahseder. O'na göre sınırlar, ırk, din, sınıf farkı gibi durumlar aşılmalı ve tüm insanlar kendi vatandaşımız ve mahalle sakinlerimiz olarak görülmelidir. Stoa düşüncesine göre kızgınlık ve kin gibi düşünceler insanlarda sonradan toplumda öğrenilen karakter özellikleridir ve bu özellikler aklın eleştirel tutumuyla değiştirilebilir.

Nussbaum için dünya vatandaşlığı konusu önemli bir yere sahiptir ve bunun için diğer kültürler öğrenilmeli ve kendi kültürünün diğer kültürlerden üstün olduğunu düşünmeden evrensel kimlik adına bunu yapmalıdır. Bazı grupların kendi kimliklerini öne çıkarmaları onların evrensel kimliğe ulaşmalarına engel olmakta, ayrımcılığa ve bölünmeye götürmektedir. Önemli olan bireyler ve gruplar olarak bizleri ayıran hususlar değil tüm insanlık olarak bizleri bütünleştiren değerlerin neler olduğunu göstermektir.¹¹¹ Nussbaum'a göre bireyler birbirini içine alacak şekilde birbirleri ile çevrilidirler. Öncelikle kendi bireyselliği, sonra aile, mahalle, toplum, millet, din gibi kavramlarla bu çember büyür. Fakat bunların hepsini kapsayan "insanlık" çemberi vardır. İşte burada insana düşen kendi değerlerini yok saymadan özelden genele doğru bir aşım yapabilmektir. Bu durum dünya vatandaşlığı için yapılacak büyük bir adımdır.

Nussbaum modern eğitimin çok kültürlü olmasını, farklı tarih ve kültürleri içermesi gerektiğini savunur. "Dünya Medeniyetleri" gibi derslerde öğrenciler, kendi kültürleri ve gelenekleri dışında bir kültürü inceleme ve karşılaştırma imkânı bulacaklardır. Nussbaum'a göre dünya vatandaşlığı kolay bir durum değildir çünkü

¹⁰⁹Nussbaum, *Cultivating Humanity*, 30.

¹¹⁰age, 30-35.

¹¹¹age, 60.

gerektiğinde insanlar alışkın olduğu çevrenin dışına çıkacaklardır ve sahip oldukları güven ve rahat ortamı olmayabilecektir. Fakat eğitimciler, öğrencilere bunun gerekliliğini ve güzelliğini gösterme ile görevlendirilmelidirler.

“Hepimiz bir gün son nefesimizi vereceğiz, fakat bu arada, insanların arasında yaşamaya devam ederken, insaniyetimizi geliştirmeye çalışalım”¹¹² diyen Seneca, eski eğitim anlayışına ait olan hür erkeklerin ve seçkin zengin insanların eğitilmesi anlayışı yerine yeni bir eğitim anlayışı olmasını savunur. Yeni liberal eğitim, Seneca’ya göre, servet, cinsiyet, sınıf gibi ayrımlar olmadan, yüksek eğitimi tüm vatandaşların almasını amaç edinmelidir.¹¹³ Nussbaum düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

“Eğer başkalarından ve başka kültürlerden öğrenmeyi, aradaki farkları takdir etmeyi arzulamıyorsak kendi kültürümüzü de hakkıyla öğrenemeyiz, insaniyetimizi geliştiremeyiz. Liberal eğitim bu yüzden yalnızca Sokratik olmamalı, fakat aynı zamanda çoğulcu da olmalıdır. Öğrencilere her şeyi öğretmek de, neyi bilmediklerini ve nasıl öğrenebileceklerini öğretebiliriz. Kendi ülkelerindeki azınlık gruplar ve diğer kültürler hakkında bilgi edinmelerini sağlayabiliriz. "Her şeyin üstünde, sıkıca ve eleştirel bir şekilde, kendi akıllarına sahip olabileceklerini göstermek için nasıl tartışabileceklerini öğretebiliriz." ¹¹⁴

Nussbaum’un felsefe anlayışında insanın yaşama niteliği önemli rol oynamaktadır, yaşama niteliğinden kasıt insanların kendi yeteneklerine uygun bir biçimde yaşamasıdır. İnsan öncelikli olarak kendini sosyal ve politik bir varlık olarak gerçekleştirmeli ve daha sonra eşitliğin(özellikle cinsiyet eşitliği) sağlanması için çaba göstermelidir. O’nun anlayışındaki diğer önemli nokta kültüre duyarlı hümanist evrensel yaklaşımdır. Hiç kimse kendi kültürü için değil, her türlü kültürden insanların kendini gerçekleştirebileceği bir dünya var edilmesi gerektiğini savunur. Nussbaum insanlığı yeşertme (cultivating humanity) tabirini kullanmaktadır. Aslında insanlığı yeşertme onun için liberal eğitimin kendisidir. Pekâlâ, O’nun bahsetmiş olduğu liberal eğitimle gerçekleşecek olan insanlığın yeşermesi nasıl olur, bunu genel anlamda Nussbaum’un düşüncelerinde üç maddede toplayabiliriz¹¹⁵:

- 1) İnsanın kendini eleştirel bir biçimde sorgulaması ve ait olduğu kültüre ve geleneklere eleştirel bağlamda yönelmesi,

¹¹²Nussbaum, *Cultivating Humanity* 301.

¹¹³age, 293-294.

¹¹⁴age, 295.

¹¹⁵ Hatice Nur Erkızan, “Küresel Politik Liberalizmde İnsan ve Eğitim: Nussbaum”, *Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu* 6-8 Mart 2009,(Ankara: Başkent Öğretmenevi, 2009),682-693

- 2) İnsanın kendini diğer insanlara insan olması bakımından bağlı görmesi ve bu bağı ahlaki ve politik bir temelde kavraması
- 3) Kendini diğerinin yerine koyabilme, diğerleriyle empati kurabilme (*narrative imagination*).

İnsanın kendini diğerlerinin yerine koyması, onun ahlaki kaygısı ve duygularının sadece kendi sınırları içindeki insanlara karşı değil tüm ulusların sınırları içersinde olan insanlar için olmalıdır anlamını ifade eder. İnsana insan olması bakımından saygı gösterilmeli, tanıdığımız ya da tanımadığımız insanların felaketlerinde ya da sevinçlerinde hepsi için duygu taşınmalıdır. Biz ve diğer insanlar olarak yapılan ayırım ırk, kültür, din, cinsiyet gibi ayrımlara doğru ilerler ve kutuplaşmalara götürür. Bu durum insanın içinde korku oluşturur ve insanın aklına ve duygularına hükmetmeye başlar. Bu korkudan dolayı insan hem akıl olarak hem de duygusal olarak çatışma yaşar. Bu tür bir çatışma, hem toplum içinde hem de diğer ülkelerle olan ilişkilere zarar verir.

Liberal eğitimin diğer önemli noktası, insanın dünyaya olan bağlılığını ekonomik kar gütmeye olarak değil yaşadığı dünyayı, kendisini ve insanları daha derinden kavramasını sağlamak ve dünyadaki sorunların çözülmesinde küresel bir bilinç sağlamasıdır. Küresel vatandaşlık bilinci sayesinde insanlar dünyadaki sorunlara çözüm bulma çabasında olabilir ve liberal eğitimin temelinde olan eleştirel düşünce insanları mantıklı tartışmaya yönelterek erdemli bir demokrasinin olmasını sağlar. Eğitim meslek edinme, ekonomik açıdan kazanım elde etme yerine doğruları görme, eleştirel yaklaşma, insanı, yaşamı ve dünyayı kavrama, kargaşalardan uzaklaşarak dünya barışını sağlama adına olmalıdır. Nussbaum'a göre liberal yani özcü-hümanist eğitim, her türden kutuplaşma ve çatışmadan kurtulup, dünya barışına ve işbirliğine ulaşmanın yolu ve ortak insanlığımızı bize duyurmaya ve hissettirmeye imkân sağlayan bir eğitimidir.¹¹⁶

Nussbaum klasik liberal eğitim anlayışı içinde bir eğitimi değerlendirmektedir. Düşüncelerini stoa anlayışına göre şekillendiren Nussbaum'un düşünceleri, insanın kendini başkalarının yerine koyma, diğer insanlara karşı ortak bir insani kaygı ile bağlanma düşüncesi ve Sokrates'in sorgulayıcı felsefe anlayışı üzerine temel bulmuştur. Liberal eğitim, insanın kendini ve yaşamı sorgulamasını sağlayarak sahip

¹¹⁶ Nussbaum, *Cultivating Humanity*, 1-14.

olduğu yetenekleri geliştirmesini ve kendinin farkında olmasını sağlar. İnsan zihni sorgulayarak, eleştirel bakarak özgürleşir ve kendi adına düşünmeye başlar. Bu düşünceleri ile özellikle insanın yaşamı sorgulaması ve kendinin farkına varması fikri varoluşçu bir düşünceyi yansıtmaktadır ve Sokratik sorgulama, kültürel değerlerin önemi gibi düşünceleri ile realist bir duruşu da vardır.

4.5. Alparslan Açıkgenç- İyi ve Faziletli İnsan Yetiştirmek

Alparslan Açıkgenç (1952-), dönemimizin önemli yaşayan düşünürlerindendir ve özellikle bilgi ve bilim üzerine yaptığı çalışmalar, eğitim felsefesi üzerinde etkili olmuştur. Açıkgenç'i liberal olarak değerlendirmek soru işareti oluşturabilir fakat eğitim üzerine düşüncelerinin bu çalışmamıza katkı sağlayacağı düşünüldüğü için düşüncelerine burada yer vermek istedik. Özellikle, mesleki eğitimden ziyade, özgürlükçü eğitim ve özgün eğitim felsefesi vurgusundan dolayı, O'nun modern dönemin Müslümanlarına liberal yaklaşımlı bir eğitim modeli sunduğunu düşünmekteyiz.

Bir toplumun eğitim felsefesi olmadan eğitim sisteminin kurulamayacağını savunan Açıkgenç buna dayanarak, İslam Ülkeleri'nde kendilerine özgü bir eğitim felsefeleri olmadığı için eğitim sistemlerinin batıdan kopya yolu ile oluşturulduklarını söyler. Bilimsel açıdan gelişme kat edememenin sebebini de bu duruma bağlar. Şu anki eğitim sistemi ile ilgili eleştirisi, eğitimin ağırlıklı olarak bilgi vermesidir. O'na göre eğitimde öğretene kişi sadece bilgi vermez; eğitim, edeb, bilgi ve tecrübe eğitimini kapsayan bir çerçevede olmalıdır. Bunun yanında öğrenmeyi öğrenme, eleştiri becerisi gibi zihinsel becerileri öğrenciye kazandırmalıdır.

Açıkgenç düşüncülerine İslami perspektiften yaklaşır ve İslam medeniyetlerinde bilginin İslamileştirilmesini savunur.

“Günümüzde diğer tüm İslam ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de maalesef belirlenmiş bir eğitim sistemi yoktur. Eğitim her seviyede rastgele yapılmakta, eğitim sistemlerinin üretildiği ve geliştirildiği Batı dünyasından ithal yoluyla taklit edilmektedir. Hâlbuki eğitim gibi hassas bir kurum ancak kendi toplumumuzda bizim zihniyetimize uygun bir dünya görüşü üzerine kurulmalıdır ki benliğimizi ve kimliğimizi koruyabilelim. Eğitim kurumlarımız güvenli bir şekilde demirlemişken aniden limanla olan irtibatı kopararak salıverilen bir gemiye dönüşmüştür. Geçmişle olan tüm bağları koparılmıştır ve modern bir sisteme geçiş adı altında

her gelen rotasını ayrı bir yöne doğru çevirmektedir. Bu yüzden de gemi yani eğitim sistemimiz hiçbir zaman hedeflediği yöne tam olarak yönelememektedir.¹¹⁷

Açıkgenç, eğitim gibi hassas bir kurumun ancak kendi toplumuna uygun bir dünya görüşü üzerine kurulması halinde insanların kendi benliğini ve kimliğini koruyabileceğini düşünür. Bu da ancak kademeli olarak ilk, orta ve yüksek öğrenimde belli bir zihniyeti vermekle gerçekleşebilir. Burada önemli bir soruyu ele alan Açıkgenç eğitimin en kapsamlı hedefinin ne olduğunu sorgular. O'na göre eğitimin amacı, ne çok para kazanan insan yetiştirmek, ne meslek sahibi yapmaktır. Gerçek eğitim iyi ve faziletli insan yetiştirmektir der.

Açıkgenç Amerika'da bulunduğu bir dönemde oradaki eğitim sisteminden bahseder; oradaki veli toplantılarının randevu ile yapıldığını ve görüşmelerde çocuğun ders notlarının konuşulmasından ziyade, çocuğun becerileri ve davranışları üzerine konuşulur der. Okul öncesi dönemde oyun, hikâye tarzı öğretilerle çocuğa bir dünya görüşü oluşturulur diyerek aslında eğitim ile ilgili tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklama yapmadan evvel Açıkgenç'in bilgiyi elde etme süreci ile ilgili düşüncelerini ele almak konuyu aydınlatma açısından daha iyi olacaktır.

Açıkgenç'in bilgi kuramına baktığımızda, O'nun yeniden bir bilgi kuramı inşa ettiğini görebiliriz. Amacı, İslami çerçevede geliştirilmiş bir bilgi kuramıdır. En son 17. Yüzyılda Molla Sadra ile çalışılmış bu çerçevedeki konu, aradan onca yılın geçmesiyle ve bilgi ile ilgili birçok yeni fikirlerin doğuşu ile çok eskiden kalan bu çalışmalarda yetersizlikler ortaya koymuştur. Açıkgenç'in bilgi ile yapmaya çalıştığı aslında, eski kuramlardan yararlanarak ve son zamanlara kadar geliştirilen bilgi kuramlarını da kullanıp, İslami çerçevede yeni bir bilgi kuramı oluşturmaktır.

Bu çalışmada bilginin türlerinden ziyade, bilginin kaynağı, mahiyeti hakkındaki düşüncelerinden faydalanılacaktır. Açıkgenç, her şeyden önce, bilginin tanımı için, bilgidene ne anladığımızı açıklama yoluna gitmiştir. Öncelikle, günlük hayatımızda yaptığımız her şeyi açıklayabiliriz. Mesela, mesleğimiz ile ilgili yapacaklarımızı biliriz, öğretmen, tüccar, fırıncı, marangoz işini nasıl yapacağının bilgisini bilir. Bunların bilgisi, hayattaki tecrübelerle elde edilir. Zihnimize bunların nasıl yapıp yapılamayacağına dair birikimler oluşur ve bu da onlar hakkında bilgi elde etmeyi

¹¹⁷Alparslan Açıkgenç, *Eğitim Sistemi Nasıl Bir Felsefe Üzerine Kurulmalı*, mobil.zaman.com.tr/yorum_prof-dr-alparslan-acikgenc-egitim-sistemi-nasil-bir-felsefe-uzerine-kurulmalı_198357.html (02.12.2005).

sağlar. Fakat bu bilgilerin mahiyeti düşünüldüğünde, bilgiyi sınıflandırma yöntemine geçilir.

Bilgi edinmede iki temel aşama ile başlamaktadır. Bunlar tabii aşama ve sun'i aşamadır. Tabii aşamada, kişinin kendi gözlem ve denemeleri söz konusudur. "Kişi veya çocuk doğuştan bazı yetenek ve yetilerle donatılmış olarak hayata başlar. Çocuğun diğer organları gibi, bu yetenek ve yetileri tabii olarak çalışarak birtakım zihinsel birikimlerin oluşmasını sağlar."¹¹⁸ Yapay aşamada ise, aile ve çevrenin eğitmesi ile olur. Burada artık çocuk yapay aşamada öğrendiği zihinsel birikimleri geliştirip, somut bilgilerden soyut bilgilere geçiş yapar. Bu aşamadaki bilgiler uygulamaya yönelik veya saf soyut bilgilerdir. Aslında tabii aşamadaki ve yapay aşamanın uygulamaya yönelik bilgileri yaşantısal bilgilerdir, fakat saf soyut olanlar ise, bilimsel bilgi olur. Açıkgenç'in " bizim genelde bilgi olarak adlandırdığımız her şey gerek tabii süreçle, gerekse yapay süreçle elde ettiğimiz bütün zihinsel birikimlerimizdir"¹¹⁹ deyişi anlattıklarımız açıklar mahiyettedir.

Buradan sonra artık bilginin kaynağının ne olduğu konusu yer alır ki Açıkgenç'e göre, bilginin kaynağı bilgi yetileridir bunlar; algı yetisi ve zihin yetisidir. Algı yetileri içe ve dışa dönüktür. Dışa dönük olan tarafı duyu organları sağlar, içe dönük olan tarafı ise bilinç(şuur) sağlar. Dış algılar iç algılara bağlıdır, çünkü bilinçsiz hiçbir algı elde edilemez. Açıkgenç, "bilinç duyusu ile biz sadece iç dünyamıza açılabiliriz; ancak göz ile dış dünyaya açılınca, bu duyu organı ile elde ettiklerimizin farkına bilinç ile varabiliriz. Fakat bilinç dış dünyaya açılmaz; çünkü temelde iç dünyamıza ait algısal tecrübelerimizin bir penceresidir"¹²⁰ der.

Algı yetisinin ilk basmağının duysal algı olması gerektiğini söyler, fakat bu yeterli değildir. Buna ilaveten algı yetisine duygusal algıları da ekler ve bunun bilgiyi ilgilendiren kısmına duygu epistemolojisi adını verir. Duyguyu, "doğrudan algıların etkisi ile veya algılara tepki ile oluşan his ve bu hissin zihinsel tezahürüdür ve bu hissin duygu olabilmesi için zihinsel olarak tezahür etmesi gerekir"¹²¹ olarak tanımlar. Yani, özünde oluşan hissin, zihinsel olarak tezahür etmesi için o duygunun

¹¹⁸ Alparslan Açıkgenç. *Bilgi Felsefesi*, İslam Bağlamında Bilgiden, Bilimden Sistem Felsefesine, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 149.

¹¹⁹ Açıkgenç, *Bilgi Felsefesi*, 151.

¹²⁰ age, 152

¹²¹ age, 153.

belirlediği duruma girmesi gerekir. Yani his durumunun, zihinsel bilinç ve aklın düşünsel yönü ile zihinde gerçekleşmesidir.

Bilginin kaynağını toparlayacak olursak şöyle diyebiliriz. Algı verileri, duyu organları ile dışa dönük ve zihinsel algı ile içe dönük duyuları aldıktan sonra, yani duyusal algılarla ve duygusal algılarla aldıkları duyuları zihinsel bilinç ile düşünce yetilerimizin bulunduğu zihne ulaştırır. Böylece, bilgi kaynağını algısal veriler olarak tanımlayabiliriz. Algı verilerinin zihindeki geçtiği işlem düşüncedir ve düşünce de tecrübeyi üretir. İlk olarak, daha önce de bahsettiğimiz genel olan, uygulamaya yönelik hayat tecrübeleri ortaya çıkar. Sonra, yeteneklerin geliştirilmesi ile özel tecrübeye geçiş olur ve böylece bilgi giderek soyutlaşır.

Genel tecrübeden özel tecrübeye geçiş olduktan sonra, artık bilgi ile verilen hükümler, genellemeler ifade edilir ve deney ve gözleme dayanan olgusal bilginin alanına geçiş olur ve bu bilgi türüne yaşantısal bilgi denir. Olgusal bilginin de bir yöntem kullanılarak disiplin haline gelmesine ise bilim denmektedir, Açıkgenç olgusal bilimi iki aşamaya ayırır ki bunlar deney ve gözlemle kuram oluşması ve kuramların kullanılıp yeni bilgilerin oluşturulmasıdır. Olgusal bilimden sonraki diğer aşama günlük bilimdir ki buna tıp, mühendislik gibi uygulamaya yönelik bilgiler dâhildir. Son olarak, bilgi edinmenin son aşaması olan aşkın bilimlerin bilgisidir.

Buraya kadar Açıkgenç'e göre zihinsel bilgi süreçlerini gösterdikten sonra bu süreçlerin zihinde nasıl işlediğini gösteren bilgi anatomisi adını verdiği bölüm söz konusudur. Bilginin başlangıç yetisi olarak duyusal ve duygusal algılar olduğundan bahsetmiştik. Zihin, zihinsel bilinç(benlik yetisi) ve hayal(tasavvur) yetileriyle ve algı yetisiyle irtibata geçer. Zihinsel bilinç, hisleri yansıtarak duyguları meydana getirir. Hayal ise, duyusal ve duygusal algıları zihinde tekrar canlandırmaya yarar. Buradan da zihinde canlanan algıların düşünülmesi için akla gönderilir. Yani akıl düşünce işlemine yarar. Buradan da hüküm verme işlemi gerçekleşir ki bu aklın üst kısmında bulunan irade ile meydana gelir. Böylece, akıl irade ile hüküm verir ve çıkarımlarda bulunur. Yani akıl, hem düşünme, hem de irade ile çıkarımda bulunma işleminde görevlidir.

Açıkgenç bunlara ilave olarak sezgi kavramını da ele almıştır. Sezgi, bu bahsettiğimiz bilgi basamaklarını atlayarak bir mesele hakkında aniden sonuca ulaştırır. Aslında sezgi zihinsel bir yeti olarak, çıkarım yapmayı sağlar. Mesela, uzun

süre üzerinde düşündüğümüz bir problem olsun ve aniden bunun cevabını bulabilelim. İşte bu durumu gerçekleştiren zihinsel sezgidir. Bunun yanında, bir de algısal sezgi vardır. Mesela, odada yalnızken, hiçbir gürültü ve görüntü yokken, odaya birinin girdiğini sezmek de algısal sezgidir. Böylece, bilginin kaynağını algı, zihin yetilerimizde birikimi sağlayan zihinsel bilinç ve sezgilerin olduğunu söyleyebiliriz. Buraya kadar algı yetilerimizin iç ve dış duyular vasıtasıyla bilgiyle temas haline geçmesinden bahsettik. Fakat duyuların algıladıkları her şey olgusal alana yani duyu organları ile elde edebileceğimiz bilgi alanına aittir. Peki, aşkın alanın bilgisi nasıl elde edilecektir. Açıkgenç bunu şöyle açıklar:

Kişinin duygularını belli şekillerde kontrol edip düzenlemesi ile aşkın alanı algılamaya başlaması aşkın bilginin ön şartıdır. Bu şart gerçekleşince aşkın alana ait duygusal algılar, zihinsel bilinç aracılığı ile hayale ve akla ulaştırılır. Sonra, bu yetilerin, iradenin tahakkuku ile işlevlerini yerine getirmeleri ile ortaya çıkan zihinsel bir birikim oluşur ki bu aşkın bilgidir.¹²²

Demek ki aşkın bilgi için duyguların harekete geçirilmesi şarttır ve bu her insanda bir çaba ile olacağı için burada öznellik söz konusudur. Yani bu alanın bilgisi, kişiye has yaşantı halleridir, fakat olgusal alanda duyular söz konusu olduğu için, her insanda zaten rahatlıkla oluşacağından nesnellik durumunun olduğunu söyleyebiliriz.

Yazının başında bahsedildiği gibi, burada asıl amaç İslami çerçevede bir bilgi kuramı oluşturmaktır. Açıkgenç “İslami çerçeve bizim zihnimizde bulunan bir bakış açısı olmalıdır”¹²³ der. Bu da eğitimle, verilerek mümkün olur. Olgusal alana göre baktığımızda, Açıkgenç, atom ile ilgili bir konuda, Müslüman bir fizikçi, İslami çerçeveye göre inceleme yaptığında, İslami bir bilgi olacağını söyler. Ayrıca islamiyette şahadet âlemi vardır ve bu âlem bahsedilen bilgi kuramında olgusal alanı gösterirken, Kur’an’daki gayb âlemi, aşkın gayb’ı temsil eder ve buranın bilgisi de vahiy ile elde edilir diyerek bilgi konusunda yeni bir bakış açısı sunar. Böylece Açıkgenç’in göstermeye çalıştığı bilgi kuramının İslami çerçeveye uygun, ya da İslami bir bilgi kuramı olduğunu söyleyebiliriz.

Açıkgenç epistemolojik olarak bilginin anatomisini veriyor çünkü eğitim bilgi edinme sürecidir ve bu süreci bir sistem içerisine yerleştirerek, eğitim nazariyesi kurmaktadır. Eğitim nazariyesinin de eğitim felsefesi ile mümkün olacağını savunur. Açıkgenç’e göre;

¹²² Açıkgenç, *Bilgi Felsefesi*, 164.

¹²³ age, 165.

“Eğitim nazariyesi beş öğrenme seviyesine göredir; 1. Dünyagörüşü içerisindeki Hayat Yapısını esas alan “okul öncesi eğitim”; 2. Bizzat dünyagörüşünü esas alan ilköğretim; 3. Dünyagörüşü içerisindeki Bilgi Yapısını esas alan orta öğretim; 4. Bilgi Yapısı içerisinde oluşması gereken Bilimsel Kavramlar Yumağını esas alan yüksek öğrenim; 5. Bilimsel Kavramlar Yumağına ilişkin gelişen Dar Bilimsel Kavramlar yumağını esas alan ihtisas (lisansüstü) öğrenimdir.”¹²⁴

Öğrenme sürecindeki dünya görüşü aşamasını ise şu şekilde açıklar:

“Fıtrî öğrenme her insanın dünyaya geldiği ilk andan itibaren kendine verilen bilgi sisteminin istiaabı (kapasitesi) nispetinde çalışmaya başlaması ile elde ettiği bilgilerle birikime başlar ve bu sayede zihninde oluşan birikime dönüşür. Bu zihinsel birikime “dünyagörüşü” denmektedir. Dünyagörüşü, kişinin hayatının ilk yıllarında sade ve basittir. Ancak daha sonra ve özellikle biçimsel öğrenmenin başlaması ile daha olgun ve yapısal bir hal alır. Bu durumda dünyagörüşü içerisindeki bazı kavramlar ön plana çıkmaya başlar ve öğretisel bir bütünlük kazanırlar.”¹²⁵

Buradan da anlayacağımız üzere, Açıkgenç, eğitim ile ilgili bir sistem oluşturması taraftarıdır ve bunun çok iyi bir eğitim felsefesi oluşturarak ve eğitim nazariyesi ile mümkün olacağını savunur. Dünya görüşü aşamasında temel yaşantısal öğretiler ve beceriler kazandırılarak ilköğretim seviyesinde ahlak, inanç, milli değerler bütünlüğü düzenli olarak anlamlı kavramlar bütünü olarak verilmelidir. Burada bilimsel bilginin ağırlığı ile öğrenci ezdirilmemelidir. Aslında burada Açıkgenç, öğrencileri baskı altında tutmadan, bilginin ağırlığı altında ezmeden, özgür bir yaklaşımla, sistemli bir şekilde eğitimin verilmesini ön görmektedir. Yazı yazma, iyi düzeyde okuma, öğrenme olmalı, matematik, fen bilimleri, sosyal bilimlere ait dersler ağır olmamalıdır. Ayrıca öğrencinin muhakeme gücünü artırıcı çalışmalara önem verilmelidir. Açıkgenç burada ezberin çok önemli olduğunu savunarak, ezberin öğrenimde asla yanlış bir metot olmadığını savunur. Ezberlemenin bazı durumlarda eğitim için kaçınılmaz olduğunu belirtir. Orta öğrenim, dünya görüşü içerisindeki bilgi anlayışıdır ve bu aşamada öğrenci, fen ve sosyal bilimler, matematik gibi derslere başlayabilir ve bilgi, hikmet, hakikat gibi kavramların ilmi yapısını elde edebilir. Bu aşama, yaklaşık olarak 14-16 yaşa tekabül etmektedir ve bu dönemde her türlü ilimden genel bilgiler verilerek öğrenci bilim eğitimi almaya başlayabilmesi için hazırlık yapılmalıdır. Daha sonra üniversiteler, dünya görüşünün bilgi yapısındaki bilim anlayışının öğrenciye verildiği yerlerdir. Son aşamada artık öğrenci elde ettiği bilimsel birikim ile ihtisas yapabilmektedir. Üniversitelerin amacının ilmen hakikatin peşinde koşmayı sağlamak olduğunu savunan Açıkgenç, eğitim ile iyi ve faziletli insanlar yetiştirmenin aşamalarını göstermiş olmaktadır.

¹²⁴ Alparslan Açıkgenç, “Küreselleşme Karşısında Yeni bir Eğitim Felsefesine Doğru”, *Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi boyutu*, 6-8 Mart 2009 (Ankara; Başkent Öğretmen Evi, 2009): 79-98.

¹²⁵ age.

Açıkgeç, bilgi anlayışındaki önceliği duyularımıza vererek ve eğitimde ezberin önemini vurgulayarak realist bir anlayıştır. Daha sonra ilerleyen aşamalarda, bilginin sadece duyusal verilerden kazanılmadığını bunun yanında, duyguların, sezginin de bilgi elde etmenin basamaklarından olduğunu göstererek idealist görüşü sergilediği anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Eğitim hiç tereddütsüz en önemli ve öncelikli sorundur. Sorun diyoruz çünkü eğitim insana bilgi verir, kültür aktarır her şeyden önemlisi hayatı anlatır. Bu uygulamalar yapılırken birçok yöntem uygulanır. Bu yöntemler birbirinden farklı olduğu gibi birbirinin devamı da olabilmektedir ve buradaki asıl amaç, insan yetiştirmektir. Ayrıca, eğitim bu işlevini yerine getirirken bunu tek başına değil felsefenin yardımı ile yapmaktadır. Eğitim bilgiyi insana aktarırken, felsefe eğitime amaçlar sunar, eğitimin imkânını, doğasını, sürecini değerlendirir. Bunun yanında eğitim ile felsefenin ortak noktası olan bilgi ve insan konusunda, bilginin insana neden, niçin verilmesi gerektiği ve nasıl elde edileceği konusunda eğitime bakış açısı disiplin ve düşünce yöntemi sağlamaktadır.

Felsefenin eğitim ile ilgili olan alanı ve felsefenin türlerinden biri olan eğitim felsefesi, eğitimi felsefî açıdan ele alarak, eğitim modelleri ve akımları ortaya koymaktadır. Ayrıca eğitim alanında ortaya koyulan modellerin veya düşüncelerin olumlu ve olumsuz yönlerini göstererek, daha farklı düşüncelerle farklı yöntem ve teknikleri eğitim alanına sunmaktadır.

Eğitim felsefesinin eğitime katkı sağlamış olduğu felsefî akımlarda ilk ele aldığımız idealizmdir. İdealizm, insanın bir özü ve bir doğası olduğunu savunur ve insanı manevi varlığı ve aklı ile ele alır. İdealizme göre değişmeyen prensipler vardır ve eğitim alanında da değişmeyen uygulamaların olması gerektiğinin vurgular. Eğitim öğrencilerin kendilerini ve evreni akıl ve sezgi yoluyla öğrenmelerini sağlamalıdır. İyi, doğru, güzel gibi evrensel değerler ve bu değerlerle nasıl yaşanılması gerektiği öğrenciye verilmelidir. Öğretmen merkezdedir ve öğrencilere yol gösterici ve yönlendirici bir görev üstlenmelidir.

Realizm, idealizme karşıt bir görüş olarak, var olanın gerçeklerin yansıması olarak değil, somut olarak gerçeğin kendisi olduğunu savunur. İnsan dış dünyanın bilgisini akılla ve duyularla kavrayabilir. Bu durumda bilimsel çalışmalar deney ve

gözleme dayanmaktadır. Realizmde bilgi tecrübeye dayandığından dolayı, realist bir eğitimde de öğrencilerin hem kendi tecrübeleri, hem de öğretmenlerin tecrübelerinden faydalanması beklenir. Öğretim öğrencinin isteklerinden ziyade hakikat bilgisi ne ise ve nasıl verilmesi gerekiyorsa ona uygun bir şekilde olmalıdır. Eğitimin temel amacı erdemli ve akıllı, iyi ve topluma faydalı bireyler yetiştirmektir. Realizmde de öğretmen merkezdedir ve bilgiler ve yetenekler öğretmen tarafından öğrenciye kazandırılır.

Pragmatizm, dünyanın sürekli bir değişim içerisinde olduğu görüşünü benimser ve bilginin bize sağladığı faydanın onun doğruluğunu göstereceğini savunur. Bir düşünce ya da inanç insana pratik hayatta olumlu bir etki sağlıyorsa doğrudur. Bu durumda bilgi mutlak ve değişmez değildir ve insanlar bilgiyi çevreleriyle etkileşimleri sonucu aktif olarak elde ederler. Eğitim alanında pragmatik düşüncelere baktığımızda bilgi mutlak olmadığından dolayı, mutlak bilgi ve kuralları desteklemez. Eğitim değişime uyum sağlamalı ve öğrencilerin bilgiyi öğretmen otoritesi ile değil araştırma ve pratik uygulamalarla öğrenmesini sağlamalıdır.

Natüralizm, doğanın doğrunun kaynağı olduğunu savunur ve insan da bu doğanın bir parçasıdır. Var olan bütün olarak doğadır ve gerçekler bilimsel açıklamalar ile ortaya koyulmalıdır. Natüralist eğitim öğrencilere direk bilgiyi vermek yerine öğrencilerin bilgiyi keşfederek öğrenmesine önem verir. Bu durumda öğretmen yerine öğrenci merkezli bir metot vardır ve daha önceki disiplinlerin gelenekleşmiş öğretileri yerine öğrencilerin aktivite, yaratıcılık, problem çözme gibi yeteneklerine önem veren bir eğitim vardır.

Varoluşçuluk, insanın kendi değerlerini kendisinin oluşturabileceğini ve insanın varoluşunu kendisinin yaşam içerisinde gerçekleştireceğini savunur. İnsanın üretilen bilgilerin doğruluğunu sorgulayarak, kendi doğrularını üretmesi beklenir. Değerler, insanın kendi özgür tercihlerine göre seçilir. Bu durumda eğitim insanların kendi varoluşunu gerçekleştirmeleri adına özgür eylemlerde bulunabilmesini sağlayacak doğrultuda olmalıdır. Öğrencilerin bireyselliği önem arz ettiği için eğitim programı da öğrencilerin bireyselliğini geliştirecek tarzda olmalıdır. Eğitimin amacı, öğrencilerin kendi görüşleri üzerinde düşünmelerini sağlamak ve yaşamlarında kendi kararlarını verebilen ve kendi tercihlerini yapabilen bireyler olmalarını sağlamaktır.

Eğitim bilimlerine sunulan çağdaş eğitim felsefesi akımlarına baktığımızda temellerini yukarıda bahsettiğimiz felsefi düşüncelerden aldıklarını söyleyebiliriz. Daimicilik; realizm ve idealizme dayanan insanın manevi ve entelektüel yanının gelişimini destekler ve evrensel gerçeklere göre bir eğitim olmasını savunur. Esasicilik; geleneksel zihne dayalı, disiplin ve sıkı çalışmayı öngören temel kültür ve değerlerin aktarıldığı bir eğitimi destekler. İlerlemecilik; pragmatist bir anlayış ile öğretmeni merkezden alarak öğrenciyi merkeze yerleştirir ve okulu yaşama hazırlık olarak değil, yaşamın kendisi olarak algılanmasını ister. Son olarak yeniden kurmacılık ise pragmatist ve varoluşçu yaklaşım ile bireylerin kendisi için uygun yaşamı sağlamaları yönünde yeniliklere açık, yeni değerlerin üretildiği bir sistem içerisinde olmayı benimser. Bunların yanında, eğitime daha radikal anlayış ile bakan düşünürler de bulunmaktadır. Ivan Illich, okulsuz toplumu savunurken, Alexander Sutherland Neil, Summerhill School adı altında öğrencinin her şekilde özgür olduğu bir modeli desteklemektedir. Bunun yanında, öğrencilerin okula gitmeden ev ortamında eğitimlerini sağlayabilecekleri görüşünü destekleyenler de bulunmaktadır.

Çalışmanın diğer bölümüne baktığımızda 17.yüzyıl itibariyle kendini göstermiş liberalizm anlayışını ve eğitimdeki yerini göstermeye çalıştık.

Siyasi, iktisadi ve sosyal bir doktrin olan liberalizm, tarihsel süreç içerisinde kendisini yenileyerek ilerlemesini sürdürmüştür. Ortaçağ döneminde feodalitenin ve kilisenin sosyal, siyasal ve ekonomik güç açısından her türlü engelleyici uygulamaları, halkın kendi hakları için mücadeleye girmesine zemin hazırlamış ve akabinde yaşanan önemli yenilikçi hareketlerle özgürlük anlayışı geniş çevrelere yayılmıştır. Temel ilkelerini, bireycilik, özgürlük, bireysel çıkar, rasyonalite, piyasa ekonomisi gibi düşüncelerden alan bu anlayış, bazı farklılıklarla çeşitli türlere ayrılmıştır. Bireysel özgürlüklerin temel alındığı ve bu özgürlüklerle sınırlandırılmış bir devlet anlayışı ile piyasa ekonomisini savunan klasik liberalizm, daha sınırlı bir devlet anlayışı ve piyasa ekonomisinin daha da önde olduğu neoliberalizm, devletin hiç olmadığı ya da en minimal seviyede olduğu libertarianizm anlayışı liberalizmin türleridir. Liberalizmin temelindeki özgürlük, bireysel çıkar ve rasyonalite anlayışı ekonomik ve siyasi alanda etkisini arttırdığı gibi, eğitim anlayışında da etkili olmuştur. Bu çalışmada liberalizmin ve türlerinin geçmişten bugüne doğru eğitim anlayışında nasıl bir etki oluşturduğu ve ne gibi farklı düşüncelerin oluştuğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Liberal eğitim de kendi içerisinde türlere ayrılmaktadır. Klasik liberal eğitim, bireyselliği ön plana çıkaran, bireylerin üretkenliğini, yeteneklerini ortaya çıkarmayı hedefleyen, en önemlisi de zihinsel ve manevi özgürlük adına bir eğitim desteklemektedir. Liberalizmin savunduğu düşüncelerden bir diğeri de yaşamın, siyasetin, toplumun ve eğitimin sürekli değişiyor olmasıdır. Bu yüzden de mutlak doğruları temele alan düşüncelere karşı çıkar. Neoliberal eğitim anlayışı, eğitim hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılmasını desteklenmekte ve devletin eğitim üzerindeki müdahalesinin azaltılmasını istemektedir. Eğitimde özelleştirmeye gidilmesi, ebeveynlerin çocukları için okul tercihlerinde özgür bırakılması gibi düşünceler neoliberal eğitim anlayışının temel taşlarıdır. Ancak, bu anlayışlara karşı olan, neoliberal eğitimin olumsuz yönlerinin de oldukça fazla olduğu düşüncesine sahip olanlar da vardır. Neoliberal eğitimin eğitim kurumlarını ticarileştirdiği ve öğrencileri müşteri haline getirdiği düşünülmektedir. Bunun yanında özel okulların, dershanelerin eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldırarak yoksul ailelerin çocuklarının eğitime adil bir şekilde erişemediği savunulmaktadır. Üniversitelerin, işgücüne dayalı, sermaye gruplarının isteklerine göre mesleki bir eğitim modelini tercih etmelerine sebep olmaktadır. Buradan çıkaracağımız en önemli sonuç neoliberalizm, özgürlüğü ve bireyselliği ekonomik bağlamda ele almaktadır ve kişiyi piyasa ekonomisinin içerisine dâhil etmektedir. Fakat devletin eğitim noktasındaki yeterliliği kişinin kendi kararına bağlı bir durum olacağından özel okulların olmasında bir sorun olmaması gerekir. Elbette ki bu durum toplum içerisinde gelir düzeyleri farklı olan insanlar arasında adaletsizliğe sebep olacaktır. Fakat devletin bu konuda başka alternatifler sunması gereklidir. Mesela, Milton Friedman'ın savunmuş olduğu gibi devlet öğrenciler için okul kuponu sağlayarak, diğer öğrencilere yıllık ayırdığı bütçe kadar özel okula gitmeyi tercih edenlere, bunu kupon ile verebilir. Böylece isteyen istediği eğitim modelini özgürce tercih edebilir. Özel okulların müfredatının farklı olması ve diğer okullar ile rekabete girmesi eğitimin kalitesini düşürmek yerine arttırır. Bir diğeri, libertarian eğitim anlayışında ise artık eğitimde devletin müdahale etmesine razı olunmayıp, bireylerin sınırsız özgürlüğe sahip olmalarını ve eğitim faaliyetlerini kendi istedikleri şekilde gerçekleştirmeleri gerektiği savunulur.

Son bölümde liberal eğitimi daha iyi anlamak adına önemli düşünürlerin fikirlerini değerlendirdik. Öncelikli olarak pratik, faydacı ve ferdiyetçi eğitim

anlayışı ile klasik liberal eğitimin içerisine koyacağımız John Locke, İnsan zihninin boş bir levha olduğunu ve bilginin kaynağının tecrübe olduğunu savunarak, eğitimde deneyim yoluyla gözlem ve deneye dayanan, somut, pratik ve yararlı olan bilginin verilmesini söylemiştir. O'nun eğitim modeli, çocuğun bireyselliğinin geliştirildiği, iradesinin sağlam bir şekilde oluşturulduğu ve büyüdülerinde topluma faydalı bireylerin yetiştirildiği bir modeldir. Locke, eğitim felsefesi akımlarına göre, dış dünyada var olanların duyularla elde edileceğini savunması ile realist, pratik ve faydacı eğitim anlayışı ile pragmatist, kişinin doğal haliyle geliştirilip, ihtiyaçlarına göre bir eğitimi savunması ile natüralisttir.

Diğer düşünür John Dewey'in eğitim ile ilgili görüşlerinin demokratik ve özgürlükçü bir anlayış içerdiğini görüyoruz. Okullarda öğrenciler için demokratik bir ortam oluşturulmalı ve öğrenciler öğrenimlerini aktif katılımları ile gerçekleştirmelidirler Öğrenci, kendisinin merkezde olduğu, düşünce, eleştiri, grup çalışması gibi aktivitelerle zihinsel gelişimini tamamlamalıdır. Dewey, okulun yaşama hazırlık değil yaşamın kendisi olması anlayışı, öğrencilerin aktif olarak bilgiyi elde etmesi gerektiği, bireylerin eğitim ile kendi yaratıcı potansiyellerini ortaya çıkartmaları gerektiği anlayışı ile pragmatist ve varoluşçu bir eğitimden yanadır. Bunun yanında eğitimin kişinin biyolojik yapısına göre kendi yaradılışına has ve kişiliğine göre bir eğitim verilmesi görüşü ile biraz natüralist izler de taşımaktadır.

Murray Newton Rothbard ilk olarak neoliberal eğitim anlayışına sahip gibi görünse de aslında devlet eğitimini reddederek libertarian eğitimi desteklemektedir. Eğitimin kişinin özel yetenek ve karakterine uygun bir şekilde olması gerektiğini savunarak, her bireyin öğrenme kapasitesinin farklı olduğunu ve devlet okullarında kalabalık sınıflarda, öğretmenlerin birebir öğrenci ile ilgilenemediği öğretim modelini reddeder. Ailenin buradaki etkisi çok büyüktür ve devletin baskıcı tutumunu asla uygun görmez. Bilginin sistematik bir şekilde basitten karmaşığa doğru verilmesi ve zihnin geliştirilmesi anlayışının öğretmen, kitaplar ve aile yardımı ile yol gösterici bir şekilde olması gerektiği düşüncesi ile realist bir anlayıştadır ve Rothbard'ın devlet okulunu desteklememesi hatta mümkünse öğrencinin öğretmen ile birebir bir eğitim modelini desteklemesi ev okulu uygulamasını savunduğunu gösteriyor.

Marta Craven Nussbaum, klasik liberal eğitim anlayışı içerisinde insanın ancak sorgulayarak ve eleştirerek doğru eğitimi alabileceğini savunurken, liberal eğitimi başka kültürlerle duyarlı, insanların kendilerini başkalarının da yerine koyarak kendini gerçekleştirip, bir dünya vatandaşı olarak insanlığı yeşertme olarak görmüştür. Sokratik sorgulama, kültürel değerlerin aktarılması anlayışı ile realist, insanın eleştirel bakış açısı ile kendinin farkında olmasını sağlaması ve özgürleşmesi fikri ile varoluşçu bir anlayıştır.

Son olarak, Alparslan Açıkgenç, eğitim anlayışında her şeyden önce çok iyi bir eğitim felsefesi içerisinde kurulmuş bir eğitim nazariyesinin gerekliliğinden bahsetmektedir ve kendi kurduğu eğitim nazariyesini beş bölüme ayırmaktadır. Açıkgenç, çocuğa ilköğrenim aşamasında bilgi yüklemesinden ziyade temel yaşantıların, becerilerin kazandırıldığı ve ahlak, inanç, milli değerleri içeren bir dünya görüşünün oluşturulması taraftarıdır. Sonraki aşamalarda bilgi daha ağırlıklı olup sistemli bir şekilde bilimsel sürece geçilmelidir. Her şeyden önemlisi, eğitim ile insanları meslek sahibi yapmaktansa, ilim ile hakikati arayan, iyi ve faziletli bireyler yetiştirilmesi amaçlanmalıdır. Kendimize ait bir eğitim felsefesinin ve eğitim nazariyesinin olması gerektiğini savunması aslında liberal yaklaşımlı bir eğitim modeli sunduğunu bize göstermektedir. Açıkgenç, bilgi anatomisini anlatırken bilgiyi elde etmenin öncelikli olarak duyu verilerinden elde edilmesi düşüncesi ile realist bir başlangıç yapmış olsa da, duygusal algı, sezgi, aşkın bilgi alanı düşünceleri ile daha çok idealist bir anlayıştır. Ayrıca idealist olmasının yanında, bağımsız, özgün bir eğitim anlayışının oluşturulmasının gerekliliğine inanması ve savunması O'nu ülkemiz adına ülkemize has liberal eğitim savunucusu olarak göstermektedir.

Buradan çıkaracağımız en önemli sonuç, liberal eğitim de aslında diğer felsefi akımlar gibi felsefi anlamda eğitime yön veren, eğitimin nasıl, niçin, hangi şartlarda olursa bireyi geliştirmede ve yetiştirmede daha etkili olabileceğini gösteriyor. Fakat amaca giden yolda koyulan taşların biçimleri biraz birbirinden farklı olduğu için, ortak payda da birleştirmek oldukça güç. Aslında bu çalışmada tam da gösterilmek istenen nokta budur. Liberal eğitim diğer felsefi akımlardan beslenen, içinde neredeyse her felsefi akımın düşüncelerinden bir parça bulunduran, birçok düşünürün tartışma konusu olarak gördüğü, eğitimde özgürlüğün esas alınması gerektiğini savunan bir eğitimidir. Liberal eğitimin özellikle klasik liberal anlayışın üzerine daha çok şekillendiğini görüyoruz çünkü neoliberal düşünce biraz ekonomik boyuta doğru

kaymaktadır ve genelde iktisatçıların ilgi alanını oluşturmaktadır. Libertarian anlayış ise çok daha radikal çizgilerde olduğu için ve devletin müdahaleleri konusundaki çizgisi diğerlerine göre daha net olmasından dolayı eleştiriye açık bir taraftadır.

Liberal eğitimin belli bir kalıp içerisine koyularak tanımının yapılması gerçekten çok zordur. Çünkü gelişimi, çok önemli düşünürlerin fikir taşlarının yerleşmesi ile oluşmuştur. Ancak, biz bu düşünceleri harmanlayarak ortaya bir fikir sunabiliriz. Liberal eğitim, insanların deneyim yoluyla elde ettikleri faydalı bilgilerle bireysel gelişimin sağlandığı bir eğitimidir. Demokratik ortamda, kişinin aktif katılımıyla, yaşayarak öğrenebilmesi önemli bir unsurdur. Kişi, eğitimi ister devlet olsun ister özel eğitim yoluyla olsun kendisi seçebilmekte özgür olmalıdır. Ayrıca, kişinin farklı kültürlerle açık, empati kurarak, eleştiri ve sorgulama ile kendini gerçekleştirebildiği bir eğitimidir. Fakat bundan daha önemlisi liberal eğitim sağlam bir eğitim nazariyesine bağlı olarak, kişinin erdemli, faziletli olmasını sağlayan ve kişiye insani, ahlaki değerlerin verilerek bir dünya görüşü oluşturan, insanın hakikat arayışı içerisinde bilimsel faaliyetlere yönlendiren, bir eğitim olmalıdır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Açıkgenc, Alparslan. "Küreselleşme Karşısında Yeni bir Eğitim Felsefesine Doğru". *Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi boyutu. 6-8 Mart 2009*. Ankara; Başkent Öğretmen Evi, 2009, 79-98.
- _____. *Bilgi Felsefesi. İslam Bağlamında Bilgiden, Bilimden Sistem Felsefesine*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- _____. *Eğitim Sistemi Nasıl Bir Felsefe Üzerine Kurulmalı*. mobil.zaman.com.tr/yorum_prof-dr-alparslan-acıkgenc-eğitim-sistemi-nasıl-bir-felsefe-uzerine-kurulmalı_198357.html [02.12.2005].
- Afşar, Timuçin. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2001.
- Ağaoğulları, M.Ali. Levent Köker. *İmparatorluktan Tanrı Devletine* Ankara: İmge Yayınları, 1991.
- Anderson, Perry. *Passages From Antiquity to Feodalism*. London: Verso,1978.
- Apple, W. Michael. "Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü".*Küreselleşme ve Eğitim*. Ed. Ebru Oğuz ve Ayfer Yakar. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.
- Aristoteles. *Politika*. çev. M. Tuncay. İstanbul: Remzi Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 2007.
- Bacon, F. *Novum Organon*. çev. Sema Önal Akkaş. Ankara, 1999.
- Bakır, Kemal. *Demokratik Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011.
- Bender, Merih Tekin "John Dewey'in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir yorum". *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*. Cilt 6, Sayı (2005) 13-19.
- Blitz, Mark. "Liberal Education and Liberalizm". *The Good Society*. vol.13, no.3 (2004): 45-48.
- Brauner, J.Charles, Hobert W. Burns. *Eğitim Felsefesi*. Çev. Sabri Büyükdüvenci. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/512/6313.pdf> [06.11. 2015].
- Büyükdüvenci, Sabri. *Varoluşçuluk ve Eğitim*. Ankara: Form Ofset, 1994.
- Cevizci, Ahmet. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.

- _____. *Eğitim Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- _____. *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2011.
- Corey, David D. "Liberal Education: Its Conditions and Ends". *Perspectives on Political Science*. vol.42, num. 4 (2013): 190-194.
- Çaha, Ömer. *Sivil Toplum ve Özgürlükler Bağlamında Modern Dünyada Eğitim Sorunu*. <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzg1> [29.07.2013].
- Çetin, Halis. "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. c.3. s.1 (2002): 79-96.
- Demirel, Özcan. *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*. 20.bs Ankara: Pegem Yayınları, 2013.
- Dewey, John. *Eğitimde Ahlâk İlkeleri*. çev. F. Oğuzkan. Ankara: Şafak Matbaacılık, 1995.
- _____. *Tecrübe ve eğitim*. çev. F. Başaran ve F. Varış. Ankara, 1966.
- Duby, George. *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*. çev. M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge yayınları, 1995.
- Elma, Fikret. "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke". *Journal of Qafqaz University*. s.9 (2002): 173-183.
- Erdoğan, Mustafa. *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*. Ankara: Orion Yayınevi, 2006.
- Erkılıç, Turan Akman. "Eğitim Felsefeleri Açısından Köy Enstitüleri". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. yıl.5, s.9 (2013): 1-19.
- Erkızan, Hatice Nur Erkızan. "Küresel Politik Liberalizmde İnsan ve Eğitim: Nussbaum". *Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*. 6-8 Mart 2009. Ankara: Başkent Öğretmenevi, 2009, 682-693.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. 3.bs. Ankara: Anı Yayıncılık, 1979.
- Friedman, David. *The Machinery of Freedom. Guide to Radical Capitalism*. Newyork: Arlington House Pub, 1978.
- Gazali. *Er-Risaletü'l-Ledünniye*. Mecmuatu Resaili'l- İmami'l-Gazali içinde. c.3.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Gutek, Gerald L. *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*. çev. N.Kale. Ankara: Ütopya Yayınları, 2001.
- _____. *Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler*. çev. Nesrin Kale. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/498/5963.pdf> [07.11 2015].

- Güzelsarı, Selime. *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*. Sosyal Araştırmalar Vakfı. İstanbul: Ezgi Matbaacılık, 2008
- Harris, George. *Inequality and Progress*. Boston: Houghton, Mifflin, 1898.
- Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Ankara: Dost yayınları, 1974.
- Huxley, Thomas Henry. *Science and Education: Essays by Thomas H. Huxley*. London: Macmillan, 1893.
- Illich, Ivan. *Deschooling Society*. Harmondsworth: Penguin Books, 1976.
- İşçi, Metin. *Siyasi Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları, 2004.
- James, William. *Pragmatizm and Four Essays From the Meaning of Truth*. Newyork: Meridian Books, 1959.
- Kabadayı, Talip ve diğ. *Eğitim Felsefesi*. ed. Nurten Gökalep, Şengül Çelik. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2012.
- Kale, Nesrin. "Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler". *Ankara Ün. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. c.26, s.1 (1995): 275-287.
- Kansu, Aykut. *The Rise of The Modern State and Politics in Western Europe*. Ankara: METU, 1994.
- Kay, William K. Liberal Education: "A Reneved Role Within Religious Education". *Journal of Beliefs & Values*, vol. 32, num.1 (2011): 185-193.
- Locke, John. "Some Thoughts Concerning Education". *The Works Of Locke*, Vol. IX. London, 1963.
- _____. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. çev. V. Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992.
- _____. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. çev. F. Bakırcı. Ankara: Ebabül Yayınları, 2012.
- Magee, Bryan. *Büyük Filozoflar (Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi)*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Maillet, Jean. *İktisadi Olayların Evrimi*. Çev. Ertuğrul Tokdemir. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983.
- Moor, Jr. Barrington. *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. çev. Şirin Tekeli ve Alaatin Şenel. Ankara: V yayınları, 1989.
- Newman, John Henry. *The İdea of a University*. England: Leicester University Press, 1919.
- Nussbaum, Marta Craven. *Cultivating Hümanity: A Classical Defense Of Reform in Liberal Education*. Cambiridge Massachuessetts: Harvard University Press, 1998.

- Öktem, Ülker. *Kant Ahlakı*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11498.pdf> [07.11.2015].
- Platon. *Devlet*. çev. M.A. Cimcoz, S. Eyüboğlu. 3. Bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.
- Poggi, Gianfranco. *The Development of the Modern State*. London: Hutchinson, 1978.
- Reeve, C.D.C. *The Socratic Movement, A Company to the Philosophy of Education*. ed. By R. Curren. Oxford: Blackwell, 2003.
- Rothbard Murray N. "Eğitim: Özgür ve Zorunlu". çev. Yusuf Şahin. *Liberal Düşünce Dergisi*, yıl.19, s.76 (2014), 15-62.
- Rousseau, J. J. *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*. çev. Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım. Erzurum: Babil Yay, 2000.
- Sarıca, Murat. *Siyasi Düşünce Tarihi*. 5.bs. Ankara: Gerçek Yayınevi, 1987.
- Satre, Jean Paul. *Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir*. çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları, 1997.
- Sena, Cemil. *Filozoflar Ansiklopedisi*. c. 3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- Shook, J.R. "Dewey'in Pedagojik İnançlarının Felsefi Bağlamı". çev. C. Turer. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, 1*,(2002): 113-131.
- Smith, Adam. *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. ed. Edwin Connon. Chicago: The University of Chicago Press, 1976.
- Sosyal Mümtaz. *100 Soruda Anayasa Hukuku*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1986.
- Sönmez, V. *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Adım Yayıncılık,1991.
- Summerhill School anasayfa, <http://www.summerhillschool.co.uk/> [30.11.2015].
- Sunar, İlkay. *Düşün ve Toplum*. Ankara: Doruk Yayıncılık,1999.
- Steger, B. Manfred. *Küreselleşme*. Çev. Abdullah Ersoy. Ankara: Dost Yayınları, 2004.
- Tayyar, Ayşegül, Birol Çetin. "Liberal İktisadi Düşünce'de Devlet". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. c.14 s.1 (2013): 107-120.
- Thilly, Frank. *Bir Felsefe Tarihi*. çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik. İstanbul: İdea Yayınevi, 2000.
- Timur, Taner. *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Titus, Harold. *Living Issues In Philosophy*. New York: V. R. Company, 1964.
- Tozlu, Necmettin. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: MEB Yayınları, 2003.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.

Ünal, I.L, S. Özsoy. “ Modern Türkiye’nin Sisypheos Miti: Eğitimde fırsat Eşitliği”. 75. *Yılda Eğitim*. ed. F. Gök. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, (1999): 39-72.

Wight, M. *Systems of State*. Leicester: Leicester University Press, 1977.

www.tusiad.org/_rsc/shared/file/felsefe.pdf [05.11.2005].

Yayla, Atilla. *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları,1998.

_____. *Liberalizm*. Ankara: Turhan Kitabevi 1992.

ÖZ GEÇMİŞ

Haziran 2012 yılı Fatih Üniversitesi Felsefe bölümü mezunuyum. Aynı yılın Eylül ayında Yıldız Teknik Üniversitesinde Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladım.

II. Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nda Liberal Eğitim Anlayışının Farklı Düşünürlerin Perspektifinden Değerlendirilmesi adı altında bildirim bulunmaktadır.